

CATILINA

EX C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE LIBRO
ET M. TVLLII CICERONIS
ORATIONIBVS IN CATILINAM

AD VSVM DISCIPVLORVM EDIDIT
HANS H. ØRBERG

DOMVS LATINA

CATILINA

EX C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE LIBRO
ET M. TVLLII CICERONIS
ORATIONIBVS IN CATILINAM

AD VSVM DISCIPVLORVM EDIDIT
HANS H. ØRBERG

DOMVS LATINA
ANNO MMV

CATILINA

© Hans H. Ørberg, *Domus Latina* 2005

Omnia proprietatis iura reservantur

Ex officina typographica *Special-Trykkeriet Viborg*

ISBN 87-90696-11-5

RES QVAE HOC LIBRO CONTINENTVR

SALLVSTII DE CATILINAE CONIVRATIONE	
1–4 [<i>Dē fāmā quaerendā</i>]	5
5, 14–16 [<i>Dē Catilīnae mōribus</i>]	7
16–18, 20–31 [<i>Dē coniūrātiōne Catilīnae</i>]	9
CICERONIS IN CATILINAM ORATIO I	20
SALLVSTII DE CATILINAE CONIVRATIONE	
31–32, 34, 36–37, 39–48 [<i>Dē coniūrātiōne patefactā</i>]	36
CICERONIS IN CATILINAM ORATIO III.1–17, 29	44
SALLVSTII DE CATILINAE CONIVRATIONE	
48, 50–55 [<i>Dē suppliciō coniūrātōrum</i>]	54
56–61 [<i>Dē bellō Catilīnariō</i>]	67
CICERONIS PRO CAELIO ORATIO	
12–14 [<i>Dē nātūrā Catilīnae</i>]	73
INDEX VOCABVLORVM	75
INDEX NOMINVM	78
NOTAE	79

In margine pāginārum explānantur vocābula
quae nōn reperiuntur in librīs quī inscribuntur
LINGVA LATINA PER SE ILLVSTRATA
PARS I: FAMILIA ROMANA
PARS II: ROMA AETERNA

CONSVLES ROMANI

annō a. C.		annō a. u. c.
66	<i>M'. Aemilius Lepidus</i> <i>L. Volcatius Tullus</i>	DCLXXXVIII
65	<i>L. Aurēlius Cotta</i> <i>L. Mānlius Torquātus</i>	DCLXXXIX
64	<i>L. Iūlius Caesar</i> <i>C. Mārcius Figulus</i>	DCXC
63	<i>M. Tullius Cicerō</i> <i>C. Antōnius</i>	DCXCI
62	<i>D. Iūnius Silānus</i> <i>L. Licinius Mūrēna</i>	DCXCII

C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE

[*Dē fāmā quaerendā*]

- 1 Omnēs hominēs quī sēsē student praestāre cēteris animālibus summā ope nīti decet, nē vītam silentiō trānseant velutī pecora, quae nātūra prōna atque ventrī oboediētia finxit. Sed nostra omnis vīs in animō et corpore sita est; animī imperiō, corporis servitiō magis ūtimur, alterum nōbīs cum dīs, alterum cum bēluīs commūne est. Quō mihi rēctius vidētur ingenī quam vīrium opibus glōriam quaerere et, quoniam vīta ipsa quā fruimur brevis est, memoriā nostrī quam māximē longam efficere. Nam dīvitiārum et fōrmae glōria flūxa atque
- 2 fragilis est, virtūs clāra aeternaque habētur. ... Sed multī mortālēs, dēditī ventrī atque somnō, indoctī incultīque vītam sicutī peregrīnantēs trānsiēre; quibus profectō contrā nātūram corpus voluptātī, animus onerī fuit. Eōrum ego vītam mortemque iūxtā aestimō, quoniam dē utrāque silētur. Vērum enimvērō is dēmum mihi vīvere atque fruī animā vidētur quī aliquō negōtiō intentus praeclārī facinoris aut artis bonae fāmam quaerit.

Sed in magnā cōpiā rērum aliud aliī nātūra iter osten-

- 3 dit. Pulchrum est bene facere reī pūblicaē, etiam bene dīcere haud absurdum est; vel pāce vel bellō clārum fierī licet; et quī fēcēre et quī facta aliōrum scrīpsēre, multī laudantur. Ac mihi quidem, tametsī haudquāquam pār glōria sequitur scrīptōrem et āctōrem rērum, tamen in primīs arduum vidētur rēs gestās scrībere: prīmum

studēre + *acc+inf*: cupere
 silentiō : ita ut dē iis silēatur (: nūlla sit fāma)
 vel-utī = velut
 prōnus -a -um = inclinātus
 (↔ ērēctus)
 fingere = efficere (figūrā),
 (reī) figuram dare

bēlua -ae *f* = bēstia

nōm -ium/-ius, *gen* -ī = -iī:
 ingenī = ingenīī
 [in *genī*]

nostrī (*gen*) = dē nōbīs

flūxus -a -um (< fluere)
 = varius, incertus
 virtūs (↔ vitium) = honestās, dignitās, fidēs
 in-cultus -a -um = rudis
 peregrīnārī (< peregrīnus) =
 terrās aliēnās peragrāre
 voluptātī esse : voluptātem
 afferre, iūcundum esse
 onerī esse = molestum esse
 iūxtā *adv* = aequē

dē utrāque silētur : dē iis nec
 vivīs nec mortuis fāma est
 anima : vīta

aliud aliī (*dat*), *aliud aliī*

absurdus -a -um = vānus,
 stultus

haud-quāquam = nē-
 quāquam
 āctor rērum = quī rēs agit

in primīs = praecipuē
 arduum : difficile

ex-aequāre (+ *dat*) = aequum
facere (atque)
: *ea* quae dixeris cum dē-
licta reprehenderis
male-volentia < *male-*
volēns (< male velle)

quae suprā *ea* (: difficiliōra)
sunt
prō falsis dūcere = falsa
esse existimāre
adulēscentulus -ī *m* = adu-
lēscēns (vix xx annōrum)

pudor = modestia
abstinentia -ae *f* < abstinēns
animus *meus* (: ego)
a-spernārī = spernere
in-solēns + *gen* = quī nōn
solet (facere), ignārus
ambitiō -ōnis *f* = cupiditās
honōris
cum... dissentirem = etsi ...
dissentiēbam
fāmā : malā fāmā

vexāre = turbāre; honōris
cupidō... mē vexābat
animus *meus* (: ego)

aetātem : vītam

mihī nōn fuit cōnsilium
sordidia -ae *f* = dēsidia -ae
f = inertia, ignāvia
con-terere = cōnsūmere
aetātem/vītam agere = vīvere
ā quō inceptō....., eōdem re-
gressus : regressus ad idem
inceptum studiumque ā quō
mē ambitio mala detinuerat
dē-tinēre = abs-, retinēre
carptim *adv* = singulās ex-
cerptens
per-scribere = accurātē s.
partēs (rei pūblicae)
= factiōnēs

ab-solvere = plānē ex-
pōnere, nārrāre

quod factis dicta exaequanda sunt; dehinc quia plēri-
quae dēlicta reprehenderis, malevolentia et invidia dicta
putant; ubi dē magnā virtūte atque glōriā bonōrum
memorēs, quae sibi quisque facilia factū putat, aequō
animō accipit, suprā ea veluti ficta prō falsis dūcit.

Sed ego adulēscentulus initiō, sicuti plēri-
ad rem pūblicam lātus sum, ibique mihi multa adversa
fuēre. Nam prō pudōre, prō abstinentiā, prō virtūte
audācia, largitiō, avāritia vigēbant. Quae tametsi animus
aspernābātur insolēns malārum artium, tamen inter tanta
vitia imbēcilla aetās ambitio corrupta tenēbātur; ac
mē, cum ab reliquōrum malis mōribus dissentirem,
nihilō minus honōris cupidō eādem quā cēterōs fāmā
atque invidia vexābat.

Igitur, ubi animus ex multis miseriis atque periculis 4
requiēvit et mihi reliquam aetātem ā rē pūblicā procul
habendam dēcrevī, nōn fuit cōnsilium socordiā atque
dēsidiā bonum ōtium conterere, neque vērō agrum co-
lundō aut vēnandō, servilibus officiis, intentum aetātem
agere; sed ā quō inceptō studiōque mē ambitio mala
dētinerat, eōdem regressus statui rēs gestās populī
Rōmāni carptim, ut quaeque memoriā digna vidēbantur,
perscribere, eō magis quod mihi ā spē, metū, partibus rei
pūblicae animus liber erat. Igitur dē Catilinae coniūrā-
tione quam vērissimē poterō paucis absolvam; nam id
facinus in primis ego memorabile existimō sceleris
atque periculi novitate. Dē cuius hominis mōribus pauca
prius explānanda sunt quam initium nārrandī faciam.

[*Dē Catilīnae mōribus*]

5 L. Catilīna, nōbilī genere nātus, fuit magnā vī et animī et corporis, sed ingeniō malō prāvōque. Huic ab adulēscientiā bella intestīna, caedēs, rapīnae, discordia cīvilis grāta fuēre, ibique iuventūtem suam exercuit. Corpus patiēns inediae, algōris, vigiliae, suprā quam cuiquam crēdibile est. Animus audāx, subdulus, varius, cuius rei libet simulātor aut dissimulātor; aliēnī appetēns, suī profūsus; ārdēns in cupiditātibus; satis ēloquentiae, sapientiae parum. Vāstus animus immoderāta, incrēdibilia, nīmis alta semper cupiēbat.

Hunc post dominātiōnem L. Sullae libīdō māxima invāserat rei pūblicaē capiundae, neque id quibus modis adsequerētur, dum sibi rēgnum parāret, quicquam pēnsī habēbat. Agitābātur magis magisque in diēs animus ferōx inopiā rei familiāris et cōnsientiā scelerum, quae utraque iīs artibus auxerat quās suprā memorāvī. Incitābant praetereā corruptī cīvitātis mōrēs, quōs pessima ac diversa inter sē mala, luxuria atque avāritia, vexābant. ...

[*Hīc disseritur dē mōribus cīvitātis*: ‘ut paulātim immūtāta ex pulcherrimā atque optimā pessima ac flāgitiosissima facta sit.’]

14 In tantā tamque corruptā cīvitāte Catilīna – id quod factū facillimum erat – omnium flāgitiorum atque facinorum circum sē tamquam stīpātōrum catervās habēbat. Nam quicumque impudicus, adulter, gāneō, manū, ventre, pene bona patria lacerāverat, quīque aliēnum aes grande cōnflāverat, quō flāgitium aut facinus

L. *Sergius* Catilīna
genus = gēns (: gēns *Sergia*)

intestīnus -a -um = internus

ibi : in iīs rēbus
in-edia -ae *f* = famēs
algor -ōris *m* = frīgus
crēdibilis -e ↔ incrēdibilis
subdulus -a -um = dolō ūtēns
cuius-libet rei
(dis)simulātor -ōris *m* = qui
(dis)simulat
profūsus = largus; suī *p*. = qui
suum pro-fundit (: largitur)
satis ēloquentiae *eī erat*
im-moderātus -a -um
↔ moderātus

ad-sequī = as-sequī
dum + *coni* = dummodo
nihil (nec quicquam) pēnsī
habēre = nihil cūrāre
familiāris -e < familia; rēs *f*.
= pecūnia, bona
cōnscentia -ae *f* = mēns
cōnscentia (suī sceleris)
utraque (*n pl*): inopiam... et
cōnscentiam...
incitābant *eum*

im-mūtāre = mūtāre

flāgitia/facinora: civēs flāgitiosī/facinorōsī (= scelestī)
stīpātōr -ōris *m* = satellites
gāneō -ōnis *m* = vir luxuī
dēditus
penis -is *m* = membrum virīle
(bona) lacerāre : perdere
aes aliēnum = pecūnia mūtua
cōn-flāre = colligere

facinus redimere = sē redimere ā poenā facinoris sacrilegus -ī m = qui templum diripuit, impius ad hoc = praetereā per-iūrium -ī n = falsum iūs iūrandum egestās -ātis f (< egēre) = inopia rerum necessariarum cōnsciūs animus = cōnscientia (sceleris) etiam : etiam tum ā culpā vacuus = insōns in-cidere -cidisse < in- + cadere

familiāritās -ātis f (< familiāris) = amicitia

praebēre, mercārī, parcere : praebēbat, mercābatur, parcēbat

obnoxius -a -um (+ dat) = quī (multum) dēbet, obsequēns, serviēns

cuius (in quā) nihil umquam vir bonus laudāvit praeter fōrmam (pulchram) dubitāre + inf = cūctārī prīvignus -ī m = coniugis filius priore coniuge nātus prō certō = certō adv

mātūrāre = mātūrē facere, properāre im-pūrus -a -um ↔ pūrus

ex-ciēre -cīvisse -cītum = excitāre, concitāre vāstābat : perturbābat ex-sanguis -e = pallidus incessus -ūs m < incidere prōrsus adv = plānē vēcordia -ae f = insānia dīximus : dīxī

redimeret, praetereā omnēs undique parricīdae, sacrilegī, convictī iūdiciīs aut prō factīs iūdiciū timentēs, ad hoc quōs manus atque lingua periūriō aut sanguine cīvili alēbat, postrēmō omnēs quōs flāgitium, egestās, cōnsciūs animus exagitābat, eī Catilinae proximī familiārēque erant. Quod sī quis etiam ā culpā vacuus in amicitiam eius inciderat, cotidiānō ūsū atque illecebrīs facile pār similisque cēterīs efficiēbatur. Sed māximē adulēscēntium familiāritātēs appetēbat: eōrum animī mollēs etiam et flūxī dolīs haud difficulter capiēbantur. Nam ut cuiusque studiū ex aetāte flagrābat, aliīs scorta praebēre, aliīs canēs atque equōs mercārī, postrēmō neque sūmptuī neque modestiae suae parcere, dum illōs obnoxios fidōsque sibi faceret. ...

Iam primum adulēscēns Catilīna multa nefanda stupra 15 fēcerat, cum virgine nōbili, cum sacerdotē Vestae, alia huiusce modī contrā iūs fāsque. Postrēmō captus amōre Aurēliae Orestillae (cuius praeter fōrmam nihil umquam bonus laudāvit!), quod ea nūbere illī dubitābat timēns prīvignum adultā aetāte, prō certō crēditur necātō filiō vacuam domum scelestīs nuptiīs fēcisse! Quae quidem rēs mihi in prīmīs vidētur causa fuisse facinus mātūrāndī. Namque animus impūrus, dīs hominibusque infēstus, neque vigiliīs neque quiētibus sēdārī poterat: ita cōnscientia mentem excitam vāstābat. Igitur color eī exsanguis, foedī oculī, citus modo, modo tardus incessus: prōrsus in faciē vultūque vēcordia inerat.

Sed iuventūtem quam, ut suprā dīximus, illēxerat, 16

multis modis mala facinora edocebat. Ex illis testes signatorum et falsos commodare; fidem, fortunam, pericula vilia habere, post, ubi eorum famam atque pudorem attriverat, maiora alia imperabat. Si causa peccandi in praesens minus suppetebat, nihil minus insontes sicuti sontes circumvenire, iugulare; scilicet ne per otium torpescerent manus aut animus, gratuito potius malus atque crudelis erat.

ē-docere = docere
signator -oris m = qui signat (testamentum)
commodare = utendum praebere; (: commodabat)
vilia habere eos edocebat
at-terere -trivisse -tritum = absumere
in praesens tempus
sup-petere = (satis) adesse
sons sontis ↔ insons
circumvenire = falso accusare
: circumveniēbat, iugulābat
torpescere = iners fieri
gratuito adv = sine mercede, sine causā

[Dē coniūratiōne Catilinae]

Eis amicis sociisque confisus Catilina, simul quod aes alienum per omnes terras ingens erat, et quod plerique Sullani milites, largius suo usi, rapinarum et victoriae veteris memorēs, civile bellum exoptabant, opprimendae rei publicae consilium cepit. In Italia nullus exercitus; Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerēbat; ipsi consulatum petenti magna spes; senatus nihil sane intentus; tuta tranquillaeque res omnes – sed ea prorsus opportuna Catilinae.

cōnfisus = cōnfidēns

Sullanus -a -um < Sulla
suo : suis bonis
ex-optare = optare

nullus exercitus erat

bellum Mithridaticum

ipsi... magna spes erat
nihil adv = minime

- 17 Igitur circiter calendis Iuniis, L. Caesare et C. Figulo consulibus, primo singulis appellare, hortari alios, alios temptare: opes suas, imparatam rem publicam, magna praemia coniurationis docere. Ubi satis explorata sunt quae voluit, in unum omnes convocat quibus maxima necessitudine et plurimum audaciae inerat. Eo convenire senatorii ordinis P. Lentulus Sura, P. Atronius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. et Ser. Sullae Ser. filii, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Laeca, L. Bestia,

circiter adv/prp + acc
[annō 64 a. C.]

: appellābat, hortābatur,
temptābat
im-paratus -a -um ↔ paratus

: docēbat (eos)
in unum locum
in-esse + dat: quibus inerat :
(in) quibus erat
necessitudine -inis f = necessitas (: egestas)
senatorius -a -um: ordo
senatorius = senatores
P. Cornēlius Lentulus Sura:
cōs. annō 71 a. C.

Nōbīlior -ōris, Capitō -ōnis
(cognōmina)
colōniae dicuntur cīvitatēs
Italiae ā colōnis Rōmānis
conditae; cēterae dicuntur
mūnicipia (-cipium -ī n)
cōnsilī gen = cōnsilī
[cōn'silī]

plēraque iuventūs = plērī-
que iuvenēs

īī quibus...
cōpia = occāsiō; cōpia erat
: licēbat

fuēre quī crēderent = aliqui
crēdebant
M. Crassus, Cn. Pompēius:
cōsulēs annō 70 a.C.
ipsī : Crassō
ductāre = dūcere, dux esse
Crassum voluisse (crēdē-
bant)
illōs : coniūrātōs

dē quā coniūrātiōne

[annō 66 a. C.]
ambitus -ūs m = facinus
largitiōne magistrātum
petendī
(lēge) interrogāre (+ gen)
= reum facere, accūsāre
pecūniae repetundae : quae
in iūdicīō repetuntur ab eō
quī prōvinciam diripuit;
facinus prōvinciam diripi-
endī (Catilīna prōvinciam
Āfricam diripuit annō 67)
(nōmen) profitērī = nōmen
dare

inopia : egestās

kal. Iān. novī cōsulēs
magistrātum ineunt

Q. Curius; praetereā ex equestri ōrdine M. Fulvius Nōbi-
lior, L. Statilius, P. Gabīnius Capitō, C. Cornēlius; ad
hoc multī ex colōniīs et mūnicipiīs, domī nōbilēs. Erant
praetereā complūrēs paulō occultius cōnsilī huiusce par-
ticipēs nōbilēs, quōs magis dominātiōnis spēs hortābatur
quam inopia aut alia necessitudō. Cēterum iuventūs plē-
raque, sed māximē nōbīlium, Catilīnae inceptīs favēbat:
quibus in ōtiō vel magnificē vel molliter vīvere cōpia
erat, incerta prō certīs, bellum quam pācem mālēbant.

Fuēre item eā tempestāte quī crēderent M. Licinium
Crassum nōn ignārum eius cōnsilī fuisse: quia Cn.
Pompēius, invisus ipsī, magnum exercitum ductābat,
cuiusvīs opēs voluisse contrā illius potentiam crēscere,
simul cōnfisum, sī coniūrātiō valuisset, facile apud illōs
prīncipem sē fore.

– Sed anteā item coniūrāvēre paucī contrā rem publi- 18
cam, in quibus Catilīna fuit; dē quā quam vērissimē
poterō dicam:

L. Tullō et M^o. Lepidō cōsulibus, P. Autrōnius et P.
Sulla, dēsignātī cōsulēs, lēgibus ambitūs interrogātī
poenās dederant. Post paulō Catilīna, pecūniārum re-
petundārum reus, prohibitus erat cōsulātum petere,
quod intrā lēgitimōs diēs profitērī nēquiverat. Erat eō-
dem tempore Cn. Pīsō, adulēscēns nōbilis, summae
audāciae, egēns, factiōsus, quem ad perturbandam rem
pūblicam inopia atque malī mōrēs stimulābant. Cum hōc
Catilīna et Autrōnius circiter nōnās Decembrēs cōnsiliō
commūnicātō parābant in Capitōliō kalendis Iānuāriīs L.

Cottam et L. Torquātum cōsulēs interficere, ipsī fascibus correptīs Pīsōnem cum exercitū ad obtinendās duās Hispāniās mittere. Eā rē cognitā, rūsus in nōnās Februāriās cōnsilium caedis trānstulerant. Iam tum nōn cōsulibus modo, sed plērisque senātōribus perniciem māchinābantur. Quod nī Catilīna mātūrasset prō Cūriā signum sociīs dare, eō diē post conditam urbem Rōmam pessimum facinus patrātum foret. Quia nōndum frequentēs armātī convēnerant, ea rēs cōnsilium dirēmit. ...

19 Dē superiōre coniūrātiōne satis dictum. –

20 Catilīna, ubi eōs quōs paulō ante memorāvī convēnisse videt, tametsī cum singulis multa saepe ēgerat, tamen in rem fore crēdēns ūniversōs appellāre et cohortārī, in abditam partem aedium sēcēdit atque ibi, omnibus arbitris procul āmōtis, ōrātiōnem huiusce modi habuit:

“Nī virtūs fidēsque vēstra satis spectāta mihi forent, nēquiquam opportūna rēs cecidisset; spēs magna, dominātiō in manibus frūstrā fuissent, neque ego per ignāviam aut vāna ingenia incerta prō certīs captārem. Sed quia multis et magnīs tempestātibus vōs cognōvī fortēs fidēsque mihi, eō animus ausus est māximum atque pulcherrimum facinus incipere, simul quia vōbīs eadem quae mihi bona malaque esse intellēxī: nam idem velle atque idem nōlle, ea dēmum firma amīcitia est.

“Sed ego quae mente agitāvī omnēs iam antea dīversī audistis. Cēterum mihi in diēs magis animus accenditur, cum cōnsiderō quae condiciō vītae futūra sit, nisi nōsmet

[annō 65 a. C.]
fascēs : magistrātūs potestās
(: cōsulātus)
duae Hispāniae : Hispānia
citerior et ulterior

perniciem : necem

quod nī = nisi autem

patrātum foret = patrātum
(factum) esset
dir-imere -ēmis -ēptum
= abrumperē, prohibēre
dictum est

paulō ante : cap. 17 (p. 9)

agere (cum) = colloquī

in rem esse = ūtile esse
co-hortārī = hortārī
sē-cēdere = discēdere ā
cēteris

spectātus -a -um = probātus
forent = essent
cecidisset : nōbīs contigisset

per ignāviam : per virōs
ignāvōs (↔ strēnuōs)
captāre = capere cōnārī,
appetere
tempestās = tempus, occasiō

eō : ideō
animus (meus) ausus est
: ausus sum

mente agitāre = cōgitāre
dīversī : suō quisque locō
vel tempore

condiciō vītae : fortuna
nōs-met = nōs

in libertātem vindicāre
= liberāre

tetrarchēs -ae *m* = rēgulus
vectīgālēs *sunt*
stipendium -i *n* = tribūtum;
stipendia *pendunt*
cēterī *nōs* omnēs
fuius : factī sumus

formidīni esse alicui = ab
aliquō *formidārī* (= valdē
timērī), aliquem terrēre
repulsa -ae *f* < re-pellere
(dē eō dicitur quī frūstrā
magistrātum petiuit)
quō ūsque = quo-ūsque,
quamdiū
ē-morī = morī
in-honestus ↔ honestus
lūdibriō (*dat*) esse alicui =
dēlūdī ab aliquō; aliēnae
superbiae : aliis superbis

prō! = dō!
deum = *deōrum*

annis... : ob annōs (aetātem)
atque divitiās
inceptō (coeptō) opus est
= incipere opus est
ex-pedire = peragere (: cē-
tera per sē expēdiēntur)

superāre = super-esse, ni-
mium esse (divitiārum)
ex-struere mare = in marī
(domōs) exstruere
co-aequāre = aequum (plā-
num/patentem) facere
continuāre = continuum
facere, coniungere
Lar (familiāris) -is *m*, deus
quī focum tuētur, focus
toreuma -atis *n* = vās opere
caelātō (ēminentī)ōrmātum
trahunt : quaerunt
vexant : perduunt

toreuma

anima : vīta

ipsī vindicāmus in libertātem. Nam postquam rēs pū-
blica in paucōrum potentium iūs atque diciōnem con-
cessit, semper illis rēgēs, tetrarchae vectīgālēs esse,
populī, nātiōnēs stipendia pendere – cēterī omnēs,
strēnuī, bonī, nōbilēs atque ignōbilēs, vulgus fuius
sine grātiā, sine auctōritāte, eīs obnoxii quibus, sī rēs
pūblica valēret, formidīni essēmus. Itaque omnis grātiā,
potentia, honōs, dīvitiae apud illōs sunt aut ubi illī
volunt – nōbīs reliquēre perīcula, repulsās, iūdicia, eges-
tātem! Quae quō ūsque tandem patiēminī, ō fortissimī
virī? Nōnne ēmorī per virtūtem praestat quam vītam
miseram atque inhonestam, ubi aliēnae superbiae lū-
dibriō fueris, per dēdecus āmittere? Vērum enimvērō
– prō deum atque hominum fidem! – victōria in manū
nōbīs est. Viget aetās, animus valet – contrā illis annīs
atque divitiīs omnia cōsensuērunt. Tantummōdo inceptō
opus est: cētera rēs expēdit.

“Etenim quis mortālium, cui virile ingenium est, tole-
rāre potest illis divitiās superāre, quās profundant in ex-
struendō marī et montibus coaequandīs – nōbīs rem fa-
miliārem etiam ad necessāria deesse? illōs bīnās aut am-
plus domōs continuāre – nōbīs Larem familiārem nus-
quam ūllum esse? Cum tabulās, signa, toreumata emunt,
nova dīruunt, alia aedificant, postrēmō omnibus modīs
pecūniam trahunt, vexant, tamen summā libīdine divi-
tiās suās vincere nequeunt! At nōbīs est domī inopia,
forīs aes aliēnum, mala rēs, spēs multō asperior. Dēni-
que, quid reliquī habēmus praeter miseram animam?”

“Quin igitur expergiscimini? En illa, illa quam saepe optastis libertas! Praeterea divitiae, decus, gloria in oculis sita sunt: fortuna omnia ea victoribus praemia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magna magis quam oratio mea vos hortantur. Vel imperatore vel milite me utimini! neque animus neque corpus a vobis aberit.

“Haec ipsa, ut spero, vobiscum una consul agam – nisi forte me animus fallit et vos servire magis quam imperare parati estis.”

21 Postquam accipere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res neque spes bona ulla, tametsi illis quietam movere magna merces videbatur, tamen postulavere plerique, ut proponeret, quae condicio belli foret, quae praemia armis peterent, quid ubique opis aut spei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptiorem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia quae bellum atque libido victorum fert. ‘Praeterea esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauretania cum exercitu P. Sittium Nucerinum, consili sui participes; petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem et familiarem et omnibus necessitudinibus circumventum: cum eo se consulem initium agendi facturum.’ Ad hoc maledictis increpabat omnes bonos; suorum unumquemque nominans laudare; admonerat alium egestatis, complures periculi aut ignominiae, multos victoriae Sullanae, quibus ea praedae fuerat. Postquam

animus *meus*

una vobiscum

nisi me animus fallit = nisi fallor
paratus servire = paratus ad servendum
accipere : audire
mala abunde erant : nimium erat malorum

movere : turbare
merces : praemium

ubique : omnino
polliceri : pollicitus est
tabulas novas : delatum iri
aes alienum (e tabulis)
proscriptio < pro-scribere
sacerdotium -i n = sacerdotis officium

Mauretania –ae f, Africae regio contra Hispaniam
Nucerinus < Nuceria, oppidum Campaniae

familiaris -e = amicus

male-dictum -i n (< maledicere) = contumelia
laudare : laudabat
admonere + gen (re = de re)
ignominia -ae f = dedecus, mala fama
praedae (dat) esse = praedam afferre

petitiōnem *cōsulātūs*
cūrae (*dat*) habēre = cūrāre

populārēs = socii

circum-ferre
exsecrātiō -ōnis *f* < ex-
secrārī
dē-gustāre = gustāre
sollemnis -e = quī ritū fit
eō quō (: ideō ut) magis fidī
(: fidiōrēs) forent (essent)
aliī (*dat*) = cum aliō
(...cōnsciūs)
ficta *esse*

Cicerōnis invidia : populi
invidia in Cicerōnem
atrōcītās -ātis *f* < atrōx

nōbis : mihi
prō magnitūdine : ut rei
magnitūdō est
compertus (< comperīre) =
quī certō scitur, certus

obscurus : ignōbilis
co-operīre = operīre
probrum -ī *n* = flāgitium

vānitās -ātis *f* (< vānus) =
vāna (stulta) superbia
: reticēbat, occultābat,
sua-met = sua
: neque quid diceret neque
quid faceret quicquam
pēnsī habēbat (cūrābat)

cōnsuētūdō -inis *f* = mōs
coeundi
inopiā = propter inopiam
(egestātem)
ferrō : gladiō

solēre solitum esse *dēp perf*
(solitus erat : solēbat)
nōm -ius, *gen* -ī = -īi: Curī
occultum habēre = occultāre

sublātō : nōn nōminātō

omnium animōs alacrēs videt, cohortātus ut petitiōnem
suam cūrae habērent, conventum dimisit.

Fuēre eā tempestāte quī dicerent ‘Catilinam, orātiōne 22
habitā, cum ad iūs iūrandum populārēs sceleris suī ad-
igeret, hūmāni corporis sanguinem vīnō permixtum in
pateris circumtulisse! inde cum post exsecrātiōnem
omnēs dēgustāvissent, sicutī in sollemnibus sacrīs fierī
cōnsuēvit, aperuisse cōnsilium suum, atque eō ita
fēcisse, quō inter sē fidī magis forent, alius aliī tantī
facinoris cōnsciī.’ Nōnnūllī ficta et haec et multa
praetereā existimābant ab eīs quī Cicerōnis invidiam,
quae postea orta est, lēnīrī crēdēbant atrōcītate sceleris
eōrum quī poenās dederant. Nōbis ea rēs prō magni-
tūdine parum comperta est.

Sed in eā coniūrātiōne fuit Q. Curius, nātus haud 23
obscurō locō, flāgitīis atque facinoribus coopertus,
quem cēnsōrēs senātū probrī grātiā mōverant. Huic
hominī nōn minor vānitās inerat quam audācia: neque
reticēre quae audierat, neque suamet ipse scelera oc-
cultāre; prōrsus neque dīcere neque facere quicquam
pēnsī habēbat. Erat eī cum Fulviā, muliere nōbili, stuprī
vetus cōnsuētūdō; cui cum minus grātus esset, quia
inopiā minus largīrī poterat, repente glōriāns maria
montēsque pollicērī coepit et minārī interdum ferrō
‘nī sibi obnoxia foret’; postrēmō ferōcius agitāre quam
solitus erat. At Fulvia, īnsolentiae Curī causā cognitā,
tāle periculum rei pūblicaе haud occultum habuit, sed
sublātō auctōre dē Catilinae coniūrātiōne quae quōque

modō audierat complūribus nārrāvit. Ea rēs in primīs studia hominum accendit ad cōsulātum mandandum M. Tullio Cicerōni – namque antea plēraque nōbilitās invidiā aestuābat et quasi pollui cōsulātum crēdebant sī eum quamvis ēgregius ‘homō novus’ adeptus foret. Sed ubi periculum advēnit, invidia atque superbia post fuere.

audierat = audiverat

plēraque nōbilitās = plēri-
que nōbilēs
aestuāre = fervere

post fuere = cesserunt

24 Igitur comitiis habitis cōsulēs dēclārantur M. Tullius et C. Antōnius. Quod factum primō populārēs coniūratiōnis concusserat; neque tamen Catilinae furor minuebatur, sed in diēs plūra agitāre, arma per Italiam locis opportūnis parāre, pecūniam suā aut amicōrum fidē sūmptam mūtūam Faesulās ad Mānlium quendam portāre, quī postea princeps fuit bellī faciundī.

M. Tullius *Cicerō*

con-cutere -iō -cussisse
-cussum = quassare, per-
turbāre
: agitābat

: parābat

Faesulae -ārum *pl*, oppi-
dum Etrūriae
: portābat (portandam cūrā-
vit)

ad-sciscere -ivisse -itum
= a-sciscere (sociōs)

sūmptūs tolerāre = pecū-
niam cōsumere
modum facere = finem
facere

servitia -ōrum *n pl* = servi

Eā tempestāte plūrimōs cuiusque generis hominēs ad-scivisse sibi dicitur, mulierēs etiam aliquot, quae primō ingentēs sūmptūs stuprō corporis tolerāverant, post, ubi aetās tantummodo quaestuī neque luxuriae modum fēcerat, aes aliēnum grande cōflāverant. Per eās sē Catilina crēdebat posse servitia urbāna sollicitāre, urbem incendere, virōs eārum vel adiungere sibi vel interficere.

25 – Sed in eis erat Semprōnia, quae multa saepe virilis audāciae facinora commiserat. Haec mulier genere atque fōrmā, praeterea virō atque liberis satis fortunāta fuit; litteris Graecis et Latinis docta, psallere et saltāre ēlegantius quam necesse est probae, multa alia, quae instrūmenta luxuriae sunt. Sed eī cāriōra semper omnia quam decus atque pudicitia fuit. Pecūniae an fāmae minus parceret, haud facile discernerēs;

(scelus/facinus) com-
mittere = facere

psallere = fidibus canere
: psallēbat, saltābat

fuit : fuērunt
utrum pecūniae an fāmae
suae...

accēnsa *fuit*
(fidem) prōdere : fallere
crēditum -i n = pecūnia
crēdita (mūtua data)
ab-iūrāre = iūre iūrāndō
negāre (sē accēpisse)
praeceps abire = sē prae-
cipitāre (in perniciem)
posse : poterat

procāx -ācis = impudēns
facētiaie -ārum *f pl* = sermō
ēlegāns, sāl
lepōs -ōris m = grātia, faci-
litās; ... lepōs *eī* inerat

ex voluntāte (suā) = sicut
volēbat

astūtia -ae *f* = prūdētia cal-
lida, cōnsilium callidum

pactiō -ōnis *f* < paciscī (Ci-
cerō Antōniō prōvinciam
Macedoniam prōmiserat)
per-pellere -pulisse -pulum
= impellere
cliēns -entis m = vir pauper
civī nōbili (*patrōnō* suō)
obnoxius

in Campō *Mārtiō*

cessēre = ēvēnerunt

Camers -ertis m < Camerī-
num, civitās Umbriae
ager Picēnus: Picēnum
alium aliō *alium aliō* (= in
alium locum)

: mōliēbātur, tendēbat

libīdine sic accēnsa, ut saepius peteret virōs quam peteretur. Sed ea saepe antehāc fidem prōdiderat, crēditum abiūrāverat, caedis cōnscia fuerat, luxuriā atque inopiā praeceps abierat. Vērum ingenium eius haud absurdum: posse versūs facere, iocum movēre, sermōne ūtī vel modestō, vel mollī, vel procācī – prōrsus multae façētiaie multusque lepōs inerat. –

Hīs rēbus comparātis, Catilīna nihilō minus in proxi- 26
mum annum cōsulātum petēbat, spērāns, sī dēsīgnātus foret, facile sē ex voluntāte Antōniō ūsūrum. Neque intereā quiētus erat, sed omnibus modīs īnsidiās parābat Cicerōnī. Neque illī tamen ad cavendum dolus aut astūtiae deerant. Namque ā prīncipiō cōsulātūs suī multa pollicendō per Fulviam effēcerat ut Q. Curius (dē quō paulō ante memorāvī) cōnsilia Catilīnae sibi prōderet. Ad hoc collēgam suum Antōnium pactiōne prōvinciae perpulerat nē contrā rem pūblicam sentīret; circum sē praesidia amīcōrum atque clientium occultē habēbat.

Postquam diēs comitiōrum vēnit, et Catilīnae neque petitiō neque īnsidiae quās cōsulibus in Campō fēcerat prosperē cessēre, cōstituit bellum facere et extrēma omnia experīrī, quoniam quae occultē temptāverat aspera foedaque ēvēnerant.

Igitur C. Mānlium Faesulās atque in eam partem Etrū- 27
riae, Septimium quendam Camertem in agrum Picēnum, C. Iūlium in Āpuliam dīmīsīt; praetereā alium aliō, quem ubīque opportūnum sibi fore crēdēbat. Intereā Rōmae multa simul mōlīrī, cōsulibus īnsidiās tendere,

parāre incendia, opportūna loca armātis hominibus ob-
sidere, ipse cum tēlo esse, item aliōs iubere, hortārī uti
semper intenti parātique essent, diēs noctēsque festināre,
vigilāre, neque insomniis neque labōre fatigārī.

Postrēmō, ubi multa agitantī nihil prōcēdit, rūsus
intempestā nocte coniūratiōnis prīncipēs convocat per
M. Porcium Laecam, ibique multa dē ignāviā eōrum
questus docet ‘sē Mānlium praemisisse ad eam multi-
tūdinem quam ad capiunda arma parāverat, item aliōs in
alia loca opportūna, quī initium bellī facerent, sēque ad
exercitum proficiscī cupere, sī prius Cicerōnem oppres-
sisset: eum suis cōsiliis multum officere.’

28 Igitur, perterritis ac dubitantibus ceteris, C. Cornēlius,
eques Rōmānus, operam suam pollicitus, et cum eō L.
Varguntēius senātor cōstituere eā nocte paulō post cum
armātis hominibus sicuti ‘salūtātum’ introire ad Cicerō-
nem ac dē imprōvisō domī suae imparātum cōnfodere!
Curius, ubi intellegit quantum periculum cōsulī im-
pendeat, properē per Fulviam Cicerōnī dolum quī parā-
batur ēnūntiat. Ita illi iānuā prohibitī tantum facinus
frūstrā suscēperant.

Intereā Mānlius in Etrūriā plēbem sollicitāre egestāte
simul ac dolōre iniūriae novārum rerum cupidam, quod
Sullae dominātiōne agrōs bonaque omnia amiserat,
praetereā latrōnēs cuiusque generis, quōrum in eā regi-
ōne magna cōpia erat, nōnnullōs ex Sullānis colōniis,
quibus libidō atque luxuria ex magnis rapinīs nihil
reliqui fēcerat.

: parābat, obsidēbat, erat,
iubēbat, hortābātur
item : cum tēlo esse

: festinābat, vigilābat,
fatigābātur
in-somnia -ae f = vigiliae

ubi *ei* multa agitantī nihil
bene prōcēdit
intempestus -a -um: intem-
pesta nox = media nox
ibi : in M. Laecae domō

querī questum esse; questus
: postquam questus est,
querēns

“ego ad exercitum proficiscī
cupiō, sī prius (: cum prī-
mum) Cicerōnem oppres-
serō: *is meīs cōsiliis*
multum officit”
of-ficere (+ dat) = obstāre

sicuti : quasi

cōn-fodere -iō -fōdisse
-fossū = trānsfigere
(gladiō)

ē-nūntiāre = nōtum facere

: sollicitābat
: ob egestātem/dolōrem
novae rēs = rēs pūblica re-
novāta, commūtatiō rerum
pūblicārum

colōniae Sullānae: quās
Sulla militibus suis
cōstituerat

Mānlī *gen* = Mānlī

compertum habēre = certō
scīre
exagitāre = sollicitāre, com-
movēre
fieri solet

dēcrēvit *ut...*

Ea cum Cicerōnī nūntiārentur, ancipitī malō permō- 29
tus, quod neque urbem ab īnsidiīs prīvatō cōnsiliō
longius tuērī poterat, neque exercitus Mānlī quantus aut
quō cōnsiliō foret satis compertum habēbat, rem ad
senātum refert iam anteā vulgī rŭmōribus exagitātum.
Itaque, quod plērumque in atrōcī negōtiō solet, senātus
dēcrēvit *‘darent operam cōsulēs nē quid rēs pŭblica
dētrimentī caperet.’* – Ea potestās per senātum mōre Rō-
mānō magistrātuī māxima permittitur: exercitum parāre,
bellum gerere, coercēre omnibus modīs sociōs atque
cīvēs, domī militiaeque imperium atque iūdiciū sum-
mum habēre. Aliter sine populī iussū nullius eārum
rērum cōnsulī iūs est. –

ad-ferre ad-tulisse ad-lātum
= af-ferre at-tulisse al-
lātum

fieri solet

senātī (*gen*) = senātūs
Q. Metellus Crēticus, v. LL
cap. 53.264 | missi *sunt*
utrīque *pl* = ambō
imperātōrī nisi triumphāntī
Rōmam intrāre nōn licēbat
calumniā -ae *f* = falsum
crīmen, obtrectātiō

permissum *est*
prō tempore : ut tempus
postulāret

Post paucōs diēs L. Saenius senātor in senātū litterās 30
recitāvit, quās ‘Faesulīs adlātās sibi’ dīcēbat, in quibus
scrīptum erat ‘C. Mānlium arma cēpisse cum magnā
multitūdine ante diem VI kalendās Novembrēs.’ Simul,
id quod in tālī rē solet, alii portenta atque prōdigia nūn-
tiābant, alii ‘conventūs fierī, arma portārī, Capuae atque
in Āpuliā servīle bellum movērī.’

Igitur senātī dēcrētō Q. Mārcius Rēx Faesulās, Q.
Metellus Crēticus in Āpuliā circumque ea loca missī
(hī utrīque ad urbem imperātōrēs erant, impedītī nē
triumphārent calumniā paucōrum quibus omnia honesta
atque inhonesta vēndere mōs erat), sed praetōrēs Q.
Pompēius Rŭfus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum
Pīcēnum, eīsque permissum ‘utī prō tempore atque
periculō exercitum comparārent.’ Ad hoc, ‘sī quis indi-

DE CATILINAE CONIVRATIONE

cāvisset dē coniūrātiōne quae contrā rem pūblicam facta erat, praemium servō libertātem et sēstertia centum, liberō impūnitātem eius rei et sēstertia ducenta'; item-que dēcrēvere 'utī gladiātōriae familiae Capuam et in cētera mūnicipia distribuerentur prō cuiusque opibus, Rōmae per tōtam urbem vigiliae habērentur eisque minōrēs magistrātūs praeesent.'

- 31 Quibus rēbus permōta cīvitas atque immūtata urbis faciēs est. Ex summā laetitiā atque lasciviā, quae diūturna quiēs pepererat, repente omnēs trīstitia invāsīt: festināre, trepidāre, neque locō neque hominī cuiquam satis crēdere, neque bellum gerere neque pācem habēre, suō quisque metū perīcula mētīrī. Ad hoc mulierēs, quibus rei pūblīcae magnitūdine bellī timor īnsolitus incesserat, adflīctāre sēsē, manūs supplicēs ad caelum tendere, miserārī parvōs liberōs, rogītāre, omnia pavēre, superbiā atque dēliciis omissīs sibi patriaeque diffidere!

At Catilīnae crūdēlis animus eadem illa movēbat, tametsī praesidia parābantur et ipse lēge Plautiā interrogātus erat ab L. Paulō.

Postrēmō, dissimulandī causā aut suī expūrgandī, sicut iūrgiō lacessītus foret, in senātum vēnit! Tum M. Tullius cōsul, sive praesentiam eius timēns sive irā commōtus, ōrātiōnem habuit lūculentam atque ūtilem rei pūblīcae, quam postea scīptam ēdidit.

[*Sequitur ōrātiō M. Tullī Cicerōnis.*]

praemium *dēcrēvērunt*
sēstertia n pl = milia sēs-
tertium; C sēstertia = C
milia sēstertium
 familia gladiātōria = grex
 gladiātōrum
 prō opibus = secundum
 opēs, ut opēs erant
 vigiliae = praesidia noc-
 turna
 minōrēs magistrātūs : aedī-
 lēs, quaestōrēs, tribūnī
 plēbis

: *festinābant, trepidābant*
 (hominī) cuiquam : ūlli

: *crēdēbant, gerēbant, habē-*
bant, mētībantur
 mētīrī : aestimāre

: bellī timor ob rei pūblīcae
 magnitūdinem īnsolitus
 in-cēdere + *dat/acc*
 ad-/af-flīctāre = affligere;
 sē a. = pectus pulsāre
 : *adflīctābant, tendēbant...*

rei dif-fidere = dē rē dē-
 spērāre

lēx Plautia dē vī, lata annō
 70 a.C. in cīvēs sēditiōsōs
 L. *Aemilius* Paulus (cōs.
 annō 50 a.C.)

ex-pūrgāre = pūrgāre, sus-
 picione liberāre
 sicut : velut sī, quasi
 iūrgium -i n = certāmen dē
 iūre
 praesentia -ae f < praesēns
 lūculentus -a -um = praec-
 clārus
 (librum) ē-dere -didisse
 -ditum = multīs legen-
 dum dare

M. TVLLII CICERONIS
IN L. CATILINAM ORATIO PRIMA
habita in senātū in templō Iovis Statōris
a. d. VI id. Nov. annō DCXCI a. u. c.

ab-ūti (+*abl*) = insolenter
ūti; -ēre = -ēris (*pers 2 fut*)
quem ad finem : quō ūsque,
quam diū
effrēnātus -a -um (↔ domi-
tus) = immoderātus, ferōx
nihil-ne tē..... mōvērunt?
Palātī *gen* = Palātī

locus: templum Iovis
Statōris
hōrum : senātorum

cōn-stringere -strinxisse
-strictum = colligāre,
coercere

quid cōnsilī : quod/quāle
cōnsilium

immō vērō etiam... : nōn
modo vīvit, sed etiam...

pestis -is *f* = nex, perneciēs

P. *Cornēlius* Scīpiō *Nāsica*
Serāpiō: v. LL cap.51.239
[annō 133 a. C.]
mediocriter = modicē
prīvātus : nōn magistrātus,
sine imperiō

Quō ūsque tandem abūtēre, Catilīna, patientiā nostrā? 1

Quam diū etiam furor iste tuus nōs ēlūdet? Quem ad
finem sēsē effrēnāta iactābit audācia?

Nihilne tē nocturnum praesidium Palātī, nihil urbis
vigiliae, nihil timor populī, nihil concursus bonōrum
omnium, nihil hic mūnitissimus habendī senātūs locus,
nihil hōrum ōra vultūsque mōvērunt? Patēre tua cōnsilia
nōn sentīs? cōnstrictam iam hōrum omnium scientiā te-
nērī coniūrātiōnem tuam nōn vidēs? Quid proximā, quid
superiōre nocte ēgeris, ubi fueris, quōs convocāveris,
quid consilī cēperis, quem nostrum ignōrāre arbitrāris?

Ō tempora! ō mōrēs! Senātus haec intellegit, cōnsul 2
videt – hic tamen vīvit! Vīvit? Immō vērō etiam in senā-
tum venit, fit pūblicī cōnsilī particeps, notat et dēsīgnat
oculīs ad caedem ūnumquemque nostrum! Nōs autem
– ‘fortēs virī!’ – satis facere rei pūblīcae vidēmur sī
istīus furōrem ac tēla vītāmus!

Ad mortem tē, Catilīna, dūcī iussū cōnsulis iam pri-
dem oportēbat, in tē cōnferri pestem quam tū in nōs
omnēs iam diū māchināris! An vērō vir amplissimus P. 3
Scīpiō, pontifex māximus, Ti. Gracchum, mediocriter
labefactantem statum rei pūblīcae, prīvātus interfēcit
– Catilīnam, orbem terrae caede atque incendiīs vāstāre

cupientem, nōs cōsulēs perferēmus? Nam illa nimis antīqua praetereō – quod C. Servilius Ahala Sp. Maellium, novīs rēbus studentem, manū suā occidit! – Fuit, fuit ista quondam in hāc rē pūblicā virtūs, ut virī fortēs ācriōribus suppliciīs cīvem perniciosum quam acerbissimum hostem coercērent. Habēmus senātūs cōsultum in tē, Catilīna, vehemēns et grave; nōn deest rei pūblīcae cōsiliū neque auctōritās huius ōrdinis: nōs, nōs, dīcō apertē, cōsulēs dēsumus!

Sp. Maellius rēgnum affectāns ā C. Serviliō Ahalā magistrō equitum occisus est [annō 439 a. C.]

perniciōsus -a -um < perniciēs
senātūs cōsultum: v. p. 18

hic ōrdō : senātus

4 Dēcrēvit quondam senātus *'utī L. Opīmius cōsul vidēret, nē quid rēs pūblica dētrīmentī caperet'* – nox nūlla intercessit: interfectus est propter quāsdam sēditōnum suspiciōnēs C. Gracchus, clārissimō patre, avō, māiōribus, occisus est cum liberīs M. Fulvius cōsulāris. Similī senātūs cōsultō C. Mariō et L. Valeriō cōsulibus est permissa rēs pūblica: num ūnum diem postēā L. Sātūrnīnum tribūnum plēbis et C. Serviliūm praetōrem mors ac rei pūblīcae poena remorāta est? At vērō nōs vicēsimum iam diem patimur hebēscere aciem hōrum auctōritātis! Habēmus enim huius modī senātūs cōsultum, vērū inclūsum in tabulis tamquam in vāginā reconditum, quō ex senātūs cōsultō cōnfestim tē interfectum esse, Catilīna, convēnit! Vivis – et vīvis nōn ad dēpōnendam, sed ad cōfirmandam audāciam!

[annō 121 a.C.]

C. Gracchus, M. Fulvius *Flaccus*: v. LL cap. 51. 275-279

[annō 100 a.C.]

Sātūrnīnus tribūnus plēbis sēditōsus et C. Serviliū *Glauca* praetor ex senātūs cōsultō occisus sunt aliquem re-morāri = alicui moram afferre
hebēscere = hebes fieri
aciēs -ēī f = quālitās acūtī gladii, ingenium ācre

re-condere = repōnere, abdere
convēnit : oportuit

Cupiō, patrēs cōscripti, mē esse clēmētem, cupiō in tantis rei pūblīcae periculīs mē nōn dissolūtum vidērī; sed
5 iam mē ipse inertiae nēquitiaeque condemnō. Castra sunt in Italiā contrā populū Rōmānum in Etrūriae faucibus

dissolūtus -a -um = neglēgēs, parum sevērus
nēquitia -ae f < nēquam

atque adeō = atque etiam
mōliri = māchinārī

'sērius ā mē *factum esse*'
dīcant

ego... nōndum addūcor ut
faciam hoc quod...

-ēre = -ēris (*pass pers 2 fut*)
perditus -a -um = corrup-
tus, nēquam

quam diū = tam diū quam

speculārī = clam spectāre

obscurāre : occultāre
coetus -ūs *m* = conventus
nefārius -a -um (< nefās)
= scelestus, impius

licet recognōscās = licet
tibi recognōscere (: re-
minisci)

collocāta, crēscit in diēs singulōs hostium numerus; eōrum autem castrōrum imperātōrem ducemque hostium intrā moenia atque adeō in senātū vidēmus intestīnam aliquam cotidiē perniciem rei pūblīcae mōlientem! Sī tē iam, Catilīna, comprehendī, sī interfici iusserō, crēdō, erit verendum mihi nē nōn potius hoc omnēs bonī 'sērius' ā mē quam quisquam 'crūdēlius' factum esse dicat.

Vērum ego hoc quod iam pridem factum esse oportuit certā dē causā nōndum addūcor ut faciam. Tum dēnique interficiēre, cum iam nēmō tam improbus, tam perditus, tam tuī similis inveniri poterit quī id nōn 'iūre factum esse' fateātur. Quam diū quisquam erit quī tē dēfendere 6 audeat, vīvēs – et vīvēs ita ut vīvis: multīs meis et firmīs praesidiīs oppressus, nē commovēre tē contrā rem pūblīcam possis; multōrum tē etiam oculī et aurēs nōn sentientem, sicut adhūc fēcērunt, speculābuntur atque cūstōdient.

Etenim quid est, Catilīna, quod iam amplius expectēs, sī neque nox tenebrīs obscurāre coetūs nefāriōs neque prīvāta domus parietibus continēre vōcēs coniūrātiōnis tuae potest? sī illūstrantur, sī ērumpunt omnia? Mūtā iam istam mentem, mihi crēde! Obliviscere caedis atque incendiōrum! Tenēris undique, lūce sunt clārīōra nōbīs tua cōnsilia omnia – quae iam mēcum licet recognōscās:

Meministine mē ante diem XII kalendās Novembrēs 7 dīcere in senātū 'fore in armīs certō diē, quī diēs futūrus esset ante diem VI kalendās Novembrēs, C. Mānlium,

audāciae satellitem atque administrum tuae'? Num mē
 fefellit, Catilīna, nōn modo rēs tanta, tam atrōx tamque
 incrēdibilis, vērum – id quod multō magis est admīran-
 dum – diēs? Dīxī ego īdem in senātū 'caedem tē opti-
 mātium contulisse in ante diem V kalendās Novembrēs',
 tum cum multī prīncipēs cīvītātis Rōmā – nōn tam suī
 cōservandī quam tuōrum cōsiliōrum reprimendōrum
 causā – profūgērunt. Num īnfitiārī potes tē illō ipsō diē
 meīs praesidiīs, meā diligentīā circumclūsum commo-
 vēre tē contrā rem pūblicam nōn potuisse, cum tū, dis-
 cessū cēterōrum, 'nostrā tamen quī remānsissēmus caede
 8 contentum tē esse' dicēbās? Quid? cum tē Praeneste
 kalendīs ipsīs Novembribus occupātūrum nocturnō im-
 petū esse cōnfiderēs, sēnsistīne illam colōniam meō
 iussū, meīs praesidiīs, cūstōdiīs, vigiliīs esse mūnitam?
 Nihil agis, nihil mōlīris, nihil cōgitās, quod nōn ego nōn
 modo audiam, sed etiam videam plānēque sentiam.

Recognōsce mēcum tandem noctem illam superiō-
 rem: iam intellegēs multō mē vigilāre ācrius ad salūtem
 quam tē ad perniciem rei pūblīcae. Dīcō 'tē priōre nocte
 vēnisse inter falcāriōs' – nōn agam obscurē – 'in M.
 Laecae domum, convēnisse eōdem complūrēs eiusdem
 āmentiae scelerisque sociōs.' Num negāre audēs? quid
 tacēs? Convincam, sī negās; videō enim esse hīc in se-
 9 nātū quōsdam quī tēcum unā fuērunt! – Ō dī immortalēs!
 ubinam gentium sumus? quam rem pūblicam habēmus?
 in quā urbe vīvimus? Hīc, hīc sunt in nostrō numerō,
 patrēs cōscriptī, in hōc orbis terrae sānctissimō gravis-

fallere fefellisse falsum
 rēs mē fallit = rē fallor

contulisse : cōstituisse

circum-clūdere -sisse -sum
 = circumventum inclūdere
 discessū cēterōrum : cum
 cēterī discessissent

multō ācrius

falcārius -ī m = faber qui
 falcēs efficit; inter falcā-
 riōs : in vicum falcāri-
 ōrum

āmentia -ae f < amēns

convincam tē

unā tēcum

ubi(nam) gentium? = ubi
 terrārum (in terrīs)?

sānctissimum gravissimum-
que cōnsilium : senātus
exitium -ī n = interitus

eōs quōs...

duo equitēs: Sallustius
equitem et senātorem
memorat (p. 17)

comperī: per Fulviam

id temporis = eō tempore

aliquandō = tandem ali-
quandō
Mānliānus -a -um < Mānlius

sī minus : sī nōn omnēs

modo +coni = dummodo

magna grātia dīs... habenda
est

taeter -tra -trum = turpis

sīmōque cōnsiliō, quī dē nostrō omnium interitū, quī dē
huius urbis atque adeō dē orbis terrārum exitiō cōgitent!
Hōs ego videō cōsul et dē rē pūblicā sententiam rogō,
et quōs ferrō trucidārī oportēbat, eōs nōndum vōce vul-
nerō! – Fuisti igitur apud Laecam illā nocte, Catilina;
distribuisti partēs Italiae, statuisti quō quemque profi-
ciscī placēret, dēlēgisti quōs Rōmae relinquerēs, quōs
tēcum ēdūcerēs, discrīpsisti urbis partēs ad incendia,
cōfirmāsti ‘tē ipsum iam esse exitūrum’, dixisti ‘pau-
lum tibi esse etiam nunc morae, quod ego vīverem!’
Repertī sunt duo equitēs Rōmānī, quī tē istā ‘cūrā’ lībe-
rārent et ‘sē illā ipsā nocte paulō ante lūcem mē in meō
lectō interfectūrōs esse’ pollicērentur. Haec ego omnia, 10
vixdum etiam coetū vestrō dīmissō, comperī; domum
meam māiōribus praesidiīs mūnivī atque firmāvī, ex-
clūsī eōs quōs tū ad mē ‘salūtātum’ māne miserās, cum
illī ipsī vēnissent quōs ego iam multīs ac summīs virīs
‘ad mē id temporis ventūrōs esse’ praedixeram.

Quae cum ita sint, Catilina, perge quō coepisti,
ēgredere aliquandō ex urbe! Patent portae: proficiscere!
Nīmium diū tē imperātorem tua illa Mānliāna castra dē-
siderant. Édūc tēcum etiam omnēs tuōs – sī minus,
quam plūrimōs! Pūrgā urbem! Magnō mē metū liberā-
veris, modo inter mē atque tē mūrus intersit. Nōbiscum
versārī iam diūtius nōn potes; nōn feram, nōn patiar,
nōn sinam! Magna dīs immortalibus habenda est atque 11
huic ipsī Iovī Statōrī, antiquissimō cūstōdī huius urbis,
grātia, quod hanc tam taetram, tam horribilem tamque

IN CATILINAM ORATIO I

- infestam rei publicae pestem totiēs iam effūgimus. Nōn est saepius in ūnō homine summa salūs periclitanda rei publicae. Quam diū mihi cōsulī dēsīgnātō, Catilīna, insidiātus es, nōn pūblicō mē praesidiō, sed prīvātā diligentiā dēfendī. Cum proximīs comitiīs cōsulārībus mē cōsulem in Campō et competītōrēs tuōs interficere voluistī, compressī cōnātūs tuōs nefārīōs amicōrum praesidiō et cōpiīs, nullō tumultū pūblicē concitātō; dēnique, quotiēscumque mē petistī, per mē tibi obstitī, quamquam vidēbam perniciem meam cum magnā calamitate rei publicae esse coniūctam. Nunc iam apertē rem pūblicam ūniversam petis, templa deōrum immortālium, tēcta urbis, vītā omnium cīvium, Italiā tōtam ad exitium et vāstitātem vocās! Quārē, quoniam id quod est primum, et quod huius imperī disciplīnaeque māiōrum proprium est, facere nōndum audeō, faciam id quod est ad sevērītātem lēnius, ad commūnem salūtem ūtilius. Nam sī tē interficī iusserō, residēbit in rē pūblicā reliqua coniūrātōrum manus; sīn tū – quod tē iam dūdum hortor – exieris, exhauriētur ex urbe tuōrum
- 12 comitum magna et perniciōsa sentīna rei publicae. Quid est, Catilīna? num dubitās id mē imperante facere quod iam tuā sponte faciēbās? ‘Exire ex urbe!’ iubet cōsul hostem. Interrogās mē ‘num in exsilium?’ Nōn iubeō, sed, sī mē cōsulis, suādeō.
- 13

periclitārī = periculō obicere

proximīs comitiīs: v. p. 16

com-petītōr -ōris *m* = quī eandem rem petit
cōnātūs -ūs *m* < cōnārī

per mē : meā operā
ob-sistere -stitisse = resistere

vāstitās -ātis *f* < vāstus

propriū est (+ *gen*) = pertinet ad, convenit (+ *dat*)
sevērītās -ātis *f* < sevērus

re-sidēre (< -sedēre) = remanēre

sentīna -ae *f* = aqua sordida quae in īmā nāve cōnfluit; hominēs nēquissimī

faciēbās : facere volēbās

suādeō *ut in exsilium eās*

Quid est enim, Catilīna, quod tē iam in hāc urbe dēlectāre possit? in quā nēmō est extrā istam coniūrātiōnem perditōrum hominum quī tē nōn metuat,

nota : lābēs (*nota* servīs im-
probīs *in-ūrēbātur*)
turpitudō -inis *f* < turpis
in-ūrere -ussisse -ustum
(+ *dat*)

corruptēla -ae *f* = rēs quā
mōrēs corrupuntur
ir-rētire = rēti capere
ferrum : gladium
alicui *prae-ferre* = ante ali-
quem ferre

vacuē-facere = vacuum
facere
aliō scelere: nece filiī
cumulāre = augendō per-
ficere
rem silēre = dē rē silēre
tantī facinoris immānitās =
tantum facinus immāne
ex-sistere -stitisse = orīrī,
(prīmum) fieri

proximis idibus: Id. Nov.
(nam pecūnia mūtua idi-
bus repetēbātur)

summa rēs pūblica = cūncta
reī pūblicae fortuna

caelī : āeris
spīritus -ūs *m* < spīrāre
hōrum : senātorum

[annō 66 a.C.]

cōnsulum : L. Cottae et L.
Torquātī (v. p. 10-11)

mentem aliquam : mentem
dubiam

: nam et nōta sunt et multa
postea ā tē commissa

mē cōnsulem dēsignātum
petitiō -ōnis *f* = impetus
(gladiātōris)

nēmō quī nōn oderit! Quae nota domesticae turpitudinis
nōn inusta vītae tuae est? Quod prīvātārum rērum
dēdecus nōn haeret in fāmā? Quae libidō ab oculīs, quod
facinus ā manibus umquam tuīs, quod flāgitium ā tōtō
corpore āfuit? Cui tū adulescēntulō, quem corruptē-
lārum illecebrīs irrētissēs, nōn aut ad audāciam ferrum
aut ad libīdinem facem praetulistī? Quid vērō? nūper, 14
cum morte superiōris uxōris novīs nuptiīs domum
vacuēfēcissēs, nōnne etiam aliō incrēdibilī scelere hoc
scelus cumulāvisti? quod ego praetemitto et facile
patior silērī, nē in hāc cīvitatē tantī facinoris immānitās
aut exstitisse aut nōn vindicāta esse videātur.

Praetemitto ruīnās fortunārum tuārum, quās omnēs
proximis idibus tibi impendēre sentiēs. Ad illa veniō,
quae nōn ad prīvātam ignōminiam vitiōrum tuōrum, nōn
ad domesticam tuam difficultātem ac turpitudinem, sed
ad summam rem pūblicam atque ad omnium nostrum
vītam salūtemque pertinent: Potestne tibi haec lūx, 15
Catilīna, aut huius caelī spīritus esse iūcundus, cum
sciās esse hōrum nēminem quī nesciat tē prīdiē kalendās
Iānuāriās, Lepidō et Tullō cōsulibus, stetisse in Comitio
cum tēlō, manum cōsulum et prīncipum cīvitatīs inter-
ficiendōrum causā parāvisse, scelerī ac furōrī tuō nōn
mentem aliquam aut timōrem tuum, sed fortunam populī
Rōmānī obstitisse? Ac iam illa omittō – neque enim
sunt aut obscura aut nōn multa commissa postea – :
quotiēs tū mē dēsignātum, quotiēs vērō cōnsulem inter-
ficere cōnātus es! quot ego tuās petitiōnēs ita coniectās

IN CATILINAM ORATIO I

<p>ut vitārī posse nōn vidērentur, parvā quādam dēclīnā- tīōne et, ut āiunt, ‘corpore’ effūgī! Nihil agis, nihil</p>	<p>dēclīnātiō < dē-clīnāre = inclīnandō āvertēre corpore : mōtū corporis</p>
<p>16 assequeris, neque tamen cōnārī ac velle dēsistis. Quotiēs iam tibi extorta est ista sīca dē manibus, quotiēs excidit cāsū aliquō et ēlāpsa est! Quae quidem quibus abs tē initiāta sacrīs ac dēvōta sit, nesciō, quod eam necesse putās esse in cōnsulis corpore dēfigere!</p>	<p>sīca -ae f ex-torquēre -rsisse -rtum = vī ēripere initiāre = clam sacrāre dē-vovēre = vovēre (dīs inferis)</p>
<p>Nunc vērō quae tua est ista vīta? Sīc enim iam tēcum loquar, nōn ut odiō permōtus esse videar, quō dēbeō, sed ut misericordiā, quae tibi nūlla dēbētur. Vēnistī paulō ante in senātum. Quis tē ex hāc tantā frequentiā, tot ex tuīs amīcīs ac necessāriīs salūtāvit? Sī hoc post hominum memoriā contigit nēminī, vōcis exspectās contumēliam, cum sīs gravissimō iūdicīō taciturnitātis oppressus? Quid? quod adventū tuō ista subsellia vacuē- facta sunt, quod omnēs cōnsulārēs, quī tibi persaepe ad caedem cōstitutī fuērunt, simul atque assēdistī, partem istam subselliōrum nūdam atque inānem reliquērunt,</p>	<p>ut misericordiā <i>permōtus</i> <i>esse videar</i> frequentia -ae f = multitudō vōcis : loquentium taciturnitās -ātis f = silen- tium; taciturnitātis : taci- tōrum tibi : ā tē</p>
<p>17 quō tandem animō tibi ferendum putās? Servī me- hercule meī sī mē istō pactō metuerent ut tē metuunt omnēs cīvēs tuī, domum meam relinquendam putārem – tū tibi urbem nōn arbitrāris? Et sī mē meīs cīvibus iniūriā suspectum tam graviter atque offēnsū vidērem, carēre mē aspectū cīvium quam infēstīs omnium oculīs cōspicī māllem – tū, cum cōscientiā scelerum tuōrum agnōscās odium omnium iūstum et iam diū tibi dēbitum, dubitās, quōrum mentēs sēnsūsque vulnerās, eōrum aspectum praesentiamque vitāre? Sī tē parentēs timērent</p>	<p>sī servī meī... istō pactō = istō modō <i>mhi</i> relinquendam <i>esse</i> tibi urbem <i>relinquendam</i> <i>esse</i> nōn arbitrāris? offēnsus -a -um = invīsus aspectus -ūs m <aspicere dubitāsne vitāre aspectum praesentiamque eōrum quōrum...?</p>

plācāre = conciliāre, miti-
gāre
ali-quō *adv* = in aliquem
(quemcumque) locum

iūdicat (: cēnset) nihil (: dē
nūllā rē) tē cōgitāre nisi dē
parricidiō suō

pers 2 fut pass (dēp): -bere
= -beris, -ere = -eris
iūdicium sequī : i.ō pārere

Catilinā, cum Āfricā prō-
vinciā diripuisset, repe-
tundārum reus absolūtus
est quia iūdicēs corrūperat

vexātiō, direptiō -ōnis *f*
< vexāre, diripere
im-pūnītus -a -um
quaestiō = iūdicium

ad lēgēs ēvertendās...
per-fringere < -frangere

quod ā tuō scelere abhorreat
: quod cum tuō scelere
nōn coniūctum sit

impetrāre *ut discēdās*

rem ad-hibere = rē ūti

Catilinā, lēge Plautiā reus,
in cūstōdiā sē obtulerat
ad virōs nōbilēs
M'. *Aemilius* Lepidus, cōs.
annō 66 a.C.

ad-servāre = cūstōdīre

atque ōdissent tui neque eōs ratiōne ūllā plācāre possēs,
ut opīnor, ab eōrum oculīs aliquō concēderēs – nunc tē
patria, quae commūnis est parēs omnium nostrum, ōdit
ac metuit et iam diū nihil tē iūdicat nisi dē parricidiō
suō cōgitāre: huius tū neque auctōritātem verēbere nec
iūdicium sequere nec vim pertimēscēs? Quae tēcum, 18
Catilinā, sic agit et quōdam modō tacita loquitur:
“Nūllum iam aliquot annīs facinus exstitit nisi per tē,
nūllum flāgitium sine tē; tibi ūnī multōrum cīvium
necēs, tibi vexātiō direptiōque sociōrum impūnita fuit ac
libera; tū nōn solum ad neglegendās lēgēs et quaestiō-
nēs, vērū etiam ad ēvertendās perfringendāsque valu-
istī. Superiōra illa, quamquam ferenda nōn fuērunt,
tamen, ut potuī, tulī; nunc vērō mē tōtam esse in metū
propter ūnum tē, quicquid increpuerit Catilinā timēri,
nūllum vidēri contrā mē cōnsilium inīri posse quod ā
tuō scelere abhorreat, nōn est ferendum. Quam ob rem
discēde atque hunc mihi timōrem ēripe! Si est vērū, nē
opprimar, sīn falsus, ut tandem aliquandō timere dēsi-
nam.” Haec sī tēcum, ut dixī, patria loquātur, nōne im- 19
petrāre dēbeat, etiam sī vim adhibere nōn possit?

Quid? quod tū tē in cūstōdiā dedistī, quod vitandae
suspicīōnis causā ‘ad M’. Lepidum tē habitāre velle’
dixistī? Ā quō nōn receptus etiam ad mē venīre ausus
es, atque ‘ut domī meae tē adservārem’ rogāstī. Cum ā
mē quoque id respōnsum tulissēs ‘mē nūllō modō posse
iisdem parietibus tūtō esse tēcum, quia magnō in
periculō essem quod iisdem moenibus continērēmur!’

IN CATILINAM ORATIO I

ad Q. Metellum praetorem vēnistī. Ā quō repudiātus ad sodālem tuum, ‘virum optimum’, M. Metellum dē-migrāstī, quem tū vidēlicet et ad cūstōdiendum tē dīligentissimum et ad suspicandum sagācissimum et ad vindicandum fortissimum fore putāstī! Sed quam longē vidētur ā carcere atque ā vinculis abesse dēbēre quī sē ipse iam dignum cūstōdiā iūdicārit?

re-pudiāre = repellere
sodālis -is *m* = amicus, socius
M. Metellus, vir ignōbilis
dē-migrāre = migrāre habi-
tātum
suspiciāri = suspectum
habere
sagāx -ācis *adi* = callidus,
ācer (animō)

-ārit = -āverit

20 Quae cum ita sint, Catilīna, dubitās, sī ēmorī aequō animō nōn potes, abire in aliquās terrās et vītā istam, multis suppliciīs iūstis dēbitisque ēreptam, fugae sōlitūdīnīque mandāre?

“Refer” inquis “ad senātum!” Id enim postulās, et ‘sī hic ōrdō sibi placēre dēcrēverit tē ire in exsilium, obtemperātūrum tē esse’ dicis. Nōn referam – id quod abhorret ā meīs mōribus –, et tamen faciam ut intellegās quid hī dē tē sentiant: Ēgredere ex urbe, Catilīna! Liberā rem pūblicam metū! In exsilium, sī hanc vōcem exspectās, proficiāscere!

hic ōrdō : ōrdō senātōrius,
senātus

hī : senātōrēs

hanc vōcem = hoc verbum

Quid est? Ecquid attendis, ecquid animadvertis hōrum silentium? Patiuntur, tacent. Quid exspectās auctōritātem loquentium, quōrum voluntātem tacitōrum per-

at-tendere = attentē audīre
/notāre

21 spicis? At sī hoc idem huic adulēscentī optimō P. Sestiō, sī fortissimō virō M. Mārcellō dīxissem, iam mihi cōsulī hōc ipsō in templō senātus iūre optimō vim et manūs intulisset. Dē tē autem, Catilīna, cum quiēscunt, probant, cum patiuntur, dēcernunt, cum tacent, clāmant! neque hī sōlum, quōrum tibi auctōritās est vidēlicet cāra, vīta vīlissima, sed etiam illī equitēs Rōmānī,

hoc idem : haec eadem
verba (“in exsilium
proficiāscere!”)
P. Sestius, M. Mārcellus:
senātōrēs, Cicerōnis
amīci
alicui (vim et) manūs in-
ferre = aliquem (vī) com-
prehendere

circum-stāre

contineō : retineō
tē haec (: haec loca, hanc urbem) ... relinquentem

quamquam = sed, vērum
quid : quārē
meditēre = meditēris

duint (*coni* < dare) = dent
(in) animum in-dūcere + *inf*
= cōnsilium capere
sī minus (= sī nōn) in praesēns tempus..., at *certē* in posteritātem (= futūrum)
recentī memoriā : dum recēns est memoria
est tantī (pretiī) : nihil pensi habeō, nōn cūrō

commoveāre = -āris
tempora : condiciō, fortuna
cēdere + *dat* = concēdere

ratio = mēns sāna

(invidiam) cōn-flāre = accendere, excitāre
rēctā *viā*

importūnus -a -um = iniquus, molestus

exsultāre (+ *abl*) = valdē dēlectārī, ovāre

honestissimī atque optimī virī, cēterīque fortissimī cīvēs quī circumstant senātum, quōrum tū et frequentiam vidēre et studia perspicere et vōcēs paulō ante exaudire potuisti. Quōrum ego vix abs tē iam diū manūs ac tēla contineō, eōsdem facile addūcam ut tē haec quae vāstāre iam prīdem studēs relinquentem ūsque ad portās prōsequantur.

Quamquam quid loquor? tē ut ūlla rēs frangat, tū ut 22
umquam tē corrigās, tū ut ūllam fugam meditēre, tū ut ūllum exsilium cōgitēs? Utinam tibi istam mentem dī immortalēs duint! – tametsī videō, sī meā vōce perterritus ire in exsilium animum indūxeris, quanta tempestās invidiae nōbīs, sī minus in praesēns tempus recentī memoriā scelerum tuōrum, at in posteritātem impendeat. Sed est tantī, dummodo tua ista sit prīvāta calamitās et ā rei pūblicaе periculis sēiungātur. Sed tū ut vitiis tuis commoveāre, ut lēgum poenās pertimēscās, ut temporibus rei pūblicaе cēdās, nōn est postulandum. Neque enim is es, Catilīna, ut tē aut pudor ā turpitudine aut metus ā periculō aut ratio ā furōre revocārit.

Quam ob rem, ut saepe iam dixī, proficiscere ac, sī 23
mihi ‘inimicō’ ut praedicās ‘tuō’ cōnflāre vīs invidiam, rēctā perge in exsilium! Vix feram sermōnēs hominum, sī id fēceris, vix mōlem istīus invidiae, sī in exsilium iussū cōnsulis ieris, sustinēbō. Sin autem servīre meae laudī et glōriae māvis, ēgredere cum importūnā scelerātōrum manū, cōnfer tē ad Mānlium, concitā perditōs cīvēs, sēcerne tē ā bonīs, īfer patriae bellum, exsultā

IN CATILINAM ORATIO I

impiō latrōciniō, ut ā mē nōn ēiectus ad aliēnōs, sed invītātus ad tuōs īsse videāris!

īsse = iisse

24 Quamquam quid ego tē invitem, ā quō iam sciam esse praemissōs quī tibi ad Forum Aurēlium praestōlārentur armāti? cui sciam pactam et cōstitūtā cum Mānliō diem? ā quō etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuīs omnibus cōfidō perniciosam ac fūnestam futūram, cui domī tuae sacrārium scelerātum cōstitūtum fuit, sciam esse praemissam? Tū ut illā carēre diūtius possīs, quam venerārī ad caedem proficiscēns solēbās, ā cuius altāribus saepe istam impiam dexteram ad necem cīvium trānstulistī?

Forum Aurēlium: civitās Etrūriae in viā Aurēliā praestōlārī + *dat* = opperīri paciscere = ex compositō statuere, convenire dē; cui (: ā quō) sciam diem pactam et cōstitūtā esse
Catilīna aquilam argenteam quam Marius bellō Cimbricō sēcum tulisse dicitur in sacrāriō domesticō *venerārī* (= adōrāre) solēbat ut... possīs = quōmodo... possīs
venerārī = (deum) colere, adōrāre

25 Ībis tandem aliquandō quō tē iam prīdem tua ista cupiditās effrēnāta ac furiōsa rapiēbat. Neque enim tibi haec rēs adfert dolōrem, sed quandam incrēdibilem voluptātem. Ad hanc tē āmentiam nātūra peperit, voluntās exercuit, fortūna servāvit. Numquam tū nōn modo ōtium sed nē bellum quidem nisi nefārium concupistī. Nactus es ex perditīs atque ab omnī nōn modo fortūnā vērūm

furiōsus -a -um = āmēns

ad-ferre = af-ferre

āmentia -ae *f* < āmēns

con-cupiscere -īvisse/-iisse; -istī = -iistī

26 etiam spē dērelictīs cōnflātā improbōrum manum. Hīc tū quā laetitīā perfruēre, quibus gaudiīs exsultābis, quantā in voluptāte bacchābere, cum in tantō numerō tuōrum neque audiēs virum bonum quemquam neque vidēbis! Ad huius vītāe studium meditātī illī sunt quī feruntur 'labōrēs' tuī: iacēre humī nōn solum ad obsidendum stuprum, vērūm etiam ad facinus obeundum, vigilāre nōn solum īnsidiantem somnō marītōrum, vērūm etiam bonīs ōtīōsōrum. Habēs ubi ostentēs illam tuam

dē-relinquere = dēserere; ab spē dērelictus = dēspērāns
cōn-flāre = congregāre
per-frui = plēnē frui
-ēre/-bere *fut* = -ēris/-beris
bacchārī = furere ut *Bacchae* (mulierēs furiōsae quae Bacchum comitantur)
ad huius vītāe studium : ad hanc vītāe cui studēs meditātī *pass* = excōgitātī feruntur = praedicantur

ad obsidendum stuprum : ad obsidendam mulierem stuprandam

ōtīōsus = pācis amāns
habēs *locum* ubi...

praeclāram patientiam famis, frīgoris, inopiae rērum omnium, quibus tē brevī tempore cōnfectum esse sentiēs.

re-pellere reppulisse re-
pulsum
temptāre = oppugnāre

Tantum prōfēcī, cum tē ā cōsulātū reppulī, ut exsul 27
potius temptāre quam cōsul vexāre rem pūblicam
possēs, atque ut id quod esset abs tē scelerātē susceptum
'latrōcinium' potius quam 'bellum' nōminārētur.

dē-testārī = (dīs testibus) ā
sē āvertēre, arcēre
dē-precārī = precibus
āvertēre, prohibēre
per-cipere = attendere,
animadvertere

Nunc, ut ā mē, patrēs cōnscriptī, quandam prope
iūstam patriae querimōniam dētester ac dēprecer,
percipite, quaeō, dīligenter quae dīcam, et ea penitus
animīs vestrīs mentibusque mandāte! Etenim sī mēcum
patria, quae mihi vītā meā multō est cārīor, sī cūncta
Italia, sī omnis rēs pūblica loquātur: "M. Tullī, quid
agis? Tūne eum quem esse hostem comperistī, quem
ducem bellī futūrum vidēs, quem exspectārī imperā-
tōrem in castrīs hostium sentīs, auctōrem sceleris, prīn-
cipem coniūrātiōnis, ēvocātorem servōrum et cīvium
perditōrum, exīre patiēre, ut abs tē nōn ēmissus ex urbe,
sed immissus in urbem esse videātur? Nōnne hunc in

ēvocātōr servōrum = quī
servōs ad bellum ēvocat
patiēre = -ēris (*pers 2 fut*)

vīncula dūcī, nōn ad mortem rapī, nōn summō suppliciō
mactārī imperābis? Quid tandem tē impedit? mōsne
māiōrum? At persaepe etiam prīvātī in hāc rē pūblicā 28
perniciōsōs cīvēs morte multārunt. An lēgēs quae dē
cīvium Rōmānōrum suppliciō rogātae sunt? At num-
quam in hāc urbe quī ā rē pūblicā dēfēcērunt cīvium iūra
tenuērunt. An invidiam posteritātis timēs? Praeclāram
vērō populō Rōmānō refers grātiam, quī tē, hominem
per tē cognitum, nullā commendātiōne māiōrum, tam

summum supplicium =
supplicium capitis
mactāre = occīdere (hostiam)
(hunc... dūcī/rapi/mactārī)
imperābis = iubēbis

multāre = pūnire
(lēgem) rogāre = ferre
lēgēs *Porciae* vetant cīvem
Rōmānum morte multārī
quī ā rē pūblicā dēfēcērunt
: 'hostēs patriae'
posteritās -ātis *f* = posterī

hominem per tē (nōn per
māiōrēs tuōs) cognitum
: 'hominem novum'

IN CATILINAM ORATIO I

- mātūrē ad summum imperium per omnēs honōrum gradūs extulit, sī propter invidiam aut alicuius perīculī
- 29 metum salūtem cīvium tuōrum negligis! Sed sī quis est invidiae metus, nōn est vehementius sevērītātis ac fortitūdinis invidia quam inertiae ac nēquitiae per-timēscenda! An, cum bellō vāstābitur Italia, vexābuntur urbēs, tēcta ārdēbunt, tum tē nōn exīstimās invidiae incendiō cōnflagrātūrum?”
- Hīs ego sānctissimīs rei pūblicae vōcibus et eōrum hominum quī hoc idem sentiunt mentibus pauca respon-dēbō: Ego sī hoc optimum factū iūdicārem, patrēs cōn-scriptī, Catilīnam morte multārī, ūnīus ūsūram hōrae gladiātōrī istī ad vīvendum nōn dedissem. Etenim sī summī virī et clārissimī cīvēs Sātumnīnī et Gracchōrum et Flaccī et superiōrum complūrium sanguine nōn modo sē nōn contāminārunt, sed etiam honestārunt, certē verendum mihi nōn erat nē quid, hōc parricidā cīvium interfectō, invidiae mihi in posteritātem redundāret. Quod sī ea mihi māximē impendēret, tamen hōc animō fuī semper, ut invidiam virtūte partam glōriam, nōn in-vidiam putārem.
- 30 Quamquam nōnnūllī sunt in hōc ōrdine quī aut ea quae imminent nōn videant aut ea quae vident dis-simulent; quī spem Catilīnae mollibus sententiīs aluērunt coniūratiōnemque nāscentem nōn crēdendō corrōborā-vērunt; quōrum auctōritāte multī, nōn solum improbī, vērūm etiam imperītī, sī in hunc animadvertissem, ‘crūdēliter et rēgiē factum esse’ dīcerent. Nunc intellegō,
- honōrum gradūs: v. LL cap. 53.408-411
extulit = sustulit
- vōcibus : verbis
- ūsūra -ae f = ūsus
- gladiātōr : latrō
- M. Fulvī* Flaccī
contāmināre = polluere,
dēdecōre afficere
honestāre = honōre afficere
nē quid invidiae
- mihi (/in mē) redundāre
= mē obruere, affligere
- quamquam = et tamen
- dis-simulent : simulent sē
nōn vidēre
- cor-rōborāre = firmāre
- im-perītus ↔ perītus
animadvertēre in = pūnīre
rēgiē adv = mōre rēgis vel
tyrannī

quō *īre* intendit

naufragus -i *m* = quī nau-
fragium fēcit
ag-gregāre = congregāre

stirps : orīgō

latrōcinium : grex latrōnum

re-levāre = levem facere,
liberāre (onere, dolōre,
metū), recreāre

aestus -ūs *m* = ārdor
febris -is (*acc -im, abl -i*)
= nimius calor corporis
gelidus -a -um = frīgidis-
simus
afflictāre = affligere

: *sī* relevātus *erit*

in-gravēscere = gravior fieri

praetor urbānus iūs dicit ex
tribūnālī in Forō Rōmānō
malleolus -i *m* = sagitta ār-
dēns

sī iste, quō intendit, in Mānliāna castra pervēnerit, nēminem tam stultum fore quī nōn videat coniūrātiōnem esse factam, nēminem tam improbum quī nōn fateātur. Hōc autem ūnō interfectō, intellegō hanc rei pūblicae pestem paulisper reprimi, nōn in perpetuum comprimī posse. Quod sī sēsē ēiēcerit sēcumque suōs ēdūxerit et eōdem cēterōs undique collēctōs naufragōs aggregārit, exstinguētur atque dēlēbitur nōn modo haec tam adulta rei pūblicae pestis, vērūm etiam stirps ac sēmen malōrum omnium.

Etenim iam diū, patrēs cōnscriptī, in hīs periculīs 31
coniūrātiōnis insidiisque versāmur, sed nesciō quō pactō omnium scelerum ac veteris furōris et audāciae mātūrītās in nostrī cōsulātūs tempus ērūpit. Quod sī ex tantō latrōciniō iste tollētur, vidēbimur fortasse ad breve quoddam tempus cūrā et metū esse relevātī, periculum autem residēbit et erit inclūsum penitus in vēnīs atque in visceribus rei pūblicae. Ut saepe hominēs aegrī morbō gravī, cum aestū febrīque iactantur, sī aquam gelidam bibērunt, primō relevārī videntur, deinde multō gravius vehementiusque afflictantur, sīc hic morbus quī est in rē pūblicā, relevātus istius poenā, vehementius reliquīs vīvīs ingravēscet.

Quārē sēcēdant improbī, sēcernant sē ā bonīs, ūnum 32
in locum congregentur, mūrō dēnique, quod saepe iam dīxī, sēcernantur ā nōbīs, dēsinant insidiārī domī suae cōsulī, circumstāre tribūnal praetōris urbānī, obsidēre cum gladiīs Cūriam, malleolōs et facēs ad inflamman-

dam urbem comparāre! Sit dēnique inscriptum in fronte
ūnīus cuiusque, quid dē rē pūblicā sentiat!

Polliceor hoc vōbīs, patrēs cōnscriptī, tantam in nōbīs
cōsulibus fore diligentiam, tantam in vōbīs auctōritātem,
tantam in equitibus Rōmānīs virtūtem, tantam in omni-
bus bonīs cōnsēnsiōnem, ut Catilīnae profectiōne omnia
patefacta, illūstrāta, oppressa, vindicāta esse videātis.

cōnsēnsiō -ōnis *f* (< cōn-
sentire) = cōnsēnsus
profectiō -ōnis *f* < pro-
ficisci

33 Hīsce ōminibus, Catilīna, cum summā rēi pūblicae
salūte, cum tuā peste ac perniciē cumque eōrum exitiō
quī sē tēcum omnī scelere parricidiōque iūnxērunt pro-
ficiscere ad impium bellum ac nefārium!

ōmina : verba quibus rēs fu-
tūrae portenduntur, vōta

Tū, Iuppiter, quī iisdem quibus haec urbs auspiciīs ā
Rōmulō es cōnstitutus, quem ‘Statōrem’ huius urbis
atque imperī vērē nōmināmus, hunc et huius sociōs ā
tuīs cēterisque templīs, ā tēctīs urbis ac moenibus, ā vitā
fortūnisque cīvium omnium arcēbis, et hominēs bonō-
rum inimicōs, hostēs patriae, latrōnēs Italiae, scelerum
foedere inter sē ac nefāriā societāte coniūctōs, aeternīs
suppliciiīs vivōs mortuōsque mactābis!

tū, Iuppiter : Cicerō signum
Iovis Statōris appellat
ā Rōmulō: v. LL cap. 42.130
stator = quī statuit, quī sus-
tinet, servātor

C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE

[*Dē coniūrātiōne patefactā*]

ille : Cicerō
ad-sidere = as-sidere, cōn-
sidere

temere = sine causā

sē ortum esse (dixit)

(*ōrātiō rēcta*.) "nōlīte
existimāre mihi..."

inquinus -a -um = quī ali-
ēnam patriam incolit
ob-strepere -uisse = strepitū
interpellāre
: obstrepuērunt, vocāvērunt

furibundus -a -um = furi-
ōsus
ruinā : diruendō domum in-
censam meam (: Rōmam)

ex cūriā : ex senātū
prō-ripere -iō -uisse -reptum
< -rapere; sē p. = ruere
(sēcum) volvere = reputāre
bene prōcēdebant

ante-capere = praeparāre

mandat (: imperat) *ut (iīs)*
rēbus quibus possent...
factiōnis : coniūrātiōnis

Sed ubi ille adsēdit, Catilīna, ut erat parātus ad dis- 31
simulanda omnia, dēmissō vultū, vōce supplicī postulāre
ā patribus coepit 'nē quid dē sē temere crēderent: eā
familiā ortum, ita sē ab adulēscientiā vītam īstituisse, ut
omnia bona in spē habēret; nē existimārent sibi patriciō
hominī, cuius ipsius atque māiōrum plūrima beneficia in
plēbem Rōmānam essent, perditā rē pūblicā opus esse,
cum eam servāret M. Tullius, inquinus civis urbis
Rōmae!' Ad hoc maledicta alia cum adderet, obstrepere
omnēs, 'hostem!' atque 'parricidam!' vocāre. Tum ille
furibundus: "Quoniam quidem circumventus" inquit "ab
inimicis praeceps agor, incendium meum ruinā ex-
stinguam!"

Deinde sē ex cūriā domum prōripuit. Ibi multa ipse 32
sēcum volvēns, quod neque īnsidiae cōsulī prōcēdē-
bant, et ab incendiō intellegēbat urbem vigiliīs mūnītam,
optimum factū crēdēns exercitum augēre, ac, prius quam
legiōnēs scriberentur, multa antecapere quae bellō ūsuī
forent, nocte intempestā cum paucīs in Mānliāna castra
profectus est. Sed Cethēgō atque Lentulō cēterisque
quōrum cognōverat prōmptam audāciam mandat 'quibus
rēbus possent opēs factiōnis cōnfirmēt, īnsidiās cōsulī
mātūrent, caedem, incendia, aliaque bellī facinora

parent; sēsē propediem cum magnō exercitū ad urbem accessūrum? ...

prope-diem = post paucōs diēs, brevi

34 At Catilīna ex itinere plērisque cōsulārībus, praeter eā optimō cuique litterās mittit *'sē falsīs crīmīnibus circumventum, quoniam factiōnī inimicōrum resistere nequiverit, fortunāe cēdere: Massiliam in exsilium proficiscī, nōn quō sibi tantī sceleris cōnsciū esset, sed utī rēs pūblica quiēta foret nēve ex suā contentiōne sēditio*

Massilia -ae f, urbs Galliae maritima prope ostium Rhodanī sita
sē proficiscī
nōn quō = nōn quod

36 *oreretur.* ... Sed ipse paucōs diēs commorātus apud C. Flāminium in agrō Arrētīnō, dum vicīnitātem antea sollicitātam armīs exōrnat, cum fascibus atque aliīs imperī insignibus in castra ad Mānlium contendit.

contentiō -ōnis f = certāmen

ager Arrētīnus: circum Arrētium, oppidum Etrūriae vicīnitātem : vicīnōs
rē (ex-)jōrnāre = rem ūtilem dare

Haec ubi Rōmae comperta sunt, senātus Catilīnam et Mānlium 'hostēs' iūdicat, cēterae multitūdīnī diem statuit ante quam liceret sine fraude ab armīs discēdere praeter rērum capitāliū condemnātis. Praetereā dēcernit 'utī cōsulēs dilēctum habeant, Antōnius cum exercitū Catilīnam persequī mātūret, Cicerō urbī praesidiō sit.'

'hostēs patriae'

sine fraude : impūne

capitālis -e < caput; rēs capitālis = scelus capite pūniendum

– Eā tempestāte mihi imperium populī Rōmānī multō mākīmē miserābile vīsum est. Cui cum ad occāsum ab ortū sōlis omnia domita armīs pārērent, domī ōtium atque dīvitiae, quae prīma mortālēs putant, adfluerent, fuēre tamen cīvēs quī sēque remque pūblicam obstinātis animīs perditum īrent! Namque, duōbus senātī dēcrētis, ex tantā multitūdine neque praemiō inductus con-iūratiōnem patefēcerat neque ex castrīs Catilīnae quisquam omnium discesserat: tanta vīs morbī ac velutī

cum... pārērent = etsī... pārēbant
ad occāsum ab ortū sōlis = ab oriente ad occidentem
domita (armīs) : subācta
ad-/af-fluere = abundāre

-que... -que = et... et
perditum (*supīnum*) īre = perdere velle
duōbus senātī dēcrētis : etsī duo senātūs dēcrēta facta erant
patefēcerat quisquam omnium (: quisquam omnīnō)
tanta vīs morbī = tantus et tam violentus morbus
tābēs -is f = morbus quō tābēscit corpus

37 tābēs plērōsque cīvium animōs invāserat. Neque solum

(mēns) aliēna : turbāta,
furēns

adeō = etiam

iī quibus...

ōdēre = *ōdērunť*

īsdem = īisdem

mōribus aut fortūnā : ob
mōrēs aut fortūnam

cuiusque modī *genus homi-*
num = hominēs cuiusque
generis (quī... forent)

Allobrogēs -um *m pl:* gēns
Galliae (Alpium), quae
lēgātōs Rōmam miserat
re-quīrere = quaerendī
causā adīre
existimāns eōs... oppressōs

negōtiārī = negōtia gerere,
negōtiātor esse

dē statū cīvitātis *eōrum*
(*Allobrogum*)

magistrātuum *Rōmānōrum*

sē exspectāre

ōrāre : *ōrant*

(*ōrātiō rēcta:*) "miserēre
nostrī!"

illīs aliēna mēns erat quī cōnsciī conīūrātiōnis fuerant,
sed omnīnō cūncta plēbēs novārum rērum studiō
Catilīnae incepta probābat. Id adeō suō mōre vidēbātur
facere: nam semper in cīvitāte quibus opēs nūllae sunt
bonīs invident, malōs extollunt, vetera ōdēre, nova
exoptant, odiō suārum rērum mūtārī omnia student. ... –

Īsdem temporibus Rōmae Lentulus, sicutī Catilīna 39
praecēperat, quōscumque mōribus aut fortūnā novīs
rēbus idōneōs crēdēbat, aut per sē aut per aliōs solli-
citābat; neque sōlum cīvēs, sed cuiusque modī genus
hominum, quod modo bellō ūsuī foret.

Igitur P. Umbrēnō cuidam negōtium dat 'utī lēgātōs 40
Allobrogum requīrat eōsque, sī possit, impellat ad socie-
tātem bellī', existimāns pūblicē prīvatimque aere aliēnō
oppressōs, praetereā quod nātūrā gēns Gallica bellicōsa
esset, facile eōs ad tāle cōnsilium addūcī posse. Um-
brēnus, quod in Galliā negōtiātus erat, plērisque prīn-
cipibus cīvitātum nōtus erat atque eōs nōverat – itaque
sine morā, ubi prīmum lēgātōs in Forō cōnspexit, per-
contātus pauca dē statū cīvitātis et quasi dolēns eius
cāsum, requīrere coepit 'quem exitum tantīs malīs spē-
rārent?' Postquam illōs videt querī dē avāritiā magistrā-
tuum, accūsāre senātum 'quod in eō auxiliī nihil esset
– miserīis suīs remediū mortem exspectāre!' "At ego"
inquit "vōbīs, sī modo virī esse vultis, ratiōnem osten-
dam, quā tanta ista mala effugiātis." Haec ubi dīxit,
Allobrogēs in māximam spem adductī Umbrēnum ōrāre,
'utī suī miserērētur: nihil tam asperum neque tam

difficile esse, quod nōn cupidissimē factūrī essent, dum ea rēs civitatem aere aliēnō liberāret.’ Ille eōs in domum D. Brūtī perdūcit, quod forō propinqua erat neque aliēna cōnsilī propter Semprōniam; nam tum Brūtus ab Rōmā aberat. Praetereā Gabinium arcessit, quō māior auctōritās sermōnī inesset; eō praesente coniūrātiōnem aperit, nōminat sociōs, praetereā multōs cuiusque generis innoxios, quō lēgātis animus amplior esset. Deinde eōs pollicitōs operam suam domum dīmittit.

dum + *coni* = dummodo
D. Iūnius Brūtus, cōs. annō
77 a.C., marītus Semprō-
niae (v. p. 15)
per-dūcere
aliēna cōnsilī = aliēna ā
cōnsiliō

quō -ior... + *coni* = ut eō
-ior...

in-noxius = innocēns, in-
sōns

41 Sed Allobrogēs diū in incertō habuēre, quidnam cōnsilī caperent. In alterā parte erat aes aliēnum, studium bellī, magna mercēs in spē victōriae; at in alterā māiorēs opēs, tūta cōnsilia, prō incertā spē certa praemia. Haec illis volventibus, tandem vicit fortūna rei pūblica. Itaque Q. Fabiō Sangae, cuius patrōciniō civitās plūrimū ūtēbātur, rem omnem utī cognōverant aperiunt. Cicerō, per Sangam cōnsiliō cognitō, lēgātis praecipit ‘ut studium coniūrātiōnis vehementer simulent, cēterōs ad-eant, bene polliceantur, dentque operam utī eōs quam māximē manifestōs habeant.’

in incertō habēre = incertus
esse, dubitāre

: quō patrōnō civitās (*Allo-
brogum*) ... ūtēbātur
aperire = nōtum facere

cēterōs *coniūrātōs*

manifestus -a -um = plānē
noxius

42 Īsdem ferē temporibus in Galliā citeriōre atque ulte-riōre, item in agrō Picēnō, Brutiō, Āpuliā mōtus erat. Namque illi quōs ante Catilina dīmiserat incōnsultē ac velutī per dēmēntiam cūncta simul agēbant: nocturnis cōnsiliis, armōrum atque tēlōrum portātiōnibus, festi-nandō, agitandō omnia, plūs timōris quam periculī ef-fēcerant. Ex eō numerō complūrēs Q. Metellus Celer praetor ex senātūs cōnsultō, causā cognitā, in vincula

Bruttium -ī n: regiō Brut-
tiōrum
in-cōnsultē = temere, in-
cautē
dēmēntia -ae f < dēmēns

portātiō -ōnis f < portāre

causā cognitā : quaestiōne
habitā

C. *Licinius* Mūrēna, lēgātus
frātri L. *Liciniō* Mūrēnae
(quī Rōmae cōnsulātum
petēbat)

ager *Faesulānus*: circum
Faesulās oppidum

invidiam (ob bellum gravis-
simum)

ea : negōtia

alius autem alium *interfice-*
ret, alius alium

inter haec parāta atque dē-
crēta : dum haec parantur
atque dēcemuntur

(diem) prō-lātāre = (rem in
diem posterum) prōferre
: *facere* nōn cōnsulere...
opus esse
languēre = sēgnis esse; lan-
guentibus aliis : etsi alii
languērent

cēterōs conveniunt = cum
cēteris conveniunt

coniēcerat, item in ulteriōre Galliā C. Mūrēna, quī eī
prōvinciae lēgātus praeerat.

At Rōmae *Lentulus* cum cēteris quī prīncipēs con- 43
iūrātiōnis erant – parātis, ut vidēbātur, magnis cōpiis –
cōstituerat utī, cum *Catilina* in agrum *Faesulānum* cum
exercitū vēnisset, L. *Bēstia* tribūnus plēbis cōntiōne
habitā quererētur dē āctiōnibus *Cicerōnis* bellique
gravissimī invidiam optimō cōnsulī impōneret: eō signō
proximā nocte cētera multitudō coniūrātiōnis suum
quisque negōtium exsequerētur. Sed ea dīvisa hōc modō
dicēbantur: *Statilius* et *Gabīnius* utī cum magnā manū
duodecim simul opportūna loca urbis incenderent, quō
tumultū facilius aditus ad cōnsulem cēterōsque quibus
īnsidiae parābantur fieret; *Cethēgus* *Cicerōnis* iānuam
obsidēret eumque vī aggrederētur – alius autem alium,
sed filiī familiārum, quōrum ex nōbilitāte māxima pars
erat, parentēs interficerent; simul, caede et incendiō
perculsis omnibus, ad *Catilinam* ērumperent.

Inter haec parāta atque dēcrēta *Cethēgus* semper
querēbātur dē ignāviā sociōrum: ‘illōs dubitandō et diēs
prōlātandō magnās opportunitātēs corrumpere; factō,
nōn cōnsultō in tāli periculō opus esse, sēque, sī pauci
adiuvārent, languentibus aliis, impetum in *Cūriam* fac-
tūrum!’ Nātūrā ferōx, vehemēns, manū prōmptus erat,
māximum bonum in celeritāte putābat.

Sed *Allobrogēs* ex praeceptō *Cicerōnis* per *Gabīnium* 44
cēterōs conveniunt. Ab *Lentulō*, *Cethēgō*, *Statiliō*, item
Cassiō postulant iūs iūrandum, quod signātum ad cīvēs

DE CATILINAE CONIVRATIONE

perferant: ‘aliter haud facile eōs ad tantum negotium impelli posse.’ Ceteri nihil suspicantes dant, Cassius ‘semet eō brevī venturum’ pollicetur, ac paulō ante lēgātōs ex urbe proficiscitur. Lentulus cum eis T. Volturcium quendam Crotōniensem mittit, ut Allobrogēs, prius quam domum pergerent, cum Catilinā, datā atque acceptā fidē, societātem cōfirmārent. Ipse Volturciō litterās ad Catilinam dat, quārum exemplum infrā scriptum est:

“*Quis sim, ex eō quem ad tē mīsī cognoscēs. Fac cōgitēs in quantā calamitāte sis, et memineris tē virum esse! Cōsiderēs quid tuae ratiōnēs postulent. Auxilium petās ab omnibus, etiam ab infimīs.*” Ad hoc mandata verbis dat: ‘cum ab senātū hostis iudicātus sit, quō cōsiliō servitia repudiet? In urbe parāta esse quae iusserit: nē cūctetur ipse propius accēdere.’

45 His rēbus ita āctis, cōstitutā nocte quā proficiscerentur, Cicerō, per lēgātōs cūcta ēdoctus, L. Valeriō Flaccō et C. Pomptinō praetōribus imperat ut in ponte Mulviō per insidiās Allobrogum comitatūs dēprehendant. Rem omnem aperit cuius grātiā mittēbantur; cētera utī factō opus sit ita agant, permittit.

Illi, hominēs militārēs, sine tumultū praesidiīs collocātis, sicutī praeceptum erat, occultē pontem obsidunt. Postquam ad id locī lēgātī cum Volturciō vēnerunt et simul utrimque clāmor exortus est, Gallī, citō cognitō cōsiliō, sine morā praetōribus sē trādunt. Volturcius primō cohortātus cēterōs gladiō sē ā multitudīne dēfendit; deinde, ubi ā lēgātīs dēsertus est, multa prius dē

ceteri : omnes praeter
Cassium

Crōtōniensis -is *m* < Crōtōn
-ōnis *f*, civitās Bruttiorum

fac cōgitēs = cūrā ut cōgi-
tēs, cōgitā
memineris : mementō

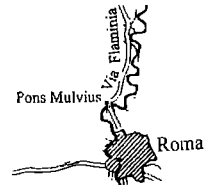
cōsiderēs, petās : cōn-
siderā, pete
infimī : servī
(*ōrātō rēcta* :) “cum...hostis
iudicātus sis, quō cōsiliō
(: quārē) servitia repudiās?
In urbe parāta *sunt* quae
iussistī: nē cūctēris ipse
propius accēdere!”

cūcta ēdoctus : dē cūctīs
rēbus certior factus

pōns Mulvius: quō Tiberim
trānsit via Flāminia

permittit *iis ut* cētera ita
agant utī *facere* opus sit
militāris = reī militāris
peritus
ob-sidere = occupāre

ad id locī = ad eum locum

vītae (*dat*) diffidere = vītam
dēspērāre

salūte suā Pomptīnum obtestātus, quod eī nōtus erat,
postrēmō timidus ac vītae diffidēns velut hostibus sēsē
praetōribus dēdit.

porrō = ad hoc, praetereā

Quibus rēbus cōfectis, omnia properē per nūntiōs 46
cōsulī dēclārantur. At illum ingēns cūra atque laetitia
simul occupāvēre: nam laetābātur intellegēns conīūrā-
tione patefactā cīvitatē periculīs ēreptam esse; porrō
autem anxius erat dubitāns, in māximō scelere tantis
cīvibus dēprehēnsis, quid factō opus esset: poenam
illōrum sibi onerī, impūnitatem perdundae rēi pūblicae
fore crēdēbat.

onerī esse = molestum esse
perdundae rēi pūblicae (*dat*)
fore : rem pūblicam per-
ditūram esse

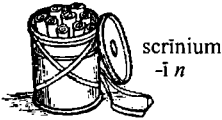
Igitur, cōfirmātō animō, vocārī ad sēsē iubet Lentu-
lum, Cethēgum, Statilium, Gabīnium, itemque Caepā-
rium Tarracīnēsem, quī in Āpuliam ad concitanda
servitia proficīsci parābat. Cēteri sine morā veniunt,
Caepārius, paulō ante domō ēgressus, cognitō indicīō ex
urbe profūgerat.

Tarracīnēnsis -is *m* < Tarracīna, oppidum Latīi maritimū

indicium -ī *n* = quod indicā-
tur (dē maleficiō); cognitō
indicīō : cum cognōvisset
indicium factum esse

Cōsul Lentulum, quod praetor erat, ipse manū tenēns
in senātum perdūcit, reliquōs cum cūstōdibus in aedem
Concordiae venīre iubet. Eō senātum advocat, magnā-
que frequentīā eius ōrdinis Volturcium cum lēgātīs intrō-
dūcit; Flaccum praetōrem scrīnium cum litterīs, quās ā
lēgātīs accēperat, eōdem adferre iubet.

eius ōrdinis : senātōrum

quid cōsilī (= quod cōn-
silium) habuisset
dis-simulāre = simulāre sē
ignōrāre; fingit, dissimulat
fidē pūblicā (*impūnitātis*)
datā

Volturcius interrogātus dē itinere, dē litterīs, postrēmō 47
‘quid aut quā dē causā cōsilī habuisset?’ prīmō fingere
alia, dissimulāre dē conīūrātione; post, ubi fidē pūblicā
dīcere iussus est, omnia utī gesta erant aperit, docetque
‘sē, paucīs ante diēbus ā Gabīniō et Caepāriō socium

adscītum, nihil amplius scīre quam lēgātōs, tantummodo audīre solitum ex Gabiniō P. Autrōnium, Ser. Sullam, L. Varguntēium, multōs praetereā in eā coniūrātiōne esse.’ Eadem Galli fatentur, ac Lentulum dissimulantem coarguunt, praeter litterās, sermōnibus quōs ille habēre solitus erat: ‘ex libris Sibyllīnīs rēgnum Rōmae tribus Cornēliis portendī: Cinnam atque Sullam anteā, sē tertium esse cui fātum foret urbis potīri! Praetereā ab incēnsō Capitōliō illum esse vīcēsimum annum, quem saepe ex prōdigīs haruspīcēs respondissent bellō cīvīli cruentum fore.’

Igitur, perlēctis litterīs, cum prius omnēs signa sua cognōvissent, senātus dēcernit ‘utī abdicātō magistrātū Lentulus itemque cēteri in liberīs cūstōdiis habeantur.’ Itaque Lentulus P. Lentulō Spinthērī, quī tum aedilis erat, Cethēgus Q. Cornificiō, Stilius C. Caesarī, Gabīnius M. Crassō, Caepārius – nam is paulō ante ex fugā retractus erat – Cn. Terentiō senātōrī trāduntur.

- 48 Intereā plēbs, coniūrātiōne patefactā, quae primō cupida rērum novārum nimis bellō favēbat, mūtātā mente Catilinae cōnsilia exsecrārī, Cicerōnem ad caelum tollere: velutī ex servitūte ērepta gaudium atque laetitiam agitābat. Namque alia bellī facinora praedae magis quam dētrimentō fore, incendium vērō crūdēle, immoderātum ac sibi māximē calamitōsum putābat, quippe cui omnēs cōpiae in ūsū cotīdiānō et cultū corporis erant.

a(d)-sciscere -ivisse -itum
solitum esse

co-arguere = convincere
(facinoris)

‘Cornēlium Cinnam atque
Cornēlium Sullam anteā
fuisse’
urbis potīri = urbis potēns
fieri, urbe potīri
templum Iovis Capitōlīnī in-
cēnsus est annō 83 a.C.
haruspex -icis *m* = vātēs
quī ex prōdigīs futūra
praedicat

per-legere
cognōscere = agnōscere
magistrātū (sē) ab-dicāre =
magistrātum dēpōnere
in liberīs cūstōdiis: apud
civēs nōbilēs
P. Cornēlius Lentulus Spin-
thēr (-ēris), cōs. annō 57
a.C.

: exsecrābātur
: ad caelum tollēbat (: sum-
mīs laudibus afficiēbat)
gaudium/laetitiam agitābat
: gaudēbat/laetābātur
praedae magis quam dētri-
mentō sibi fore putābat
calamitōsus -a -um < cala-
mitās
quippe cui = quia ei (: plēbi)
cōpiae = opēs, bona
ūsus -ūs *m* = quod ūsui est,
rēs necessariāe

M. TVLLII CICERONIS
IN L. CATILINAM ORATIO TERTIA

habita ad populum a. d. III nōn. Dec.

annō DCXCI a. u. c.

rem pūblicam vītamque om-
nium vestrum (= vestram
omnium), bona... atque...
urbem... restitūtam vidētis

hodiernō diē = hodiē

labōribus... meīs

faucēs -ium *f* = *δs* avidum
dēvorandī

nāscendī condiciō = con-
diciō (fortūna) eius qui
nāscitur

illum : Rōmulum

bene-volentia ↔ male-
volentia
is : Cicerō

nam ignēs tōtī urbī... prope
iam subiectōs circumda-
tōsque restinximus (: re-
stinxi, pers 1 pl prō sg)
iidemque : itemque (nōs)
dē-stringere = stringere
re-tundere rettudisse -tūsum
= repellere
mūcrō -ōnis *m* = extrēmum
gladius acūtus

mūcrō

Rem pūblicam, Quirītēs, vītamque omnium vestrum, 1
bona, fortūnās, coniugēs liberōsque vestrōs, atque hoc
domicilium clārissimī imperī, fortūnātissimam pulcher-
rimamque urbem, hodiernō diē, deōrum immortalium
summō ergā vōs amōre, labōribus, cōnsiliis, periculis
meīs, ē flammā atque ferrō ac paene ex faucibus fātī
ēreptam et vōbīs cōservātam ac restitūtam vidētis. Et sī 2
nōn minus nōbīs iūcundī atque illūstrēs sunt eī diēs
quibus cōservāmur quam illī quibus nāscimur, quod
salūtis certa laetitia est, nāscendī incerta condiciō, et
quod sine sēnsū nāscimur, cum voluptāte servāmur,
profectō, quoniam illum qui hanc urbem condidit ad deōs
immortalēs benevolentia fāmāque sustulimus, esse apud
vōs posterōsque vestrōs in honōre dēbēbit is qui eandem
hanc urbem conditam amplificātamque servāvit! Nam
tōtī urbī, templīs, dēlūbrīs, tēctis ac moenibus subiectōs
prope iam ignēs circumdatōsque restinximus, iidem-
que gladiōs in rem pūblicam dēstrictōs rettudimus
mūcrōnēsque eōrum ā iugulis vestrīs dēiēcimus!

Quae quoniam in senātū illūstrāta, patefacta, com- 3
perta sunt per mē, vōbīs iam expōnam breviter, ut, et
quanta et quam manifestā et quā ratiōne investigāta et

IN CATILINAM ORATIO III

comprehēnsa sint, vōs quī et ignōrātis et exspectātis scīre possītis.

ut vōs..... scīre possītis et quanta et quam manifestā et quā ratiōne investigāta et comprehēnsa sint

Prīncipiō, ut Catilīna paucīs ante diēbus ērūpit ex urbe, cum sceleris suī sociōs huiusce nefārii bellī ācerrimōs ducēs Rōmae reliquisset, semper vigilāvī et prōvidī, Quirītēs, quemadmodum in tantis ac tam absconditis insidiis salvī esse possēmus. Nam tum cum ex urbe Catilinam ēiciēbam – nōn enim iam vereor huius verbī invidiam, cum illa magis sit timenda, quod vīvus exierit! – sed tum cum illum exterminārī volēbam, aut reliquam coniūrātōrum manum simul exitūram aut eōs quī restitissent infirmōs sine illō ac dēbilēs fore putābam. Atque ego ut vidī quōs māximō furōre et scelere esse inflammatōs sciēbam eōs nōbīscum esse et Rōmae remānsisse, in eō omnēs diēs noctēsque cōnsūpsī ut quid agerent, quid mōlīrentur sentīrem ac vidērem, ut, quoniam auri- bus vestris propter incredibilem magnitudinem sceleris minōrem fidem faceret orātiō mea, rem ita comprehenderem, ut tum dēmum animīs salutī vestrae prōvidērētis, cum oculis malefīcium ipsum vidērētis.

prō-vidēre = ante vidēre et cūrāre
abs-conditus -a -um = abditus

huius verbī invidiam : invidiam ob hoc verbum

ex-termināre = ē terminīs (in exsilium) expellere
re-stāre -stitisse = remanēre

ut vidī nōbīscum esse... eōs quōs māximō furōre et scelere inflammatōs esse sciēbam

minōrem fidem faceret : minus crēdibilis esset
prō-vidēre + dat: salutī prō-vidēre = dē salutē p.

Itaque, ut comperī 'lēgātōs Allobrogum bellī Trānsalpīnī et tumultūs Gallicī excitandī causā ā P. Lentulō esse sollicitātōs, eōsque in Galliam ad suōs civēs cum litterīs mandātisque eōdemque itinere ad Catilīnam esse missōs, comitemque eīs adiūctum esse T. Volturcium atque huic esse ad Catilīnam datās litterās', facultātem mihi oblātā putāvī ut – quod erat difficillimum quodque ego semper optābam ab dīs immortalibus – tōta rēs

oblātā esse

manifestō *adv* = palam

nōn solum ā mē, sed etiam ā senātū et ā vōbīs manifestō dēprenderētur.

hesternō diē = herī

Itaque hesternō diē L. Flaccum et C. Pomptinum 5 praetōrēs, fortissimōs atque amantissimōs rei pūblicae virōs, ad mē vocāvī; rem exposuī, quid fierī placeret ostendī. Illi autem, quī omnia dē rē pūblicā praeclāra atque ēgregia sentirent, sine recūsātiōne ac sine ūllā morā negōtium suscēpērunt, et, cum advesperāsceret, occultē ad pontem Mulvium pervēnērunt atque ibi in proximīs villīs ita bipertitō fuērunt ut Tiberis inter eōs et pōns interesset. Eōdem autem et ipsī, sine cuiusquam suspiciōne, multōs fortēs virōs ēdūxerant, et ego ex praefectūrā Reātīnā complūrēs dēlectōs adulēscētēs, quōrum operā ūtor assiduē in rei pūblicae praesidiō, cum gladiīs mīseram.

quī... sentirent : cum... sentirent
recūsātiō -ōnis *f* < recūsāre

ad-vesperāscere: advesperāscit = vesper fit

bi-pertitus -a -um = in duās partēs dīvisus; *adv* -ō

praefectūra -ae *f* = civitās Italiae quae ā praefectō Rōmānō administrābātur
Reātīnus -a -um < Reāte -is
n, civitās Sabīnōrum, cui Cicerō erat patrōnus

III vigiliā exāctā (: finītā)
: IX hōrā noctis

Interim tertiā ferē vigiliā exāctā, cum iam pontem 6 Mulvium magnō comitātū lēgātī Allobrogēs ingredi inciperent ūnāque Volturcius, fit in eōs impetus; dūcuntur et ab illīs gladii et ā nostrīs. Rēs praetōribus erat nōta sōlis, ignōrābātur ā cēterīs. Tum interventū Pomptīnī atque Flaccī pugna quae erat commissa sēdātur. Litterae quaecumque erant in eō comitātū integrīs signīs praetōribus trāduntur; ipsī comprehēnsī ad mē, cum iam dīlūcēsceret, dēdūcuntur.

ūnāque *cum iīs*
(gladium) dūcere = ēdūcere, stringere

dī-lūcēscere = illūcēscere
(↔ advesperāscere)

māchinātor -ōris *m* = qui māchinātur
nihil-dum = nihil adhūc
Cimber -brī (cognōmen):
P. Gabīnius Cimber (= P. Gabīnius *Capitō*, p. 10)

Atque hōrum omnium scelerum improbissimum māchinātōrem, Cimbrum Gabīnium, statim ad mē nihildum suspicantem vocāvī, deinde item accersītus est L. Statilius et post eum Cethēgus; tardissimē autem Lentulus

vēnit – credō quod in litterīs dandīs praeter cōsuētudinem proximā nocte vigilārat!

-ārat = -āverat

7 Cum summīs et clārissimīs huius civitātis virīs, quī audītā rē frequentēs ad mē māne convēnerant, litterās ā mē prius aperīrī quam ad senātum dēferri placēret, ‘nē, sī nihil esset inventum, temere ā mē tantus tumultus iniectus civitāti vidērētur’, negāvī ‘mē esse factūrum ut dē periculō publicō nōn ad cōsiliū publicum rem integram dēferrem.’ Etenim, Quiritēs, sī ea quae erant ad mē dēlāta reperta nōn essent, tamen ego nōn arbitrābar in tantīs rei publicae periculīs esse mihi nimiam diligentiam pertimēscendam.

cum summīs... virīs... placēret (= etsī...placēbat) litterās ā mē prius aperīrī...

(*ōrātiō rēcta*:) “nē, sī nihil erit inventum, temere ā tē tantus tumultus iniectus esse civitāti videātur”

negāvī ‘mē esse factūrum ut...’ = dixī ‘mē nōn esse factūrum ut...’ (“nōn faciam ut ... nōn ... rem integram dēferam”)

dēlāta : indicāta

8 Senātum frequentem celeriter, ut vidistis, coēgī. Atque intereā statim, admonitū Allobrogum, C. Sulpicium praetōrem, fortem virum, mīsī, quī ex aedibus Cethēgī, sī quid tēlōrum esset, efferret: ex quibus ille māximum sīcārum numerum et gladiōrum extulit!

quī... efferret : ut... efferret sī quid tēlōrum esset = sī (ali)qua tēla ibi essent

Intrōdūxī Volturcium sine Gallīs; fidem publicam iussū senātūs dedī; hortātus sum ‘ut ea quae scīret sine timōre indicāret’. Tum ille dixit, cum vix sē ex magnō timōre recreāset, ‘ā P. Lentulō sē habēre ad Catilinam mandāta et litterās: ut servōrum praesidiō ūterētur, ut ad urbem quam primum cum exercitū accēderet! – id autem eō cōsiliō, ut, cum urbem ex omnibus partibus, quemadmodum dēscriptum distribūtumque erat, incendissent caedemque infīnitam civiūm fēcissent, praestō esset ille, quī et fugientēs exciperet et sē cum hīs urbānīs ducibus coniungeret!’

fidem publicam dare : impūnitātem prōmittere

dē-scribere = litterīs expōnere
praestō *adv*: praestō esse = parātus adesse
quī... exciperet = ut... exciperet

(Galli:) “iūs iurandum *nōbīs*
et litterae ā P.L. ... ad *nos-*
tram gentem datae sunt,
atque ita *nōbīs* ab hīs et ā
L.C. est praescriptum ut
equitatum... mitterēmus”
prae-scribere = praecipere

(coniūrāti:) “pedestrēs cō-
piae *nōbīs* nōn deerunt”
(Galli:) “Lentulus autem
nōbīs cōfirmāvit ‘...’”

eundemque dīxisse = item-
que eum dīxisse

absolūtiō -ōnis *f* < absolvere
(virginēs Vestālēs stupri
absolūtāe erant)
incēnsiō -ōnis *f* < incendere

contrōversia -ae *f* = iūrgium

Sātumnālibus: a. d. xvi kal.
Iān.
(nimium) longum : sērum
nē longum sit : ut breviter
dicam
tabellae = litterae
datae esse

līnum -i *n* = linea (quā
tabellae colligantur)

“ego quae *vestrīs* lēgātis
cōfirmāvi faciam; ōrō ut
item *vōs* faciātis quae *mihi*
vestrī lēgātī recēpērunt”
recipere + *dat* = prōmittere

ferrāmentum -i *n* = instrū-
mentum ferreum
ab-iectus = afflictus

Intrōductī autem Galli ‘iūs iurandum sibi et litterās ā P. 9
Lentulō, Cethēgō, Statiliō ad suam gentem datās esse’
dīxērunt, ‘atque ita sibi ab hīs et ā L. Cassiō esse prae-
scrip-tum, ut equitatum in Italiam quam primum mit-
terent: ‘pedestrēs sibi cōpiās nōn dēfutūrās’; Lentulum
autem sibi cōfirmāsse ‘ex fātīs Sibyllinīs haruspicum-
que respōnsīs sē esse tertium illum Cornēlium ad
quem rēgnum huius urbis atque imperium pervenire
esset necesse – Cinnam ante sē et Sullam fuisse’;
eundemque dīxisse ‘fātālem hunc annum esse ad
interitum huius urbis atque imperī, quī esset annus
decimus post virginum absolūtiōnem, post Capitōlī
autem incēnsiōnem vīcēsimus’. Hanc autem Cethēgō 10
cum cēterīs contrōversiam fuisse’ dīxērunt ‘quod Lentulō
et aliīs Sātumnālibus caedem fierī atque urbem incendi
placēret, Cethēgō nimium id longum vidērētur.’

Ac nē longum sit, Quirītēs, tabellās prōferri iussimus
quae ā quōque dīcēbantur datae. Prīmō ostendimus
Cethēgō; signum cognōvit. Nōs linum incīdimus, lēgi-
mus. Erat scrip-tum ipsīus manū Allobrogum senātuī et
populō: ‘*sēsē quae eōrum lēgātīs cōfirmāsset factūrum*
esse; ōrāre ut item illī facerent quae sibi eōrum lēgātī
recēpissent.’

Tum Cethēgus, quī paulō ante aliquid tamen dē gladiīs
ac sicīs quae apud ipsum erant dēprehēnsae respondisset
dīxissetque ‘sē semper bonōrum ferrāmentōrum studi-
ōsum fuisse!’, recitātīs litterīs dēbilitātus atque abiectus
cōnscentiā repente conticuit.

Indrōductus Statilius cognōvit et litterās et manum suam. Recitātae sunt tabellae in eandem ferē sententiam; cōnfessus est.

Tum ostendī tabellās Lentulō et quaesivī ‘cognōsceret-ne signum?’ Adnuit. “Est vērō” inquam “nōtum quidem signum: imāgō avī tuī, clārissimī virī, quī amāvit ūnicē patriam et civēs suōs: quae quidem tē ā tantō scelere
11 etiam mūta revocāre dēbuit!” Leguntur eādē ratiōne ad senātum Allobrogum populūque litterae. Sī quid dē hīs rēbus dīcere vellet, fēcī potestātem.

Atque ille primō quidem negāvit. Post autem aliquantō, tōtō iam indicio exposito atque editō, surrexit, quaesivit ā Gallīs ‘quid sibi esset cum eīs, quamobrem domum suam vēnissent?’ itemque ā Volturciō. Quī cum illī breviter cōstanterque respondissent, per quem ad eum quotiēsque vēnissent, quaesissentque ab eō ‘nihilne sēcum esset dē fātis Sibyllinīs locūtus?’ tum ille subitō, scelere dēmēns, quanta cōscientiae vīs esset ostendit: nam cum id posset infitiārī, repente praeter opiniōnem omnium cōnfessus est. Ita eum nōn modo ingenium illud et dīcendī exercitātiō, quā semper valuit, sed etiam – propter vim sceleris manifestī atque dēprehēnsī – impudentia, quā superābat omnēs, improbitāsque dēfēcit!

12 Volturcius vērō subitō litterās prōferri atque aperiri iubet, ‘quās sibi ā Lentulō ad Catilinam datās esse’ dīcēbat. Atque ibi vehementissimē perturbātus Lentulus tamen et signum et manum suam cognōvit. Erant autem sine nōmine, sed ita:

manum suam : litterās suā
manū scriptās

“cognōscis-ne signum?”

ad-nuere -nuisse = assentire
nūtū (mōtū capitis)
avī tuī: P. Cornēlii Lentulī,
cōs. annō 162 a.C.

eādē ratiōne : in eandem
sententiam

aliquantō post

quid : quid *negōtī*
“quid *mihī est vōbiscum*,
quamobrem domum
meam vēneritis?”

quaesissent = quaesivissent
“nihilne *nōbiscum dē fātis*
Sibyllinīs locūtus es?”
fāta Sibyllina: librī Sibyllinī
(quibus praedicuntur fāta)

cum... posset : etsi... poterat
infitiārī ↔ cōnfiterī
eum... dēfēcit (: ei dēfuit)

dīcendī exercitātiō : ars
dīcendī, ēloquentia

improbitās -ātis *f* < improbus

(Volturcius:) “prōfer litterās
quae *mihī* ā Lentulō ad
Catilinam *datae sunt!*”

ecquid = num quid

“Quis sim, sciēs ex eō quem ad tē mīsī. Cūrā ut vir sīs, et cōgitā quem in locum sīs prōgressus. Vidē ecquid tibi iam sit necesse, et cūrā ut omnium tibi auxilia adiungās, etiam infimōrum.”

ad extrēmum = postrēmō

insimulāre = accūsāre

cum (illa...), tum (...illa) = nōn modo..., sed etiam...
argūmentum = id quod ali-
quid vērum esse dēclārat

Gabīnius deinde intrōductus, cum primō impudenter respondēre coepisset, ad extrēmum nihil ex eīs quae Gallī insimulābant negāvit.

fūrtim = fūris modō, clam

indicāre = male fēcisse
indicāre

Ac mihi quidem, Quirītēs, cum illa certissima vīsa sunt 13
argūmenta atque indicia sceleris: tabellae, signa, manūs, dēnique ūnīus cuiusque cōfessiō, tum multō certiōra illa: color, oculī, vultūs, taciturnitās. Sīc enim obstupuerant, sīc terram intuēbantur, sīc fūrtim nōnnumquam inter sēsē aspiciēbant, ut nōn iam ab aliīs indicārī, sed indicāre sē ipsī vidērentur.

summa rēs pūblica : salūs
reī pūblīcae

Indiciīs expositīs atque ēditīs, Quirītēs, senātum consuluī ‘dē summā rē pūblicā quid fierī placēret?’ Dictae sunt ā prīncipibus ācerrimae ac fortissimae sententiae, quās senātus sine ūllā varietāte est secūtus. Et quoniam nōndum est perscriptum senātūs cōsultum, ex memoriā vōbīs, Quirītēs, quid senatus cēnsuerit expōnam:

prōvidentiā -ae f < prō-
videre

meritō adv : ut meruerunt

collēgae : C. Antōniō

Prīmum mihi grātiaē verbīs amplissimīs aguntur, 14
‘quod virtūte, cōsiliō, prōvidentiā meā rēs pūblica māximīs periculīs sit liberāta.’ Deinde L. Flaccus et C. Pomptīnus praetōrēs, quod eōrum operā fortī fidēlique ūsus essem, meritō ac iūre laudantur. Atque etiam virō fortī, collēgae meō, laus impertitur ‘quod eōs quī huius conīūratiōnis participēs fuissent ā suis et ā rei pūblīcae cōsiliīs remōvisset.’ Atque ita cēnsuerunt ‘ut P. Lentulus,

cum sē praetūrā abdicāset, in cūstōdiam trāderētur'; itemque 'utī C. Cethēgus, L. Statilius, P. Gabīnius', quī omnēs praesentēs erant, 'in cūstōdiam trāderentur'; atque idem hoc dēcrētum est in L. Cassium, quī sibi prōcūrātiōnem incendendae urbis dēpoposcerat, in M. Cēpārium, cui ad sollicitandōs pāstōrēs Āpuliam attrībūtā esse erat indicātum, in P. Fūrium, quī est ex eis colōnis quōs Faesulās L. Sulla dēdūxit, in Q. Annium Chilōnem, quī unā cum hōc Fūriō semper erat in hāc Allobrogum sollicitātiōne versātus, in P. Umbrēnum, libertinum hominem, ā quō primum Gallōs ad Gabīnium perductōs esse cōnstābat. Atque eā lēnitāte senātus est ūsus, Quirītēs, ut ex tantā coniūrātiōne tantāque hāc multitudine domesticōrum hostium, novem hominum perditissimōrum poenā rē publicā cōservātā, reliquōrum mentēs sārārī posse arbitrārētur.

prōcūrātiō (< prō-cūrāre)
= rēs cūranda, mūnus
dē-poscere = poscere
Cēpārius = Caepārius
at-tribuere = tribuere (rem
agendam)

Chilō -ōnis, cognōmen
sollicitātiō -ōnis f < solli-
citāre
in rē versārī : rem agitāre,
reī operam dare

lēnitās -ātis f (< lēnis)
= clēmentia

- 15 Atque etiam supplicātiō dīs immortalibus prō singulārī eōrum meritō meō nōmine dēcrēta est, quod mihi primum post hanc urbem conditam togātō contigit, et hīs dēcrēta verbis est: 'quod urbem incendiīs, caede cīvēs, Italiam bellō liberāssem.' Quae supplicātiō sī cum cēterīs supplicātiōnibus cōferātur, hoc interest, quod cēterae bene gestā, haec unā cōservātā rē publicā cōstitūta est.

cōn-ferre = comparāre

cēterae bene gestā rē pū-
blicā cōstitūtae sunt

Atque illud quod faciendum primum fuit factum atque trānsactum est: nam P. Lentulus, quamquam patefactis indicīis, cōfessiōnibus suis, iūdicīō senātus nōn modo praetōris iūs, vērum etiam cīvis amiserat, tamen

ut nōs in privātō P. Lentulō
pūniendō eā religiōne libe-
rārēmur quae C. Mariō...
nōn fuerat quōminus C. G.
... praetōrem occīderet
(nōn) quō-minus + coni = nē
nōminātim adv = cum
nōmine

cōnscelerātus -a -um
= scelerātus

adeps -ipis *f.* in corpore
crassō multum est adipis
: nōn mihi pertimēscendum
esse somniculōsum P. Len-
tulū nec pinguem L. Cas-
sium nec furiōsum et tem-
erārium C. Cethēgum
somiculōsus -a -um = cu-
pidus somnī, sēgnis
pinguis -e = crassus (ob
nimium adipis)
omnium aditūs tenēbat :
omnēs adire poterat
cōnsilium : mēns callida
neque lingua neque manus
: neque verba neque virēs

cum aliquid aliīs mandārat

nisi ego hunc hominem ...
compulsiſsem

castrēnsis -e < castra

cervix -icis *f.* = collī pars
posterior

magistrātū sē abdicāvit, ut quae religiō C. Mariō,
clārissimō virō, nōn fuerat quōminus C. Glauciam, dē
quō nihil nōminātim erat dēcrētum, praetōrem occīderet,
eā nōs religiōne in privātō P. Lentulō pūniendō liberā-
rēmur.

Nunc quoniam, Quirītēs, cōnscelerātissimi periculō- 16
sissimīque bellī nefāriōs ducēs captōs iam et com-
prehēnsōs tenētis, exīstimāre dēbētis omnēs Catilīnae
cōpiās, omnēs spēs atque opēs hīs dēpulsīs urbis peri-
culīs concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pel-
lēbam, hoc prōvidēbam animō, Quirītēs, remōtō Catilīnā
nōn mihi esse P. Lentulī somnum, nec L. Cassī adipēs
nec C. Cethēgī furiōsam temeritātem pertimēscendam.
Ille erat ūnus timendus ex istīs omnibus, sed tam diū
dum urbis moenibus continēbātur.

Omnia nōrat, omnium aditūs tenēbat; appellāre, temp-
tāre, sollicitāre poterat, audēbat. Erat eī cōnsilium ad
facinus aptum, cōnsiliō autem neque lingua neque manus
deerat. Iam ad certās rēs cōnficiendās certōs hominēs
dēlēctōs ac discriptōs habēbat. Neque vērō, cum aliquid
mandārat, cōnfectum putābat: nihil erat quod nōn ipse
obīret, occurreret, vigilāret, labōrāret; frīgus, sitim,
famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam ācrem, 17
tam audācem, tam parātum, tam callidum, tam in scelere
vigilantem, tam in perditīs rēbus diligentem, nisi ex
domesticīs insidiīs in castrēnse latrōcinium compulsiſsem
– dicam id quod sentiō, Quirītēs – , nōn facile hanc
tantam mōlem malī ā cervīcibus vestrīs dēpulissem. Nōn

ille nōbīs Sāturnālia cōstituisset neque tantō ante exiti ac fātī diem rei pūblicae dēnūntiāvisset, neque com- mīssisset ut signum, ut litterae suae testēs manifesti sceleris dēprenderentur. Quae nunc illō absente sic gesta sunt ut nūllum in prīvatā domō fūrtum umquam sit tam palam inventum quam haec in tōtā rē pūblicā coniūratiō manifestō comprehēnsa est.

committere ut... = ita
facere ut...

palam invenire = pate-facere
manifestō *adv*

Quod sī Catilīna in urbe ad hanc diem remānsisset, quamquam, quoad fuit, omnibus eius cōsiliis occurri atque obstiti, tamen – ut levissimē dīcam – dīmīcandum nōbīs cum illō fuisset, neque nōs umquam, cum ille in urbe hostis esset, tantīs periculīs rem pūblicam tantā pāce, tantō ōtiō, tantō silentiō liberāssēmus.

(*ā*) tantīs periculīs
(*in*) tantā pāce...

.....

29 Vōs, Quirītēs, quoniam iam est nox, venerātī Iovem illum cūstōdem huius urbis ac vestrum, in vestra tēcta discēdite et ea, quamquam iam est periculum dēpulsum, tamen aequē ac priōre nocte cūstōdiīs vigiliisque dēfendite! Id nē vōbīs diūtius faciendum sit, atque ut in perpetuā pāce esse possītis, prōvidēbō, Quirītēs.

aequē : eōdem modō

C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE

[*Dē supplicio coniūrātōrum*]

post eum diem = posterō
diē (: pridie nōn. Dec.)

(*ōrātiō rēcta*):
“indicābō dē coniūrātiōne sī
mihī fidēs pūblica data erit”
‘sī sibi fidēs pūblica data
esset’
ē-dīcere = clārē dīcere

quī nūntiāret = ut nūntiāret

nē eum Lentulus et Cethē-
gus... dēprehēnsī terrērent
: nē eum terreret quod L.
et C. ... dēprehēnsī essent
quō reficeret = ut reficeret
(animum) re-ficere = recre-
āre, cōfirmāre

aliī... pars... = aliī... aliī..

id vērū esse existimābant
tanta vīs hominis = tam po-
tēns homō (*nōn* exagitan-
dus *sed* magis lēniendus)
Crassō obnoxii : quī Crassō
multum dēbēbant
index -icis *m* = quī indicat;
i. falsus : quī mentitur
referātur *ad senātum*

com-probāre = vērū esse
ostendere
libertus Lentulī = libertīnus
quī Lentulī servus fuit

Post eum diem quīdam L. Tarquinius ad senātum ad- 48
ductus erat, ‘quem ad Catilinam proficiscentem ex itinere
retractum’ aiēbant. Is cum ‘sē’ diceret ‘indicātūrum dē
coniūrātiōne, sī fidēs pūblica data esset’, iussus ā cōn-
sule quae scīret ēdicere, eadem ferē quae Volturcius dē
parātīs incendiīs, dē caede bonōrum, dē itinere hostium
senātum docet; praetereā ‘sē missum ā M. Crassō, quī
Catilinae nūntiāret nē eum Lentulus et Cethēgus aliīque
ex coniūrātiōne dēprehēnsī terrērent, eōque magis
properāret ad urbem accēdere, quō et cēterōrum animōs
reficeret et illi facilius ē periculō ēriperentur.’

Sed ubi Tarquinius Crassum nōmināvit, hominem
nōbilem māximīs dīvitiīs, summā potentiā, aliī rem in-
crēdibilem ratī, pars tametsī vērū existimābant, tamen
quia in tālī tempore tanta vīs hominis magis lēniunda
quam exagitanda vidēbātur, plēriūque Crassō ex negōtiīs
privātīs obnoxii, conclāmant ‘indicem falsum esse!’ dē-
que eā rē postulant utī referātur. Itaque cōnsulente Cice-
rōne frequēns senātus dēcernit ‘Tarquinī indicium falsum
vidērī, eumque in vinculis retinendum.’ ...

Dum haec in senātū aguntur, et dum lēgātīs Allobro- 50
gum et T. Volturciō, comprobātō eōrum indicio, prae-
mia dēcernuntur, libertī et paucī ex clientibus Lentulī
diversīs itineribus opificēs atque servitia in vicīs ad eum

ēripiundum sollicitābant, partim exquirēbant ducēs multitudinum quī pretiō rem publicam vexāre solitī erant. Cethēgus autem per nūntiōs familiam atque libertōs suōs lēctōs atque exercitatōs ōrābat ut grege factō cum tēlis ad sēsē irrumperent.

multitudinēs : turbae plēbis

solitī erant : solēbant

familiam : servōs

lēctus = ēlēctus

Cōsul ubi ea parārī cognōvit, dispositis praesidiis ut rēs atque tempus monēbat, convocātō senātū refert ‘quid dē eis fieri placeat quī in cūstōdiam trāditi erant.’ (Sed eōs paulō ante frequēns senātus iūdicāverat ‘contrā rem publicam fēcisse’.) Tum D. Silānus, prīmus sententiam rogātus, quod eō tempore cōsul dēsignātus erat, ‘dē eis quī in cūstōdiis tenēbantur et praetereā dē L. Cassiō, P. Fūriō, P. Umbrēnō, Q. Anniō, sī dēprehēnsi forent, supplicium sūmundum’ dēcrēverat – isque posteā, permōtus ōrātiōne C. Caesaris, ‘pedibus in sententiam Ti. Nerōnis itūrum sē’ dixerat, quī dē eā rē praesidiis additis referendum cēnsuerat.

convocātō senātū: nōn. Dec. in aedem Concordiae

supplicium sūmere dē aliquō = aliquem supplicio afficere
(pedibus) ire in sententiam alicuius = sententiam alicuius sequi, alicui assentiri
dixerat : dixit

ad senātum referendum esse cēnsuerat

51 Sed Caesar, ubi ad eum ventum est, rogātus sententiam ā cōsule huiusce modī verba locūtus est:

rogātus sententiam ā cōsule = cum cōsul eum sententiam rogāvisset

“Omnēs hominēs, patrēs cōscrip̄tī, quī dē rēbus du-biis cōsultant, ab odiō, amicitia, irā atque misericordiā vacuōs esse decet. Haud facile animus vērum prōvidet ubi illa officiunt, neque quisquam omnium libidini simul et ūsuī pārui. Ubi intenderis ingenium, valet; sī libidō possidet, ea dominātur, animus nihil valet.

vērum = rēctum, iūstum, quod rēctum/iūstum est
quisquam omnium = quisquam omninō
ūsus = ūtilitās (quod ūtile est)
tē possidet

“Magna mihi cōpia est memorandī, patrēs cōscrip̄tī, quī rēgēs atque populi irā aut misericordiā impulsī male cōsulerint; sed ea mālō dicere quae māiōrēs nostri

cōpia (+ gen -ndī) = occasiō, facultās

cōsulere = cōsultāre, cōsiliū capere

ordine = ut fieri oportet

Persēs -ae *m*, *abl* -ē
= Perseus

Rhodiī Rōmānōs contrā
Perseum adiuvāre re-
cūsāvērunt

cōn-sulere -uisse -sultum;
cōnsultum est (ā senātū):
senātus cōnsuluit

inceptum = coeptum *esse*

cum... fēcissent : etsi...
fēcērant

ipsī : Rōmānī
per occasiōnem = occasiōne
datā

rei (*dat*) cōn-sulere = cūram
habēre dē rē, rem cūrāre
digna poena : iūsta poena
novum cōnsilium : suppli-
cium capitis
ex-superāre = superāre
eīs *supplicii*s
lēgēs civem Rōmānum ca-
pite pūnīrī vetābant
compositē = ordinātē, ēle-
ganter

dī-vellere = āvellere

col-libēre = libēre

spoliāre = dīripere

cadāver -eris *n* = corpus
mortuum

contrā libīdinem animī suī rēctē atque ordine fēcēre.
Bellō Macedonicō, quod cum rēge Persē gessimus, Rho-
diōrum civitās magna atque magnifica, quae populī
Rōmānī opibus crēverat, infida atque adversa nōbīs fuit;
sed postquam bellō cōfectō dē Rhodiīs cōnsultum est,
māiōrēs nostrī, nē quis ‘dīvitiārum magis quam iniūriae
causā bellum inceptum’ dīceret, impūnitōs eōs dīmīsere.
Item bellīs Pūnicīs omnibus, cum saepe Carthāginiēnsēs
et in pāce et per indūtiās multa nefāria facinora fēcis-
sent, numquam ipsī per occasiōnem tālia fēcēre: magis
quid sē dignum foret quam quid in illōs fierī posset
quaerēbant.

“Hoc item vōbīs prōvidendum est, patrēs cōnscriptī,
nē plūs apud vōs valeat P. Lentulī et cēterōrum scelus
quam vestra dignitās, neu magis irae vestrae quam
fāmae cōsulātis. Nam sī digna poena prō factis eōrum
reperitur, novum cōnsilium approbō; sīn magnitudō
sceleris omnium ingenia exsuperat, eīs ūtendum cēnseō
quae lēgibus comparāta sunt.

“Plērīque eōrum quī ante mē sententiās dīxērunt com-
positē atque magnificē cāsum rei pūblicaе miserātī sunt.
Quae bellī saevitia esset, quae victīs acciderent, ēnume-
rāvēre: ‘rapī virginēs, puerōs, dīvelli liberōs ā parentum
complexū, mātres familiārum patī quae victōribus col-
libuisset; fāna atque domōs spoliārī; caedem, incendia
fierī; postrēmō armīs, cadāveribus, cruōre atque lūctū
omnia complērī!’ Sed, per deōs immortalēs, quō illa
ōrātiō pertinuit? An utī vōs infestōs coniūrātiōnī faceret?

Scilicet quem rēs tanta et tam atrōx nōn permōvit, eum ōrātiō accendet! Nōn ita est, neque cuiquam mortālium iniūriāe suae parvae videntur, multī eās gravius aequō habuēre. Sed alia aliīs licentia est, patrēs cōnscriptī. Quī dēmissī in obscūrō vitam habent, sī quid irācundiā dēliquērunt, paucī sciunt; fāma atque fortūna eōrum parēs sunt. Quī magnō imperiō praeditī in excelsō aetātem agunt, eōrum facta cūctī mortālēs nōvēre. Ita in māximā fortūnā minima licentia est: neque studēre neque ōdisse, sed minimē irāscī decet. Quae apud aliōs ‘irācundia’ dīcitur, ea in imperiō ‘superbia’ atque ‘crūdēlitās’ appellātur.

“Equidem ego sic existimō, patrēs cōnscriptī, omnēs cruciātūs minōrēs quam facinora illōrum esse. Sed plēri- que mortālēs postrema meminēre, et in hominibus impiīs sceleris eōrum oblītī dē poenā disserunt, sī ea paulō sevērior fuit.

“D. Sīlānum, virum fortem atque strēnum, certō sciō quae dixerit studiō rei pūblicae dīxisse neque illum in tantā rē grātiā aut inimicitias exercere: eōs mōrēs eamque modestiam virī cognōvī. Vērū sententiam eius mihi nōn crūdēlis – quid enim in tālēs hominēs crūdēle fieri potest? – sed aliēna ā rē pūblicā nostrā vidētur. Nam profectō aut metus aut iniūria tē subēgit, Sīlāne, cōnsulem dēsignātum, genus poenae novum dēcernere. Dē timōre supervacāneum est disserere, cum praesertim dīligentiā clārissimī virī cōsulis tanta praesidia sint in armīs. Dē poenā possum equidem dicere, id quod rēs

suae : in sē (factae)
 graviter ferre/habēre = aegrē ferre; gravius aequō : gravius quam aequum est
 alia licentia est = alia facere licet; alia aliīs *alia aliīs*
 obscūrū = obscūrus locus
 irācundia -ae f = mēns quae facile irāscitur
 parēs : aequē obscūrae
 praeditus -a -um + abl: rē praeditus = rem habēns
 excelsum = excelsus locus, dignitās (↔ obscūrū)

studēre : favēre

in imperiō : in iis quī imperiō praeditī sunt

in hominibus impiīs : cum dē hominibus impiīs agitur paulō sevērior *solitō*

grātiā/inimicitias exercere = grātiā/inimicitias affici

aliēna ā : abhorrens ā, nōn conveniēns cum
 iniūria in rem pūblicam sub-igere -ēgisse -āctum = cōgere

supervacāneus -a -um
 ↔ necessariūs

id quod rēs habet = rē vērā

aerumna -ae *f* = labor,
dolor
requiēs -ētis *f*, *acc* -iem
= quiēs
dis-solvere = abolēre, tol-
lere

lēx Porcia 'dē tergō cīvium'
vetat cīvem Rōmānum
verberārī
cīvibus nōn animam ēripī iu-
bent = cīvēs necārī vetant
exsilium permittēre = in
exsilium ire permittēre

con-vincere/condemnāre +
gen: facinoris convincere
= facinoris condemnāre
quī *adv* = quōmodo

libīdō -inis *f* = quod fierī
libet, voluntās, arbitrium
moderārī + *dat* = regere,
gubernāre
quid : quod exemplum

eius : imperiī

ab dignis (*poenā*) et idōneīs
ad indignōs et nōn idōneīs
: ab noxiīs ad īnsontēs

im-posuēre : praeposuērunt
(rem pūblicam) tractāre
: administrāre
in-demnātum = nōn damnā-
tum, sine iūdicīō
ea (: ea fierī) populus laetā-
bātur et... dīcēbat
iūxtā *adv* : sine discrimine
libīdinōsus -a -um < libīdō;
adv -ē = ut libet
: interficiēbant, terrēbant
stultae laetitiae (*gen*) = prō
stultā laetitjā

habet, 'in lūctū atque miserīis mortem aerumnārum
requiem, nōn cruciātum esse, eam cūncta mortālium
mala dissolvere, ultrā neque cūrae neque gaudiō locum
esse.' Sed, per deōs immortalēs, quam ob rem in
sententiam nōn addidistī, utī prius verberibus in eōs
animadverterētur? An quia lēx Porcia vetat? At aliae
lēgēs item condemnātīs cīvibus nōn animam ēripī, sed
exsilium permittī iubent. An quia gravius est verberārī
quam necārī? Quid autem acerbum aut nimis grave est
in hominēs tantī facinoris convictōs? Sīn quia levius est,
quī convenit in minōre negōtiō lēgem timēre, cum eam
in māiōre neglēxeris?

“At enim quis reprehendet quod in parricidās rei pū-
blīcae dēcrētum erit? Tempus, diēs, fortūna, cuius libīdō
gentibus moderātur. Illis meritō accidet quicquid ēvēne-
rit; cēterum vōs, patrēs cōnscrīptī, quid in aliōs statuātis,
cōnsiderāte! Omnia mala exempla ex rēbus bonīs orta
sunt. Sed ubi imperium ad ignārōs eius aut minus bonōs
pervēnit, novum illud exemplum ab dignīs et idōneīs ad
indignōs et nōn idōneīs trānsfertur.

“Lacedaemoniī dēvictīs Athēniēnsibus trīgintā virōs
imposuēre, quī rem pūblicam eōrum tractārent. Eī primō
coepēre pessimum quemque et omnibus invīsum in-
demnātum necāre; ea populus laetārī et 'meritō' dīcere
'fierī.' Post, ubi paulātim licentia crēvit, iūxtā bonōs et
malōs libīdinōsē interficere, cēterōs metū terrēre. Ita
cīvitās, servitūte oppressa, stultae laetitiae gravēs
poenās dedit. Nostrā memoriā victor Sulla cum

Damasippum et aliōs eius modī, quī malō reī pūblicae crēverant, iugulārī iussit, quis nōn factum eius laudābat? ‘Hominēs scelestōs et factiōsōs, quī sēditionibus rem pūblicam exagitāverant, meritō necātōs’ aiēbant. Sed ea rēs magnae initium clādīs fuit: nam utī quisque domum aut vīllam, postrēmō vās aut vestimentum alicuius concupīverat, dabat operam ut is in prōscriptōrum numerō esset. Ita illī quibus Damasippī mors laetitiae fuerat paulō post ipsī trahēbantur, neque prius finis iugulandī fuit quam Sulla omnēs suōs dīvitiīs explēvit!

“Atque ego haec nōn in M. Tulliō neque hīs temporibus vereor; sed in magnā civitāte multa et varia ingenia sunt. Potest aliō tempore, aliō cōnsule, cui item exercitus in manū sit, falsum aliquid prō vērō crēdī; ubi hōc exemplō per senātūs dēcrētum cōsul gladium ēdūxerit, quis illī finem statuet aut quis moderābitur?

“Māiōrēs nostrī, patrēs cōnscriptī, neque cōnsilī neque audāciae umquam eguēre; neque illīs superbia obstābat, quōminus aliēna īnstitūta, sī modo proba erant, imitārentur. Arma atque tēla mīlitāria ab Samnītibus, īnsignia magistrātuum ab Tūscīs plēraque sūmpsērunt; postrēmō, quod ubīque apud sociōs aut hostēs idōneum vidēbātur, cum summō studiō exsequēbantur: imitārī quam invidēre bonīs mālēbant. Sed eōdem illō tempore, Graeciae mōrem imitātī, verberibus animadvertēbant in cīvēs, dē condemnātīs summum supplicium sūmēbant. Postquam rēs pūblica adolēvit et multītūdine cīvium factiōnēs valuēre, circumvenīrī innocentēs, alia huiusce

Damasippus: Mariānus qui bellō civīlī amicōs Sullae Rōmae interfecit

ex-agitare = vexāre

clādēs -is *f* = mala fortūna

bello civīlī *prōscriptī* in exsilium pellēbantur aut impūne necābantur laetitiae (*dat*) esse = laetitiam afferre trahēbantur *ad supplicium*

suōs : sociōs, propinquōs

in M. Tulliō : M. Tulliō *Cicerōne* cōnsule

egēre -uisse + *gen/abl.*: rei egēre = rē egēre quō-minus + *coni* = nē

īnsignia magistrātuum: ut fascēs et securēs

ex-sequi = appetere imitārī *bonōs*

summum supplicium = supplicium capitis

coepere : coepta sunt

exsilium : ut in exsilium
irent
causam quō-minus + *coni*
: causam (ut) nē

modi fieri coepere. Tum lex Porcia aliaeque leges paratae sunt, quibus legibus exsilium damnatis permissum est. Hanc ego causam, patres conscripti, quominus novum consilium capiamus, in primis magnam putō. Profecto virtus atque sapientia maior in illis fuit qui ex parvis opibus tantum imperium fecere quam in nobis qui ea bene parta vix retinemus!

per municipia : in variis
municipiis

“Placet igitur eos dimitti et augeri exercitum Catilinae? Minimē. Sed ita censeo: *‘publicandas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos per municipia quae maximē opibus valent; neu quis de eis postea ad senatum referat neve cum populo agat; qui aliter fecerit, senatum existimare eum contra rem publicam et salutem omnium futurum’.*”

verbō : sine multis verbis

ad-sentiri + *dat* (aliter) = as-
sentiri
M. Porcius Catō, Caesaris
adversarius, trib. pl. anno
62 a.C.

Postquam Caesar dicendi finem fecit, ceteri verbo 52 alius alii varie adsentiebantur. At M. Porcius Catō rogatus sententiam huiusce modi orationem habuit:

aris atque focis : templis
atque domibus

quid : quam poenam

persequere (= -aris) : per-
sequi licet

nihil reliqui fit = nihil re-
linquitur, nihil restat

tabulas pictas

“Longē mihi alia mens est, patres conscripti, cum res atque pericula nostra considero et cum sententias nonnullorum ipse mecum reputo. Illi mihi disseruisse videntur de poena eorum qui patriae, parentibus, aris atque focis suis bellum paravere; res autem monet cavere ab illis magis quam quid in illis statuamus consultare. Nam cetera maleficia tum persequere ubi facta sunt; hoc nisi provideris ne accidat, ubi evenit frustra iudicia implorēs: captā urbe nihil fit reliqui victis.

“Sed, per deos immortalēs, vos ego appellō, qui semper domos, villas, signa, tabulas vestras plūris quam

DE CATILINAE CONVIVATIONE

rem pūblicam fēcistis: sī ista, cuiuscumque modī sunt, quae amplexāminī retinēre, sī voluptātibus vestris ōtium praebēre vultis, expergīsciminī aliquandō et capessite rem pūblicam! Nōn agitur dē vectigālibus neque dē sociōrum iniūriis: libertās et anima nostra in dubiō est.

“Saepe numerō, patrēs cōscriptī, multa verba in hōc ordine fēcī, saepe dē luxuriā atque avāritiā nostrōrum cīvium questus sum, multōsque mortālēs eā causā adversōs habeō. Quī mihi atque animō meō nūllius umquam dēlictī grātiā fēcissem, haud facile alterius libīdinī male facta condōnābam. Sed ea tametsī vōs parvī pendēbātis, tamen rēs pūblica fīrma erat: opulentia neglegentiam tolerābat.

“Nunc vērō nōn id agitur, bonīsne an malīs mōribus vīvāmus, neque quantum aut quam magnificum imperium populī Rōmānī sit, sed haec, cuiuscumque modī videntur, nostra an nōbīscum ūnā hostium futūra sint. Hīc mihi quisquam ‘mānsuētūdinem’ et ‘misericordiam’ nōminat? Iam pridem equidem nōs vēra vocābula rērum āmīsimus: quia bona aliēna largīri ‘liberālītās’, malārum rērum audācia ‘fortitūdō’ vocātur, eō res pūblica in extrēmō sita est. Sint sānē, quoniam ita sē mōrēs habent, ‘liberālēs’ ex sociōrum fortūnīs, sint ‘misericordēs’ in fūribus aerārī, nē illī sanguinem nostrum largiantur et, dum paucīs scelerātīs parcant, bonōs omnēs perditum eant!

“Bene et compositē C. Caesar paulō ante in hōc ordine dē vitā et morte disseruit, crēdō falsa existimāns ea quae dē Inferīs memorantur: ‘dīversō itinere malōs ā

(magnī/parvī/plūris/minōris) facere = aestimāre
cuius-cumque modī
= quālia-cumque
amplexārī = amplectī, amāre
capessere -īvisse -ītum = suscipere; rem pūblicam c. = rei pūblīcae operam dare

in dubiō : in periculō

saepe numerō = saepe

in hōc ordine = in senātū

adversōs : adversāriōs

ego quī (: cum) ...

grātiā facere (+ gen) =
con-dōnāre = ignōscere
: alterī libīdinōsō male facta
(= maleficia) condōnābam
(parvī) pendere = aestimāre
: neglegentia tolerābātur ob
opulentiam

haec : omnia quae possidē-
mus
utrum nostra an...
ūnā nōbīs-cum

liberālītās -ātis f < liberālīs
= quī sua largītur
eō = ideō
in extrēmō = in summō
periculō

misericors -rdis adi

nē = dummodo nē

dīversō itinere : cum dīversō
itinere discēdant

formīdō|ōsus -a -um
= horribilis

con-dūcere = mercēde ad-
dūcere ad aliquid faci-
endum

audācia : audācēs

rē-fert = opus est

languēre = iners/ignāvus
esse
iam : continuō

multō + *sup* = longē

quippe = etenim

illis : māiōribus nostrīs

(dēlictō/libīdinī) obnoxius
= dēditus (: dēlinquēns/
libīdinōsus)
egestās ↔ opulentia

inertia -ae, f (< iners)
↔ industria
discrīmen nūllum *fit*

bonīs loca taetra, inculta, foeda atque formīdolōsa habēre.’ Itaque cēnsuit ‘pecūniās eōrum pūblicandās, ipsōs per mūnicipia in cūstōdiā habendōs’, videlicet timēns nē, sī Rōmae sint, aut ā populāribus coniūrātiōnis aut ā multitūdine conductā per vim ēripiantur – quasi vērō malī atque scelestī tantummodo in urbe et nōn per totam Italiam sint, aut nōn ibi plūs possit audācia ubi ad dēfendundum opēs minōrēs sunt. Quārē vānum equidem hoc cōnsilium est, sī perīculum ex illīs metuit; sīn in tantō omnium metū sōlus nōn timet, eō magis rēfert mē mihi atque vōbīs timēre. Quārē, cum dē P. Lentulō cēterisque statuētis, prō certō habētōte vōs simul dē exercitū Catilīnae et dē omnibus coniūrātis dēcernere. Quantō vōs attentius ea agētis, tantō illīs animus īnfirmior erit; sī paululum modo vōs languēre vīderint, iam omnēs ferōcēs aderunt.

“Nōlīte exīstimāre māiōrēs nostrōs armīs rem pūblicam ex parvā magnam fēcisse. Sī ita rēs esset, multō pulcherrimam eam nōs habērēmus, quippe sociōrum atque cīvium, praetereā armōrum atque equōrum māior cōpia nōbīs quam illīs est. Sed alia fuēre quae illōs magnōs fēcēre, quae nōbīs nūlla sunt: domī industria, forīs iūstum imperium, animus in cōsulundō liber neque dēlictō neque libīdinī obnoxius. Prō hīs nōs habēmus luxuriam atque avāritiam, pūblicē egestātem, prīvātīm opulentiam; laudāmus dīvitiās, sequimur inertiam; inter bonōs et malōs discrīmen nūllum; omnia virtūtis praemia ambitīō possidet. Neque mīrum: ubi vōs

DE CATILINAE CONIVRATIONE

sēparātim sibi quisque cōnsilium capitis, ubi domī voluptātibus, hīc pecūniae aut grātiaē servītis, eō fit ut impetus fiat in vacuam rem pūblicam.

sēparātim = sēcrētō, per sē
hīc : in senātū
servītis : obnoxii estis

“Sed ego haec omittō. Coniūrāvēre nōbilissimī cīvēs patriam incendere, Gallōrum gentem infēstissimam nō-minī Rōmānō ad bellum arcessunt; dux hostium cum exercitū suprā caput est: vōs cūctāminī etiam nunc et dubitātis, quid intrā moenia dēprēnsīs hostibus faciātis? Misereāminī, cēnsēō – ‘dēliquēre hominēs adulēscētulī per ambitōnem!’ – atque etiam armātōs dīmittātis! Nē ista vōbis mānsuētūdō et misericordia, sī illī arma cēperint, in miseriam convertat! Scīlicet rēs ipsa aspera est, sed vōs nōn timētis eam – immō vērō māximē, sed inertīā et mollitiā animī alius alium exspectantēs cūctāminī, vidēlicet dīs immortālībus cōnfisī, quī hanc rem pūblicam saepe in māximīs perīculīs servāvēre. Nōn vōtis neque suppliciīs muliebribus auxilia deōrum parantur: vigilandō, agundō, bene cōnsulundō prospera omnia cēdunt. Ubi socordiaē tē atque ignāviaē trādideris, nēquīquam deōs implōrēs: irātī infēstīque sunt.

: ut patriam incenderent

dē-prēndere -prēndisse
-prēnsūm = -prehendere
-prehendisse -prehēnsūm

nē : *utinam* nē...

convertat = *sē* convertat

mollitia -ae *f* < mollis; m.
animī : ignāvia, socordia
cōnfisus = cōnfidēs

supplicia -ōrum *n* = suppli-
cātiōnēs

cēdunt : eveniunt
(socordiaē/ignāviaē) sē trā-
dere = servīre, obnoxius
esse

“Apud māiōrēs nostrōs T. Mānlius Torquātus bellō Gallicō filium suum, quod is contrā imperium in hostem pugnāverat, necārī iussit, atque ille ēgregius adulēscēns immoderātae fortitūdinis morte poenās dedit – vōs dē crūdēlissimīs parricidīs quid statuātis cūctāminī? Vidēlicet ‘cētera vīta eōrum huic scelerī obstat’ – vērum parcite dignitātī Lentulī, sī ipse pudicitiae, sī fāmae suae, sī dīs aut hominibus umquam ūllis pepercit!

[annō 340 a.C., v. LL cap.
31.121-123]
: prō im-moderatā forti-
tūdine

ob-stāre + *dat* = differre ab,
abhorrēre ab
: parcite Lentulō ob digni-
tātem...!
parcere pepercisse parsum

: ignōscite Cethēgō ob adulēscēntiam!

iterum: is etiā priōris cōiūrātiōnis socius fuit

nihil iīs pēnsī est = nihil pēnsī habent

sī peccātō locus esset : sī locus esset peccātī (errōris) corrigēdī

faucibus urget : nōs dēvorāre (absūmere) avet in sinū urbis : in mediā urbe

manifestus (= noxius) + gen sūmendū esse

ad caelum ferre (laudibus) = valdē laudāre

multa legentī/audientī : dum multa legō/audiō

mihī ... libuit attendere

negōtium sustinēre = fundāmentum/causa esse negōtīi legiōnibus : exercitibus Rōmānōs contendisse

ignōscite Cethēgī adulēscēntiae, nisi iterum patriae bellum fēcit! Nam quid ego dē Gabiniō, Statiliō, Caepariō loquar? quibus sī quicquam umquam pēnsī fuisset, nōn ea cōnsilia dē rē pūblicā habuissent.

“Postrēmō, patrēs cōscriptī, sī mehercule peccātō locus esset, facile paterer vōs ipsā rē corrigī, quoniam verba contemnit. Sed undique circumventī sumus, Catilina cum exercitū faucibus urget, aliī intrā moenia atque in sinū urbis sunt hostēs, neque parārī neque cōsulī quicquam potest occultē: quō magis properandum est.

“Quārē ego ita cēnseō: *Cum nefariō cōnsiliō scelerātorum civium rēs pūblica in māxima pericula vēnerit, eīque indiciō T. Volturcī et lēgātōrum Allobrogum convictī cōfessīque sint caedem, incendia aliaque sē foeda atque crudēlia facinora in civēs patriamque parāvisse, dē cōfessīs, sicutī dē manifestīs rerum capitālium, mōre māiōrum supplicium sūmundum.*”

Postquam Catō adsēdit, cōsulārēs omnēs itemque 53 senātūs magna pars sententiam eius laudant, virtūtem animī ad caelum ferunt; aliī aliōs increpantēs ‘timidōs!’ vocant. Catō clārus atque magnus habētur. Senātī dēcrētum fit sicutī ille cēnsuerat.

– Sed mihi multa legentī, multa audientī quae populus Rōmānus domī militiaeque, marī atque terrā praeclāra facinora fēcit, forte libuit attendere quae rēs māximē tanta negōtia sustinisset. Sciēbam saepe numerō parvā manū cum magnīs legiōnibus hostium contendisse, cognōveram parvīs cōpiīs bella gesta cum opulentīs

rēgibus, ad hoc saepe fortunae violentiam tolerāvisse, fācundiā Graecōs, glōriā bellī Gallōs ante Rōmānōs fu-
isse. Ac mihi multa agitantī cōnstābat paucōrum cīvium
ēgregiam virtūtem cūcta patrāvisse, eōque factum utī
dīvitiās paupertās, multitūdinem paucitās superāret. Sed
postquam luxū atque dēsidiā cīvītās corrupta est, rūsus
rēs pūblica magnitūdine suā imperātōrum atque magis-
trātuū vitia sustentābat ac, sicutī esset effēta pariendō,
multīs tempestātibus haud sānē quisquam Rōmae virtūte
magnus fuit. Sed memoriā meā ingentī virtūte, dīversīs
mōribus fuēre virī duo, M. Catō et C. Caesar. Quōs
quoniam rēs obtulerat, silentiō praeterire nōn fuit cōn-
siliū, quīn utrūsq; nātūram et mōrēs, quantum
ingeniō possem, aperīrem.

54 Igitur eīs genus, aetās, ēloquentia prope aequālia fuēre,
magnitūdō animī pār, item glōria, sed alia aliī. Caesar
beneficiīs ac mūnificentiā magnus habēbatur, integritāte
vītae Catō. Ille mānsuetūdine et misericordiā clārus
factus, huic sevērītās dignitātem addiderat. Caesar dandō,
sublevandō, ignōscundō, Catō nihil largiundō glōriam
adeptus est. In alterō miserīs perfrugium erat, in alterō
malis perniciēs. Illius facilitās, huius cōstantia laudā-
batur. Postrēmō Caesar in animum indūxerat labōrāre,
vigilāre, negōtiīs amicōrum intentus sua neglegere, nihil
dēnegāre quod dōnō dignum esset; sibi magnum impe-
rium, exercitum, bellum novum exoptābat, ubi virtūs
ēnitēscere posset. At Catōnī studium modestiae, decoris,
sed māximē sevērītātis erat. Nōn dīvitiīs cum dīvite

Rōmānōs tolerāvisse
fācundia -ae *f* (< fācundus)
= ēloquentia
ante Rōmānōs fuisse = Rō-
mānīs superiōrēs fuisse
agitāre (animō) = cōgitāre
: utī dīvītēs (Graecōs) pau-
perēs (Rōmānī), multōs
paucī superārent
paupertās -ātis *f* ↔ dīvitiāe
paucitās -ātis *f* ↔ multitūdō
(< pauper/pauci)

sustentābat : tolerābat
sic-utī : quasi
effētus -a -um: (mulier)
effēta = partū fatigāta

: quōs quoniam rēs (: haec
nārrātiō) nōbīs obtulit
(nōscendōs)
nōn mihi fuit cōsiliū
quīn + *coni* = ut nōn

aequālis -e = aequus

alia aliī : altera alterī

mūnificentiā -ae *f* = libe-
rālītās, largitiō
integritās -ātis *f* (< integer)
= innocentia
clārus factus *est*

sub-levāre = adiuvāre

perniciēs = exitium

in animum in-dūcere = sibi
prōponere, cōstituere

dē-negāre = negāre, dare
nōlle; d, *amicīs*

ē-nitēscere -tuisse = ef-
fulgēre

factiō = studium factiōnum

in sententiam ire/discēdere :
sententiae assēntire
optimum factū esse ratus
(: arbitrātus)
in-stāre = prope adesse
(rēs) novāre = statum rei
pūblicae commūtāre
trēs-viri *capitālēs* Carcerem
cūstōdiendum et supplicia
sūmenda cūrābant

fornix -icis *m*
= arcus lapideus

humī dē-pressus = sub terrā
situs
in-super *adv* = suprā
camera -ae *f* = tēctum arcu-
ātum
incultus -ūs *m* = status in-
cultus/neglēctus, sordēs
vindex -icis *m* < quī vindi-
cat; vindicēs rērum capitā-
lium = trēs viri capitālēs
gula -ae *f* = collum interius,
iugulum

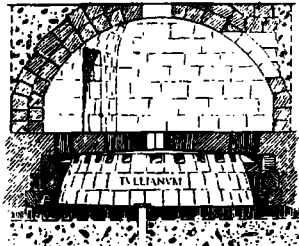
exitus vitāe : mors

neque factiōne cum factiōsō, sed cum strēnuō virtūte, cum modestō pudōre, cum innocente abstinentiā certābat. Esse quam vidēri bonus mālēbat: ita, quō minus petēbat glōriam, eō magis illum sequēbātur. –

Postquam, ut dixī, senātus in Catōnis sententiam dis- 55
cessit, cōnsul optimum factū ratus noctem quae īnstābat antecapere, nē quid eō spatiō novārētur, trēs virōs quae ad supplicium postulābantur parāre iubet; ipse, prae-sidiis dispositis, Lentulum in Carcerem dēdūcit; idem fit cēteris per praetōrēs.

Est in Carcere locus, quod Tulliānum appellātur, ubi paululum ascenderis ad laevam, circiter duodecim pedēs humī dēpressus. Eum mūniunt undique parietēs atque īnsuper camera lapideīs fornicibus iūncta; sed incultū, tenebrīs, odōre foeda atque terribilis eius faciēs est. In eum locum postquam dēmīssus est Lentulus, vindicēs rērum capitālium, quibus praeceptum erat, laqueō gulam frēgēre. Ita ille patricius ex gente clāris-simā Cornēliōrum, quī cōnsulāre imperium Rōmae habuerat, dignum mōribus factisque suīs exitum vitāe invēnit. Dē Cethēgō, Statiliō, Gabiniō, Caepāriō eōdem modō supplicium sūmptum est.

Carcer

DE CATILINAE CONIVRATIONE

[*Dē bellō Catilināriō*]

56 Dum ea Rōmae geruntur, Catilīna ex omnī cōpiā quam et ipse addūxerat et Mānlius habuerat duās legiōnēs instituit; cohortēs prō numerō militum complet. Deinde, ut quisque voluntārius aut ex sociīs in castra vēnerat, aequāliter distribuerat, ac brevī spatiō legiōnēs numerō hominum explēverat, cum initiō nōn amplius duōbus milibus habuisset. Sed ex omnī cōpiā circiter pars quārta erat militāribus armīs instrūcta; cēterī, ut quemque cāsus armāverat, sparōs aut lanceās, alii praeacūtās sudēs portābant.

Sed postquam Antōnius cum exercitū adventābat, Catilīna per montēs iter facere; modo ad urbem, modo ad Galliam versus castra movēre, hostibus occāsiōnem pugnandī nōn dare: spērābat propediem magnās cōpiās sēsē habitūrum, sī Rōmae sociī incepta patrāvissent. Intereā servitia repudiābat, cuius initiō ad eum magnae cōpiae concurrēbant, opibus coniūrātiōnis frētus, simul aliēnum suīs ratiōnibus exīstimāns vidērī causam cīvium cum servīs fugitivīs commūnicāvisse.

57 Sed postquam in castra nūntius pervēnit ‘Rōmae coniūrātiōnem patefactam, dē Lentulō et Cethēgō cēterisque (quōs suprā memorāvī) supplicium sūmptum’, plērīque, quōs ad bellum spēs rapinārum aut novārum rērum studium illēxerat, dilābuntur; reliquōs Catilīna per montēs asperōs magnīs itineribus in agrum Pistōriēsem abdūcit eō cōnsiliō utī per trāmitēs occultē perfugeret in Galliam Trānsalpīnam.

Catilinārius -a -um
< Catilīna

prō numerō = ut numerus
erat
ex sociīs *coniūrātiōnis*

aequāliter = aequē (per singulās cohortēs)
iūstō numerō (sēnis milibus)
cum... habuisset = etsi...
habuerat

cāsus = occāsiō
sparus -ī *m* = pilum vēnātōris
prae-acuere -uisse -ūtum =
primum acūtum facere
sudis -is *f* = pālus tenuis

: *faciēbat*

: *movēbat*

: *dabat*

cuius : quōrum

aliēnum suīs ratiōnibus =
aliēnum (: abhorrēns) *ā*
suīs ratiōnibus (: cōnsiliīs)

dilābuntur : clam discēdunt

Pistōriēnsis -e < Pistōria,
oppidum Etrūriae
trāmes -itis *m* = via angusta,
callis

prae-sidēre = exercitiū
praeesse

eius : Catilinae

dēscēnsus -ūs *m* < dēscen-
dere; illi d. erat = illi dē-
scendendum erat

utpote = scilicet, quippe
quī... sequerētur : ut... s.
expeditus ↔ impeditus

ignāvus -a -um ↔ strēnuus

patēre : appārēre
hortēre = hortēris (*eum*
quem...)
of-ficere + *dat* = obstruere
quō... monērem = ut... mo-
nērem
meī cōnsilī : cum Antōniō
proeliō cōnfligendī

quō-que modō... : et quō
modō factum sit ut... ne-
quiverim (= nōn potuerim)

quō locō : in quō periculō,
quam difficilēs
iūxtā = aequē; i. mēcum :
tam bene quam ego

At Q. Metellus Celer cum tribus legiōnibus in agrō Picēnō praesidēbat, ex difficultāte rērum eadem illa ex-istimāns quae suprā diximus Catilinam agitāre. Igitur, ubi iter eius ex perflugīs cognōvit, castra properē mōvit ac sub ipsīs rādicibus montium cōnsēdit, quā illi dēscēnsus erat in Galliam properantī. Neque tamen Antōnius procul aberat, utpote quī magnō exercitū locīs aequiōribus expeditus impeditōs in fugā sequerētur. Sed Catilīna, postquam videt montibus atque cōpiīs hostium sēsē clausum, in urbe rēs adversās, neque fugae neque praesidī ūllam spem, optimum factū ratus in tāli rē fortunam bellī temptāre statuit cum Antōniō quam primum cōnfligere. Itaque cōntiōne advocātā huiusce modī orātiōnem habuit:

“Compertum ego habeō, militēs, verba virtūtem nōn 58
addere neque ex ignāvō strēnuum neque fortem ex
timidō exercitum orātiōne imperātōris fierī. Quanta
cuiusque animō audācia nātūrā aut mōribus inest, tanta
in bellō patēre solet. Quem neque glōria neque pericula
excitant, nequiquam hortēre: timor animī auribus officit.
Sed ego vōs quō pauca monērem advocāvī, simul utī
causam meī cōnsilī aperīrem.

“Scītis equidem, militēs, socordia atque ignāvia Len-
tulī quantam ipsī nōbisque clādem attulerit, quōque
modō, dum ex urbe praesidia opperior, in Galliam pro-
ficiscī nequiverim. Nunc vērō, quō locō rēs nostrae sint,
iūxtā mēcum omnēs intellegitis: Exercitūs hostium duo,
ūnus ab urbe, alter ā Galliā obstant. Diūtius in hīs locīs

DE CATILINAE CONVIVATIONE

esse, sī māximē animus ferat, frūmentī atque aliārum rērum egestās prohibet. Quōcumque ire placet, ferrō iter aperiundum est. Quāpropter vōs moneō, utī fortī atque parātō animō sītis et, cum proelium inībitis, memineritis vōs dīvitiās, decus, glōriam, praetereā libertātem atque patriam in dextrīs vestrīs portāre. Sī vincimus, omnia nōbīs tūta erunt, commeātūs abundē, mūnicipia atque colōniae patēbunt. Sī metū cesserimus, eadem illa adversa fiēt, neque locus neque amīcus quisquam teget quem arma nōn tēxerint. Praetereā, mīlitēs, nōn eadem nōbīs et illīs necessitudō impendet: nōs prō patriā, prō libertāte, prō vitā certāmus; illīs supervacāneum est prō potentiā paucōrum pugnāre. Quō audācius aggrediminī, memorēs prīstinae virtūtis!

“Licuit vōbīs cum summā turpitūdine in exsiliō aetātem agere; potuistis nūnnūllī Rōmae, āmissīs bonīs, aliēnās opēs exspectāre: quia illa foeda atque intoleranda virīs vidēbantur, haec sequī dēcrēvistis. Sī haec relinquere vultis, audāciā opus est: nēmō nisi victor pāce bellum mūtāvit. Nam in fugā salūtem spērāre, cum arma quibus corpus tegitur ab hostibus āverteris, ea vērō dēmentia est. Semper in proeliō eīs māximum est perīculum quī māximē timent; audācia prō mūrō habētur.

“Cum vōs cōnsiderō, mīlitēs, et cum facta vestra aestimō, magna mē spēs victōriae tenet. Animus, aetās, virtūs vestra mē hortantur, praetereā necessitudō, quae etiam timidōs fortēs facit. Nam multitudō hostium nē circumvenīre queat, prohibent angustiae locī. Quod sī

sī : etiam sī
ferat : (nōs) impellat

quā-propter = quam ob rem

adversa : contrāria

tegere = prō-tegere

quō audācius = itaque eō
audācius

in-tolerandus -a -um = nōn
tolerandus
haec : mea cōnsilia (: bellum
cīvīle)

pāce bellum mūtāre : prō
bellō pācem habēre

prō mūrō : tamquam mūrus

angustiae locī prohibent nē
multitudō hostium nōs cir-
cumvenīre queat (= possit)

invīderit : praemium (vic-
tōriam) negāverit
cavēte *nē* inultī animam
(vītam) āmittātis!

lūctuosus -a -um (< lūctus)
= lūctūs plēnus

quō... amplior esset = ut...
eō amplior (māior) esset
prō locō/cōpiīs : ut locus/
cōpiaē postulābant
plānitēs -ēi *f* = campus
plānus (aequus)

reliquārum signa : reliquās
cohortēs
ēvocātus = iterum ad mili-
tiam ēvocātus, *veterānus*
gregārius -a -um < grex; mī-
les gregārius = quī aliis
praefectus nōn est

cūrāre : imperāre

cālō -ōnis *m* = servus militis
propter = prope
ad-sistere = prope cōn-
sistere

ne-quirē, *imperf* -ībat
proeliō adesse = in proeliō
adesse
permittere = committere
veterānus -a -um (< vetus)
= quī antea militāvit, ex-
pertus; *m* ↔ tīrō

amplius *quam* annōs XXX

praefectus (auxiliōrum)

praetor : prō-praetor (impe-
rātor)

virtūtī vestrae fortūna invīderit, cavēte inultī animam
āmittātis neu captī potius sicutī pecora trucidēmini
quam virōrum mōre pugnantes cruentam atque lūctu-
ōsam victōriam hostibus relinquātis!"

Haec ubi dixit, paululum commorātus signa canere 59
iubet atque instrūctōs ordinēs in locum aequum dēdūcit.
Dein, remōtis omnium equīs, quō militibus exaequātō
periculō animus amplior esset, ipse pedes exercitum prō
locō atque cōpiīs instruit. Nam utī plānitēs erat inter
sinistrōs montēs et ab dextrā rūpēs asperās, octō cohortēs
in fronte cōstituit, reliquārum signa in subsidiō artius
collocat. Ab eīs centuriōnēs, omnēs lēctōs et ēvocātōs,
praetereā ex gregāriīs militibus optimum quemque
armātum in prīmam aciem subdūcit. C. Mānlium in
dextrā, Faesulānum quendam in sinistrā parte cūrāre
iubet; ipse cum libertīs et cālōnibus propter aquilam
adsistit, quam bellō Cimbricō C. Marius in exercitū
habuisse dicēbātur.

At ex alterā parte C. Antōnius, pedibus aeger, quod
proeliō adesse nequibat, M. Petrēiō lēgātō exercitum
permittit. Ille cohortēs veterānās, quās tumultūs causā
cōscripserat, in fronte, post eās ceterum exercitum in
subsidiīs locat. Ipse equō circumiēns ūnum quemque
nōmināns appellat, hortātur, rogat 'ut meminerint sē
contrā latrōnēs inermēs prō patriā, prō liberis, prō ārīs
atque focīs certāre.' Homō militāris, quod amplius
annōs trīgintā tribūnus aut praefectus aut lēgātus aut
praetor cum magnā glōriā in exercitū fuerat, plērōsque

DE CATILINAE CONIVRATIONE

ipsos factaque eorum fortia noverat; ea commemorando militum animos accendebat.

60 Sed ubi, omnibus rebus exploratis, Petreius tuba signum dat, cohortes paulatim incedere iubet. Idem facit hostium exercitus. Postquam eo ventum est unde a ferentarius proelium committi posset, maximo clamore cum infestis signis concurrunt; pila omittunt, gladiis res geritur. Veterani pristinae virtutis memores comminus acriter instare, illi haud timidi resistunt. Maximam vi certatur.

ferentarius -i m = miles
leviter armatus

com-minus adv (< com-
+ manus) : gladiis
: instant

Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis arcessere, omnia providere, multum ipse pugnare, saepe hostem ferre: strenui militis et boni imperatoris officia simul exsequantur.

: versantur, succurrunt...

laborans : auxiliis egens

Petreius ubi videt Catilinam, contra ac ratus erat, magna vi tendere, cohortem praetoriam in medios hostes inducit eosque perturbatos atque alios alibi resistentem interficit; deinde utrimque ex lateribus ceteros aggreditur. Manlius et Faesulanus in primis pugnantem cadunt. Catilina, postquam fusas copias seque cum paucis relictum videt, memor generis atque pristinae suae dignitatis in confertissimos hostes incurrit ibique pugnantem confoditur.

tendere = contendere
cohors praetoria: militum
electi qui imperatorem
custodiunt
alios alibi, alios alibi

in primis ordinibus pugnantem

61 Sed confecto proelio tum vero cernerent quanta audacia quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinae. Nam ferre quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum amissa anima corpore tangebant. Pauci autem, quos

ferre : paene
locum quem quisque...
pugnando dat = ad pug-
nandum

C. SALLVSTII CRISPI DE CATILINAE CONVIVRATIONE

dīversē = dīversīs locīs

vulnus adversum : in
pectore

etiam *tum*
ferōcia -ae *f* = ferōcītās

ingenuus -a -um = liberīs
parentibus nātus
: suae nōn magis quam hos-
tium vītae pepercerant

in-cruentus -a -um

vīsere = vīsum īre, aspicere

hostīlia cadāvera = cadā-
vera hostium
aliī..., pars... = aliī..., aliī...

mediōs cohors praetōria disiēcerat, paulō dīversius, sed omnēs tamen adversīs vulneribus conciderant. Catilīna vērō longē ā suis inter hostium cadāvera repertus est, paululum etiam spīrāns ferōciamque animī quam habuerat vīvus in vultū retinēns. Postrēmō ex omnī cōpiā neque in proeliō neque in fugā quisquam cīvis ingenuus captus est: ita cūctī suae hostiumque vītae iūxtā pepercerant!

Neque tamen exercitus populī Rōmānī laetam aut incruentam victōriam adeptus erat; nam strēnuissimus quisque aut occiderat in proeliō aut graviter vulnerātus discesserat. Multī autem, quī ē castrīs vīsundī aut spoliandī grātiā prōcesserant, volventēs hostīlia cadāvera amicum aliī, pars hospitem aut cognātum reperiēbant; fuēre item quī inimicōs suos cognōscerent. Ita variē per omnem exercitum laetitia, maeror, lūctus atque gaudia agitābantur.

M. TVLLII CICERONIS

PRO M. CAELIO ORATIO

habita ad iudicēs annō DCXCVIII a. u. c.

[*Dē nātūrā Catilīnae*]

12 At studuit Catilīnae, cum iam aliquot annōs esset in forō, Caelius! Et multī hoc idem ex omnī, ordine atque ex omnī aetāte fēcērunt. Habuit enim ille, sicutī meminisse vōs arbitror, permulta māximārum nōn expressa signa sed adumbrāta virtūtum.

Ūtēbātur hominibus improbīs multīs – et quidem optimīs sē virīs dēditum esse simulābat! Erant apud illum illecebrae libīdinum multae – erant etiam industriae quīdam stimulī ac labōris! Flagrābant vitia libīdinis apud illum – vigēbant etiam studia rei militāris!

Neque ego umquam fuisse tāle mōnstrum in terrīs ūllum putō, tam ex contrāriīs dīversisque atque inter sē pugnantibus nātūrae studiīs cupiditātibusque cōnflātum!

13 Quis clārīoribus virīs quōdam tempore iūcundior – quis turpiōribus coniūctor? Quis cīvis meliōrum partium aliquandō – quis taetrior hostis huic cīvitātī? Quis in voluptātibus inquinātior – quis in labōribus patientior? Quis in rapācitate avārior – quis in largitiōne effūsiōr?

Illa vērō, iudicēs, in illō homine admirābilia fuērunt: comprehendere multōs amicitīā, tuērī obsequiō; cum omnibus commūnicāre quod habēbat; servīre temporibus suōrum omnium pecūniā, grātiā, labōre corporis, scelere etiam, sī opus esset, et audāciā; versāre suam

M. Caelius *Rufus*, qui adulescens Catilīnae cōsulātum petentī studuit, dē vi reus ā Cicerōne dēfensus est annō 56 a.C.

in forō esse : arte orātōriā exercitāri

permulta signa māximārum virtūtum nōn expressa...
ex-pressus = plānus, vērū adumbrātus = in speciem fictus, simulātus
ūtī (aliquō) = familiārter vivere (cum aliquō)

stimulus -i m (+ gen) = quod stimulat (ad...)

quis... *fuit?* (nēmō!)

bonārum partium esse : bonīs partibus (optimātibus) studere

inquinātus = sordidus
rapācitas -ātis f < rapāx
-ācis adi = rapīnae avidus
effūsus -a -um = immoderātus, profūsus

tuērī = servāre (sibi)
obsequium -i n < obsequi

servīre temporibus suōrum = suis (sociīs) servīre temporibus adversīs

scelere et audāciā : scelere audāci

torquēre -rsisse -rtum =
circum vertere
remissus -a -um = qui sine
cūrā est, laetus

facinorōsus -a -um (< faci-
nus) = scelestus
luxuriōsus -a -um < luxuria
multi-plex -icis ↔ simplex

ad-simulāre = simulāre; ad-
simulātus = fictus

immānitās -ātis *f* < immānis;
tot vitiōrum tanta i. : tot
et tanta vitia immānia

condiciō : argūmentum
re-spuere = repudiāre

crīmen haereat *in Caeliō*;
crīmen haeret *in aliquō*
= aliquis accūsātur

magis est ut... : magis
(causa) est quod...

mē errōris mei paenitet =
mē errāsse molestē ferō

re-formidāre (< formidō)
= formidāre, timēre

nātūram et regere ad tempus atque hūc et illūc torquēre
ac flectere; cum trīstibus sevērē, cum remissis iūcundē,
cum senibus graviter, cum iuventūte cōmiter, cum
facinorōsis audāciter, cum libidinōsis luxuriōsē vīvere!

Hāc ille tam variā multiplicīque nātūrā cum omnēs 14
omnibus ex terris hominēs improbōs audācēsque col-
lēgerat, tum etiam multōs fortēs virōs et bonōs speciē
quādam virtūtis adsimulātae tenēbat. Neque umquam ex
illō dēlendi huius imperī tam cōnscelerātus impetus ex-
stittisset, nisi tot vitiōrum tanta immānitās quibusdam
facilitātis et patientiae rādīcibus nīterētur.

Quārē ista condiciō, iūdicēs, respuātur, nec Catilīnae
familiāritātis crīmen haereat; est enim commūne cum
multis – et cum quibusdam bonis. Mē ipsum, mē,
inquam, quondam paene ille dēcēpit, cum et cīvis mihi
bonus et optimī cuiusque cupidus et firmus amīcus ac
fidēlis vidērētur! Cuius ego facinora oculis prius quam
opīniōne, manibus ante quam suspiciōne dēprēndī.

Cuius in magnis catervis amīcōrum sī fuit etiam
Caelius, magis est ut ipse molestē ferat errāsse sē
– sicutī nōnnumquam in eōdem homine mē quoque
errōris mei paenitet! – quam ut istius amīcitiāe crīmen
reformīdet.

INDEX VOCABVLORVM

A

ab-dicāre 43, 51, 52
 abiectus 48
 ab-iūrāre 16
 absconditus -a -um 45
 ab-solvere 6
 absolūtio -ōnis *f* 48
 abstinentia -ae *f* 6, 66
 absurdus -a -um 5, 16
 ab-ūti 20
 aciēs -ēi *f* 21
 āctor -ōris *m* 5
 ad hoc 8, 10, 13, 16,
 18, 19, 36, 41, 65
 ad-eō 22, 24, 38
 adeps -īpis *f* 52
 ad-ferre ad-lātum 18,
 31, 42
 ad-af-ſſictāre 19, 34
 ad-fluere 37
 ad-hibere 28
 ad-nuere 49
 ad-sciscere 15, 43
 ad-sentiri 60
 ad-servāre 28
 ad-sequi 7
 ad-sidere 36, 64
 ad-simulāre 74
 ad-sistere 70
 adulēscētulus -ī *m* 6,
 26, 63
 ad-umbrāre 73
 ad-vesperāscere 46
 aequalis -e 65, *adv* -iter
 67
 aerumna -ae *f* 58
 aes aliēnum 7, 9, 12,
 15, 38, 39
 aestuāre 15
 aestus -ūs *m* 34
 ad-fluere 37
 afflictāre 34
 agere (cum) 11, 28
 ag-gregāre 34
 agitāre (mente) 11, 14,
 39, 63, 45, 72
 algor -ōris *m* 7
 aliēnum -i *n* 7
 aliquō *adv* 27
 ambitio -ōnis *f* 6, 62, 65
 ambitus -ūs *m* 10
 āmentia -ae *f* 23, 31
 amplexārī 61
 animadvertere in 33,
 58, 59

ante-capere 36, 66
 arduus -a -um 5
 argūmentum -i *n* 50
 aspectus -ūs *m* 27
 aspernārī 6
 astūtia -ae *f* 16
 atrōcitas -ātis *f* 14
 at-tendere 29, 64
 at-terere -trīvisse
 -trītum 9
 at-tribuere 51
B
 bacchārī 31
 bene-volentia -ae *f* 44
 bipertitō *adv* 46
C
 cadāver -eris *n* 56, 72
 calamitōsus -a -um 43
 cālōnēs -um *m pl* 70
 calumnia -ae *f* 18
 camera -ae *f* 66
 capessere 61
 capitālis -e 37, 64, 66
 captāre 11
 carptim 6
 castrēnsis -e 52
 cervix -icis *f* 52
 circiter *prp* + *acc* 9, 10
 circum-clūdere 23
 circum-ferre 14
 circum-venire 9, 59
 circum-stāre 30, 34
 cliēns -entis *m* 16, 54
 co-aequāre 12
 co-arguere 43
 cognōscere 43, 48, 49;
 (causam) 39
 co-hortārī 11, 14, 41
 col-libere 56
 colōnia -ae *f* 10, 17, 23,
 69
 comminus *adv* 71
 com-mittere 15, 26; *c.*
 ut 53
 commodāre 9
 compertus -a -um 14;
 -um habere 18, 68
 competitor -ōris *m* 25
 compositē 56, 61
 com-probāre 54
 cōnātus -ūs *m* 25
 con-cutere -iō -cussisse
 -cussum 15
 condiciō -ōnis *f* 11, 13,
 44, 74

con-dōnāre 61
 con-dūcere 62
 cōn-flāre 7, 15, 30, 31,
 73
 cōn-fodere 17, 71
 cōnscelerātus -a -um 52,
 74
 cōnscientia -ae *f* 7, 8,
 27, 48, 49
 cōnsciūs -a -um (+*gen*)
 8, 14, 16, 37, 38
 cōnsēnsiō -ōnis *f* 35
 cōn-stringere 20
 cōnsuētūdō -inis *f* 14
 cōnsulere -uisse -sultum
 55, 56, 63
 contāmināre 33
 contentiō -ōnis *f* 37
 con-terere 6
 con-tinere 30
 continuāre 12
 contrōversia -ae *f* 48
 co-operire 14
 cōpia -ae *f* 10, 55
 cor-rōborāre 34
 corruptēla -ae *f* 26
 crēdibilis -e 7
 crēditum -i *n* 16
 cultus -ūs *m* 43
 cumulāre 26
 cūstōdia (libera) *f* 28,
 43, 62
D
 dēclinātiō -ōnis *f* 27
 dē-gustāre 14
 dēmentia -ae *f* 39, 69
 dē-negāre 65
 dē-poscere 51
 dē-precārī 32
 dē-prēndere -prēndisse
 -prēnsū 63
 dē-relinquere 31
 dēscēnsus -ūs *m* 68
 dē-scribere 47
 dēsidia -ae *f* 6, 65
 dē-stringere 44
 dē-testārī 32
 dē-tinere 6
 dē-vovēre 27
 di-lābī 67
 dī-lūcēscere 46
 direptiō -ōnis *f* 28
 dis-simulāre 33, 36, 42,
 43
 dissimulātor -ōris *m* 7

dissolūtus -a -um 21
 dis-solvere 58
 dī-vellere 56
 dubitāre + *inf* 8, 25, 27,
 29
 dubium: in dubiō 61
 dūcere 6, (gladium) 46
 ductāre 10
 duint 30
 dum + *coni* 7, 8, 39
E
 ec-quid 50
 ē-dere 19
 ē-dicere 54
 ē-docere 9, 41
 effētus -a -um 65
 effrēnātus -a -um 20, 31
 effūsus -a -um 73
 egēre + *gen* 59
 egestās -ātis *f* 8, 12, 13,
 17, 62, 69
 ē-mori 12
 ē-nitēscere 65
 ē-nūntiāre 17
 eō *adv* (ideō) 11, 14, 61,
 63
 ēvocātus -ī *m* 70
 ē-vocātor -ōris *m* 32
 ex-aequāre + *dat* 6
 ex-agitāre 18, 54, 59
 excelsūm -ī *n* 57
 ex-ciēre -cīvisse -citur
 8
 exitium -ī *n* 24, 25, 35,
 53
 ex-optāre 9, 38, 65
 ex-ōrnāre 37
 ex-pedire 12
 ex-primere -pressisse
 -pressū 73
 ex-pūrgāre 19
 exsanguis -e 8
 exsecrātiō -ōnis *f* 14
 ex-sistere -stitis 26,
 28, 74
 ex-superāre 56
 ex-termināre 45
 ex-torquere -rsisse
 -rtum 27
 extrēmum: in e.ō 61
F
 facere (magn...) 61
 facētiaē -ārum *f pl* 16
 facinorōsus -a -um (7),
 74

INDEX VOCABVLORVM

- fācundia -ae *f* 65
falcārius -ī *m* 23
familia gladiātōria 19
familiaris -e 7, 12, 13;
rēs familiaris 7, 12
familiaritās -ātis *f* 8, 74
faucēs -ium *f pl* 44, 64
febris -is *f* 34
ferentārius -ī *m* 71
ferōcia -ae *f* 72
ferrāmentum -ī *n* 48
fidēs pūblica 42, 47, 54
flūxus -a -um 5, 8
formidāre (12, 74)
formidolōsus -a -um 62
fornix -icis *m* 66
frequentia -ae *f* 27, 30,
42
furibundus -a -um 36
furiōsus -a -um 31, 52
fūrtim 50
- G
- gāneō -ōnis *m* 7
gelidus -a -um 34
gēns: ubi gentium 23
genus -eris *n* 7, 15, 65,
71
grātuitō *adv* 9
gregārius -a -um 70
gula -ae *f* 66
- H
- haerēre 74
haruspex -icis *m* 43, 48
haud-quāquam 5
hebēscere 21
hesternus -a -um 46
hodiernus -a -um 44
honestāre 33
huiusce 10; h. modī 8,
11, 55, 60, 68
- I
- ī = -īī *gen m* 14, 18,
52, 54, 64
-ī = -īī *gen n* 5, 10, 13
& *passim*
id temporis 24
ignāvus -a -um (11), 68
ignōminia -ae *f* 13, 26
im-moderātus -a -um 7,
43, 63
im-mūtāre 7, 19
im-parātus -a -um 9, 17
im-perītus -a -um 33
importūnus -a -um 30
improbītās -ātis *f* 49
- im-pūnītus -a -um 28,
56
im-pūrus -a -um 8
in primīs 5, 6, 8, 15, 60
incēnsiō -ōnis *f* 48
inceptus -a -um *part*
perf < incipere 12, 56
incertum: in incertō
habēre 39
incessus -ūs *m* 8
in-cidere 8
in-cōsultē 39
in-cruentus -a -um 72
in-cultus -a -um 5
incultus -ūs *m* 66
in-demnātus -a -um 58
index -icis *m* 54
in-dūcere, (in) animum
i. 30, 65, 69
inedia -ae *f* 7
in-esse + *dat* 9, 14, 39,
68
ingenuus -a -um 72
in-gravēscere 34
in-honestus -a -um 12,
18
in-īre 28, 69
iniitiāre 27
in-noxius -a -um 39
inquinūsus -a -um 36
inquinātus -a -um 73
īn-simulāre 50
īn-solēnis -entis + *gen* 6
īn-somnia -ae *f* 17
īn-stāre 66
īn-super *adv* 66
integritās -ātis *f* 65
intempēstus -a -um 17,
36
inter-rogāre (lēge) 9, 19
īntestīnus -a -um 7, 22
in-tolerāndus -a -um 69
in-ūrere 26
īrācundia -ae *f* 57
īr-rētire 26
iūrgium -ī *n* 19
iūxtā *adv* 5, 58, 68, 72
- L
- languēre 40, 62
Lār Laris *m* 12
lēctus -a -um 55, 70
lēnītās -ātis *f* 51
lepōs -ōris *m* 16
liberālis -e 61
liberālītās -ātis *f* 61
- libertus -ī *m* 54, 55, 70
libidinōsus -a -um 74,
adv -ē 58
līnum -ī *n* 48
lūctuōsus -a -um 70
lūculentus -a -um 19
luxuriōsus -a -um,
adv -ē 74
- M
- māchinātor -ōris *m* 46
mactāre 32, 35
magis est ut... 74
male-dictum -ī *n* 13, 36
male factum (male-
factum) -ī *n* 61
male-volentia -ae *f* 6
malleolus -ī *m* 34
manifestus -a -um 39,
44, 49, 53, 64
manifestō *adv* 46, 53
manus -ūs *f* 49, 50
mātūrāre 8, 11, 36, 37
meritō *adv* 50, 58, 59
-met: nōs-met 11, sua-
met 14, sē-met 41
miserīcors -rdis *adi* 61
moderārī + *dat* 58, 59
modo + *coni* 24
modus -ī *m*: modum
facere 15
mōliri 22, 23, 45
mollitia -ae *f* 63
mūcrō -ōnis *m* 44
multāre 32
multiplex -icis *adi* 74
mūnicipium -ī *n* 10, 19,
60, 62, 69
mūnificentia -ae *f* 65
- N
- naufragus -ī *m* 34
necessitūdō -inis *f* 9,
10, 13, 69
nefārius -a -um 22, 25,
31, 35, 45, 52, 56, 64
negōtiārī 38
nēquitia -ae *f* 21, 33
nihil-dum 46
nōminātīm 52
nōs-met 11
novae rēs 17, 21, 38,
43, 67
novāre 66
- O
- obnoxius -a -um 8, 12,
14, 54, 62
- obscurāre 22
obscurum: in obscurō
57
obsequium -ī *n* 73
ob-sidere 41
ob-sistere 25, 26, 53
ob-stāre (+ *dat*) 63, 68
ob-strepere 36
offēnsus -a -um 27
of-ficere (+ *dat*) 17, 55,
68
ōrdine 56
ōrdō 73; (senātōrius) 9,
21, 61; (equester) 10
- P
- actiō -ōnis *f* 16
actō 27, 34
paciscere - pactum 31
pars: aliū... pars... 54,
72
partēs (rei pūblīcae) 6,
73
pendere 61
penis -is *m* 7
pēnsī habēre 7, 14;
pēnsī esse 64
per-cipere 32
perditum īre 37, 61
perditus -a -um 22, 25,
30, 32, 36, 51, 52
per-dūcere 39, 42, 51
peregrīnārī 5
per-fringere 28
per-fruī 31
perīclitārī 25
periūrium -ī *n* 8
per-legere 43
perniciōsus -a -um 21,
25, 31, 32
per-pellere 16
perpetuum, in p. 34
per-scribere 6, 50
pestis -is *f* 20, 25, 34,
35
petitiō -ōnis *f* 14, 16, 26
pinguis -e (52)
plācāre 28
plānitiēs -ēī *f* 70
plērus- -a -um-que 10
populārēs -ium *m pl*
14, 15, 62
porrō 42
portatiō -ōnis *f* 39
potīri + *gen* 43
prae-acūtus -a -um 67

INDEX VOCABVLORVM

praeditus -a -um + *abl*
 57
 praefectūra -ae *f* 46
 prae-ferre 26
 prae-scribere 48
 praesentia -ae *f* 19, 27
 prae-sidēre 68
 praestō *adv* 47
 praestōlārī 31
 primum: in primis 5, 6,
 8, 15, 60
 privignus -ī *m* 8
 prō 14, 18, 19, 67, 70
 prō... crēdere/habere/
 dūcere 6, 8, 59, 62,
 69
 probrum -ī *n* 14
 procāx -ācis *adi* 16
 procūratiō -ōnis *f* 51
 profectiō -ōnis *f* 35
 profītērī 10
 profusus -a -um 7
 prō-lātāre 40
 prōnus -a -um 5
 propediem 37, 67
 prō-ripere, sē p. 36
 prōrsus *adv* 8, 9, 14, 16
 prōscriptiō -ōnis *f* 13
 prōvidentia -ae *f* 50
 prō-vidēre 45, 53, 55,
 56, 60, 71
 psallere 15
 Q
 quaestiō -ōnis *f* 28
 quā-propter 69
 -que... -que 37
 quī *adv* 58
 quīn + *coni* 65
 quippe 43, 62
 quō (-ior/-ius) + *coni*
 14, 39, 54, 68, 70

quō, nōn quō 37
 quō ūsque 12, 20
 quō-minus 52, 59, 60
 R
 rapācitās -ātis *f* 73
 rapāx -ācis *adi* (73)
 -re = -ris 2 *pers pass/dēp*
 20, 22, 28, 30, 31, 32,
 60, 68
 recipere + *dat* 48
 re-cognōscere 22, 23
 re-condere 21
 rēctā *adv* 30
 recusātiō -ōnis *f* 46
 red-imere 8
 red-undāre 33
 rē-fert 62
 re-ficere (animum) 54
 re-formidāre 74
 re-levāre 34
 remissus -a -um 74
 re-morārī 21
 repetundae -ārum *f pl* 10
 re-pudiāre 29, 41, 67
 requiēs -ētis *f, acc -iem*
 58
 re-quirere 38
 rēs: in rem 11
 rēs familiāris 7, 12
 re-sidēre 25, 34
 re-spuere 74
 re-stāre -stitisse 45
 re-tundere 44
 rogāre (lēgem) 32
 S
 sacerdotium -ī *n* 13
 sacrilegus -ī *m* 8
 saepe numerō 61, 64
 sagāx -ācis *adi* 29
 scrinium -ī *n* 42
 sē-cēdere 11, 34

senātōrius -a -um 9
 sentina -ae *f* 25
 sēparātim 63
 servitia -ōrum *n pl* 15,
 41, 42, 54, 67
 sēstertia *n pl* 19
 sevērītās -ātis *f* 25, 33,
 65
 sīca -ae *f* 27, 47, 48
 signātor -ōris *m* 9
 silēre 26
 simulātor -ōris *m* 7
 socordia -ae *f* 6, 63, 68
 sodālīs -īs *m* 29
 solēre solitum esse 14,
 43, 55
 sollemnis -e 14
 sollicitātiō -ōnis *f* 51
 somniculōsus -a -um
 (52)
 sōns sontis *adi* 9
 sparus -ī *m* 67
 spectātus -a -um 11
 speculārī 22
 spīritus -ūs *f* 26
 stimulus -ī *m* 73
 stīpātor -ōris *m* 7
 stipendium -ī *n* 12
 stirps -pis *f* 34
 studēre + *acc+inf* 5, 38
 subdolus -a -um 7
 sub-levāre 65
 sudis -īs *f* 67
 superāre 12
 supervacāneus -a -um
 57, 69
 sup-petere 9
 supplicia -ōrum *n* 63
 supplicium sūmere (dē)
 55, 59, 64, 66, 67
 sustentāre 65

T
 tabellae 48, 49, 50
 tābēs -īs *f* 37
 tabulae novae 13
 taciturnitās -ātis *f* 27, 50
 tantī est 30
 temere 36, 47
 tendere 71
 tetrarchēs -ae *m* 12
 toreuma -atis *n* 12
 torpēscere 9
 torquēre -rsisse -sum 74
 trāmes -itis *m* 67
 trēs-virī -ōrum *m pl* 66
 tuērī 73
 turpitudō -inis *f* 26, 30,
 69
 U
 ūsūra -ae *f* 33
 ūsus -ūs *m* 43, 55
 ūtī (familiārīter) 73
 utpote 68
 V
 vacuē-facere 26, 27
 vānitās -ātis *f* 14
 vāstāre 8
 vāstītās -ātis *f* 25
 vēcordia -ae *f* 8
 vel-utī 5, 6, 37, 39, 42,
 43
 venerārī 30, 53
 veterānus -a -um 70; *m*
 71
 vexāre 6, 7, 12, 33, 55
 vexātiō -ōnis *f* 28
 vigiliae -ārum *f pl* 19,
 20, 23, 36, 53
 vindex -icis *m* 66
 virtūs -ūtis *f* 5, 6
 volvere (sēcum) 36, 39

INDEX NOMINVM

<p>A Ahala, C. Servilius 21 Allobrogēs 38-41, 45-49, 51, 54, 64 Annius Chilō, Q. 9, 51, 55 Antōnius, C. 4, 13, 15, 16, 37, 67-70 Āpulia 16,18,39,42,51 Arrētīnus, ager 37 Athēniēnsēs 58 Aurēlia Orestilla 8 Autrōnius, P. 9, 10, 43 B Bēstia, L. 9, 40 Bruttium 39 Brūtus, D. Iūnius 39 C Caelius Rūfus, M. 73 Caepārius 42, 43, 51, 64, 66 Caesar, C. Iūlius 43, 55, 60, 61, 65 Caesar, L. Iūlius 4, 9 Camers 16 Campus (Mārtius) 16, 25 Capitōlium 10, 43, 48 Capua 18,19 Carthāginiēnsēs 56 Cassius Longinus, L. 9, 40, 41, 48, 51, 52, 55 Catilina, L. Sergius <i>passim</i> Catō, M. Porcius 60, 64-66 Celer, Q. Metellus 18, 39, 68 Cēpārius, v. Caepārius Cethēgus, C. Cornēlius 9, 36, 40, 42, 43, 46-48, 51-55, 64, 66, 67 Cicerō, M. Tullius 4, 14-20, 31, 36-40, 43, 44, 54, 59 Cimber, P. Gabīnius 46 Cimbricum, bellum 70 Cinna, L. Cornēlius 43, 48 Comitium 26 Concordiae, aedēs 42 Cornēlius 48, <i>pl</i> 43, 66 Cornēlius, v. Cethēgus, Cinna, Lentulus Cornēlius, C. 10, 17</p>	<p>Cornificius, Q. 43 Cotta, L. Aurēlius 4, 11 Crassus, M. Licinius 10, 43, 54 Crotōniēnsis 41 Curius, Q. 10,14,16,17 D Damasippus 59 E Etrūria 16, 17, 21 F Fabius Sanga, Q. 39 Faesulae 15, 16,18, 51; ager Faesulānus 40; Faesulānus <i>m</i> 70, 71 Figulus, C. Mārcius 4, 9 Flaccus, v. Fulvius, Valerius Flāminius, C. 37 Forum Aurēlium 31 Fulvia 14, 16, 17 Fulvius Flaccus, M. 21, 33 Fulvius Nōbīlior, M. 10 Fūrius, P. 51, 55 G Gabīnius Capitō, P. 10, 39, 40, 42, 43, 50, 51, 64, 66; Cimber G. 46 Gallī 41, 43, 47-51, 63, 65 Gallia 38-40, 45, 67,68 Gallicus -a -um 38, 45, 63 Glaucia, C. Servilius 21, 52 Gracchī 33 Gracchus, Semprōnius, Tib. 20, C. 21 Graecia 59 H Hispānia 11, 13 I Italia 25, 32, 33, 35, 51 Iūlius, C. 16 Iuppiter Stator 20,24,35 L Lacedaemonii 58 Laeca, M. Porcius 9, 17, 23, 24 Lentulus Spīnthēr, P. 43 Lentulus Sūra, P. Cornēlius 9, 36-56, 62-68 Lepidus, M'. Aemilius 4, 10, 26</p>	<p>M Macedonicum, bellum 56 Maelius, Sp. 21 Mānliānus -a -um 24, 34, 36 Mānlius, C. 15-18, 22, 30, 31, 37, 67, 70, 71 Mānlius Torquātus, T. 63 Mārcellus, M. 29 Mārcius Rēx, Q. 18 Marius, C. 21, 52, 70 Massilia 37 Maurētānia 13 Metellus, M. 29 Metellus Celer, Q. 18, 39, 68 Metellus Crēticus, Q. 18 Mulvius, pōns 41, 46 Mūrēna, C. Licinius 40 Mūrēna, L. Licinius 4, (40) N Nerō, Tib. 55 Nūcerinus 13 O Opīmius, L. 21 Orestilla, Aurēlia 8 P Palātium 20 Paulus, L. Aemilius 19 Persēs 56 Petrēius, M. 70, 71 Picēnus, ager 16, 18, 39, 68 Pisō, Cn. 10, 11, 13 Pistōriēnsis, ager, 67 Plautia, lēx 19 Pompēius, Cn. 9, 10 Pompēius Rūfus, Q. 18 Pomptīnus, C. 41, 42, 46, 50 Porcia, lēx (32), 58, 60 Porcius, v. Catō, Laeca Praeneste 23 Pūnicus -a -um 56 Q Quirītēs 44-53 <i>passim</i> R Reātina, praefectūra 46 Rhodiī 56 Rōma <i>passim</i> Rōmulus 35 Rūfus, Q. Pompēius 18</p>	<p>S Saenius, L. 18 Samnītēs 59 Sanga, Q. Fabius 39 Sāturmālia 48, 53 Sāturmīnus, L. 21, 33 Scipiō, P. 20 Semprōnia 15, 39 Septimius 16 Servilius Ahala, C. 21 Servilius Glaucia, C. 21, 52 Sestius, P. 29 Sibyllīnus -a -um: libri 43, fāta 48, 49 Silānus, D. Iūnius 4, 55, 57 Sittius, P. 13 Statilius, L. 10, 40, 42, 43,46,48,49,51,64,66 Stator, Iuppiter 20, 24, 35 Sulla, L. Cornēlius 7, 17, 43, 48, 51, 58, 59 Sulla, P. 9, 10 Sulla, Ser. 9, 43 Sullānus -a -um 9,13,17 Sulpicius, C. 47 T Tarquinius, L. 54 Tarracīnēnsis 42 Terentius, Cn. 43 Tiberis 46 Torquātus, L. Mānlius 4, 11 Torquātus, T. Mānlius 63 Trānsalpīnus -a -um 45, 67 Tullianum 66 Tullius, v. Cicerō Tullus, L. Volcatius 4, 10, 26 Tūscī 59 U Umbrēnus, P. 38, 51, 55 V Valerius, L. 21 Valerius Flaccus, L. 41, 42, 46, 50 Varguntēius, L. 9,17,43 Vesta 8 Volturcius, T. 41, 45, 46, 47, 49, 54, 64</p>
---	--	--	--

NOTAE

=	idem atque	<i>gen</i>	genetivus
:	id est	<i>lān.</i>	Iānuāriās, -īs
↔	contrārium	<i>īd.</i>	īdūs, īdibus
<	factum/ortum ex	<i>īnf</i>	īnfinitivus
/	sive	<i>īmp^{erf}</i>	īmp ^{erf} ectum
+	cum	<i>kal.</i>	kalendās, -īs
a. C.	ante Chrīstum (nātum)	<i>LL</i>	LINGVA LATINA
a. d.	ante diem	<i>m</i>	masculinum
<i>abl</i>	ablātivus	<i>n</i>	neutrum
<i>acc</i>	accūsātivus	<i>nōm</i>	nōminātivus
<i>adi</i>	adiectivum	<i>nōn.</i>	nōnās, -īs
<i>adv</i>	adverbium	<i>Nov.</i>	Novembrēs
a. u. c.	ab urbe conditā	<i>p.</i>	pāgina
<i>cap.</i>	capitulum	<i>pass</i>	passivum
<i>coni</i>	coniūctivus	<i>perf</i>	perfectum
<i>cōs.</i>	cōsul	<i>pers</i>	persōna
<i>dat</i>	dativus	<i>pl</i>	plūrālis
<i>Dec.</i>	Decembrēs	<i>prp</i>	praepositio
<i>dēp</i>	dēpōnēns	<i>sg</i>	singulāris
<i>f</i>	fēmininum	<i>sup</i>	superlātivus
<i>fut</i>	futūrum	<i>v.</i>	vidē

In INDICIBVS numeri pāginās significant.

**LINGVA LATINA
PER SE ILLUSTRATA**

Hans H. Ørberg

Pars I: **FAMILIA ROMANA**

Pars II: **ROMA AETERNA & INDICES**

EXERCITIA LATINA I

EXERCITIA LATINA II

GRAMMATICA LATINA

COLLOQUIA PERSONARVM

SERMONES ROMANI. Auctores varii

AMPHITRYO. Plautus

DE BELLO GALLICO. Caesar

CENA TRIMALCHIONIS. Petronius

CATILINA. Sallustius & Cicero

CD-ROM FAMILIA ROMANA

CD-ROM ROMA AETERNA

CD-ROM EXERCITIA LATINA I

CD-ROM EXERCITIA LATINA II

CD LATINE AVDIO cap. I–X

Domus Latina, Hans H. Ørberg

Skovvangen 7, DK-8500 Grenaa, Dania

www.lingua-latina.dk

orberg@lingua-latina.dk

ISBN 87-90696-11-5

9 788790 696115